

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

К. О. ЧАПЛИНСЬКИЙ, М. М. ЄФІМОВ, В. В. ПРИЛОВСЬКИЙ

**НАУКОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ
МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ
ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ
У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ**

Монографія

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Автори:

ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович – завідувач кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, полковник поліції;

ЄФІМОВ Микола Миколайович – доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент, майор поліції;

ПРИЛОВСЬКИЙ Володимир Володимирович – доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор **Р. Л. Степанюк** – професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

доктор юридичних наук, професор **І. В. Пиріг** – професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

кандидат юридичних наук **В. А. Бідняк** – старший оперуповноважений Управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області ДСР Національної поліції України, підполковник поліції

*Ухвалено до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 7 від 31 березня 2022 р.)*

Чаплинський К. О.

419 Наукові та практичні основи методики розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність : монографія / К. О. Чаплинський, М. М. Єфімов, В. В. Приловський. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 278 с.

ISBN 978-966-992-783-5

Наукову розробку присвячено аналізу складного та багатоаспектного явища – розслідуванню втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. В дослідженні, з урахуванням сучасного стану розвитку теорії кримінального процесу та науки криміналістики окреслено особливості розслідування відповідних протиправних діянь. Вирізняючи й охарактеризовано складові криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Розкрито особливості планування та організації кримінальних проваджень визначеної категорії. Запропоновано тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів. Визначено особливості профілактики втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Для науковців, викладачів, курсантів і студентів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, аспірантів та ад'юнктів, докторантів, працівників органів прокуратури, оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, усіх тих, хто виявляє інтерес до юридичної науки та правозастосовної практики.

УДК 343.98:343.13

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	10
1.1. <i>Криміналістична характеристика</i> <i>втягнення неповнолітніх</i> <i>у протиправну діяльність:</i> <i>поняття та структура</i>	10
1.2. <i>Характеристика основних способів</i> <i>й засобів втягнення неповнолітніх</i> <i>у протиправну діяльність</i>	30
1.3. <i>Обстановка та слідова картина</i> <i>кримінального правопорушення</i>	54
1.4. <i>Характеристика особи правопорушника</i> <i>та потерпілого</i>	73
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	100
2.1. <i>Алгоритми дій уповноважених осіб</i> <i>відповідно до типових слідчих ситуацій,</i> <i>що виникають на початковому</i> <i>та подальшому етапах розслідування</i>	100
2.2. <i>Особливості взаємодії працівників</i> <i>слідчих підрозділів Національної поліції України</i> <i>з державними та приватними підприємствами,</i> <i>установами та організаціями</i>	123

<i>2.3. Криміналістичні засоби та методи подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень та основні напрями профілактичної діяльності працівників правоохоронних органів щодо виявлення та усунення причин й умов втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність</i>	147
--	------------

РОЗДІЛ 3.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ

СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ

ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ **174**

<i>3.1. Тактика допиту підозрюваного, потерпілого й свідка та особливості проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб</i>	174
<i>3.2. Організація і тактика пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту</i>	210

ВИСНОВКИ **241**

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ **244**

ДОДАТКИ **267**

*Довгий шлях настанов, короткий
і переконливий шлях прикладів.*

Сенека

*Майбутнє неповнолітніх злочинців є сумнівним.
З них ще можуть зрости порядні люди.*

Станіслав Єжи Лец

*Цікаво: з кожним поколінням діти дедалі гірші,
а батьки дедалі кращі; звідси випливає, що з дедалі гірших
дітей виростають дедалі кращі батьки.*

Веслав Брудзінський

ПЕРЕДМОВА

Формування європейської державності на території України зумовлює необхідність впровадження та забезпечення діяльності цілої низки оновлених соціальних, економічних та правових інституцій. Серед таких інституцій важливу роль відіграє ефективне функціонування системи правоохоронних органів України в розрізі охорони прав і свобод людини відповідно до європейських стандартів.

В умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, держава започатковує і проводить низку реформ як у соціальній і економічній, так і політичній сферах. Внаслідок реформування правоохоронної сфери було допущено низку помилок та прорахунків, що призвело до певного збільшення загального рівня злочинності. На сьогодні, насамперед, якісні зміни у структурі злочинності (особливо злочинності неповнолітніх) характеризуються вдосконаленням існуючих, застосуванням новітніх способів підготовки, учинення й приховування кримінальних правопорушень, форм та способів протидії досудовому розслідуванню, особливо на початкових його етапах.

Так, за офіційними статистичними показниками Офісу Генерального прокурора України, у 2016 р. було зареєстровано 592 604 кримінальних правопорушень, 2017 р. – 523 911,

2018 р. – 487 133, 2019 р. – 444 130, 2020 р. – 360 622, 2021 р. – 437258. У той же час повідомлення про підозру у 2016 р. було вручено лише у 159480 кримінальних провадженнях, 2017 р. – 198 477, 2018 р. – 191 856, 2019 р. – 171 691, 2020 р. – 167 098, 2021 р. – 166 125. Окрім того, підозра оголошується лише у 36 % випадках від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. Внаслідок цього переважна більшість правопорушників уникають кримінальної відповідальності та продовжують або відновлюють свою злочинну діяльність.

Окрім того, слід звернути увагу і на збільшення кількості злочинних дій, учинених кримінальними угрупованнями. Так, кількість викритих організованих груп і злочинних організацій щороку зростає. Якщо у 2014 р. правоохоронними органами припинено діяльність 155 таких угруповань, то вже у 2019 р. – 275, 2020 р. – 298, 2021 р. – 315. Майже на 43 % збільшилася кількість задокументованих етнічних організованих груп та у 3 рази – кримінальних угруповань з міжрегіональними зв'язками. Лише у 2020 році під варту відправлено понад 450 учасників організованих груп і злочинних організацій, 2021 р. – 536.

Дедалі спостерігається збільшення кількості протиправних діянь щодо втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, входження їх до організованих груп та злочинних організацій.

На сьогодні технологія злочинних дій продовжує ускладнюватися. Такі тенденції зумовлені, насамперед, використанням новітніх технічних засобів, складними й витонченими способами підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, які традиційними методами виявляти й фіксувати досить складно. Дії неповнолітніх злочинців дедалі продовжують набувати усе більш жорстокого, цинічного та зухвалого характеру. В цілому спостерігаються негативні тенденції, злочинна діяльність неповнолітніх продовжує набувати усе більш загрозливих форм.

Одним із найбільш небезпечних кримінальних правопорушень проти моральності є втягнення неповнолітніх в протиправну діяльність. Останнім часом спостерігається збільшення злочинних дій пов'язаних із втягненням неповнолітніх осіб у зайняття

жебрацтвом, азартними іграми, пияцтво та ін. До найбільш поширених протиправних діянь, в які втягаються неповнолітні, можна віднести крадіжки, розбійні напади, грабежі, незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин, хуліганство, нанесення тілесних ушкоджень. З огляду на те, що досліджувана категорія кримінальних правопорушень вчиняється до досягнення особами повноліття це зумовлює негативні зміни у свідомості останніх, вказане стає «початковою школою» злочинців, що в подальшому призводить до їх рецидивів та вчиненню більш тяжких кримінальних правопорушень.

Узагальнення матеріалів кримінальних прав і кримінальних проваджень, а також аналіз опитування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України дозволяє зробити висновок, що висока латентність протиправних діянь щодо втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність зумовлена різними факторами, у тому числі, і небажанням працівників правоохоронних органів вносити відомості щодо їх вчинення до ЄРДР. Вказаний фактор обумовлюється проведенням додаткових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, в той час як під час судового розгляду даний факт не слугує притягненню до належної кримінальної відповідальності правопорушників. Наведені статистичні показники демонструють, що втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є досить поширеним видом кримінальних правопорушень, які характеризуються високою латентністю, а їх вчинення дедалі зростає.

Така ситуація вказує на недосконалість основ методики розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. На необхідність створення зазначеної методики вказали 85 % опитаних працівників слідчих підрозділів. Серед причин низької якості розкриття й розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність можна виділити наступні: а) затягування або невчасне проведення першочергових слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів – 81 %; відсутність або поверхневе планування в початкового етапу досудового розслідування – 57 %; неналежна координація взаємодії уповноважених осіб з оперативними підрозділами, державними установами

та громадськими організаціями – 69 %; відсутність наукових розробок щодо форм та методів діяльності уповноважених осіб (прокурора, слідчого, дізнавача) у кримінальних провадженнях – 57 % та ін.

Наведене свідчить про низьку ефективність існуючих способів, засобів та методів протидії втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. Зважаючи на це, важливого значення набуває удосконалення засобів і методів розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, одним із напрямів якої є підвищення ефективності проведення окремих слідчих (розшукових), НСРД та інших процесуальних дій та організаційних заходів.

Питанням протидії злочинній діяльності неповнолітніх, проблематиці кримінально-процесуального, оперативного-розшукового та криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності в цілому було приділено увагу низкою науковців, зокрема: Р. А. Арсланбеков, К. В. Бахчев, Є. Ю. Буждиганчук, А. І. Довгань, М. С. Дмитрієв, М. М. Єфімов, Р. А. Запорожець, Д. Є. Кирюха, С. Г. Кулик, В. О. Лазарєв, Є. Д. Лук'янчиков, В. Г. Лукашевич, В. О. Мальярова, Р. М. Мрочко, К. Ю. Назаренко, В. В. Приловський, С. А. Циркун, К. О. Чаплинський, Т. А. Шевчук, К. В. Шибанова та ін.

Серед останніх наукових праць і методичних розробок з протидії злочинній діяльності неповнолітніх слід виокремити такі роботи: В. С. Соловйов «Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией» (м. Воронеж, 2013 р.); К. В. Бахчев «Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми» (м. Дніпро, 2017 р.); А. С. Антімонов «Особенности расследования преступлений, совершенных несовершеннолетними женского пола» (м. Москва, 2017 р.), Р. М. Мрочко «Виявлення та розслідування сутенерства, учиненого організованою групою» (м. Дніпро, 2018 р.); А. І. Довгань «Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом» (м. Львів, 2019 р.); В. О. Лазарєв «Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства» (м. Дніпро, 2019 р.); В. В. Загамула «Методика розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проститу-

цією» (м. Київ, 2019 р.); Є. Ю. Буждиганчук «Розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою» (м. Дніпро, 2020 р.); А. Р. Ікаєв «Розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» (м. Київ, 2020 р.); М. М. Єфімов «Теоретичні та практичні засади методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності» (м. Дніпро, 2021 р.); В. В. Приловський «Розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність» (м. Дніпро, 2021 р.) та ін.

Зазначені наукові праці розкрили деякі аспекти розкриття, розслідування та профілактики окремих видів кримінальних правопорушень відповідно до визначених завдань відповідних досліджень. Однак низка організаційних і тактичних питань щодо специфіки розслідування втягнення неповнолітніх в протиправну діяльність залишилось не висвітленими. Зокрема, не були розглянуті питання щодо: а) особливостей профілактичної діяльності працівників правоохоронних органів стосовно виявлення й усунення причин й умов учинення кримінального правопорушення; б) засобів втягнення неповнолітніх як елементу криміналістичної характеристики діяння; в) криміналістичного забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів подальшого етапу досудового розслідування та ін. Вказане визначає потребу дослідження зазначених питань відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства України та нагальних потреб судово-слідчої практики. Вказані обставини у своїй сукупності визначають актуальність окресленої проблематики монографічного дослідження, її наукову, теоретичну та практичну значимість.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

1.1. Криміналістична характеристика втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність: поняття та структура

Протидія кримінальним правопорушенням, які пов'язані із втягненням неповнолітніх у протиправну діяльність, є одним із важливих, хоча і складних, завдань, що стоять на сьогодні перед правоохоронними органами. Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність входить до числа тяжких злочинів, вчинення котрих та ступінь запобігання таким протиправним діям завжди викликає відповідний резонанс у суспільстві, вимагаючи від правоохоронців невідкладних та адекватних дій у вигляді кваліфікованого й об'єктивного розслідування з метою притягнення усіх винних до кримінальної відповідальності.

Будь-яка структура потребує певного упорядкування у визначенні її елементів та окреслення послідовності їх дослідження. І методика розслідування кримінальних правопорушень не є виключенням. Адже розуміння сутності та наповнення зазначеної наукової категорії визначає подальше дослідження окремих її складових. Тобто визначення сутності методики розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність має важливе значення для структуризації зазначеного процесу. В той же час, вагомим елементом визначеної наукової категорії є криміналістична характеристика. Вказану складову ввели в структуру методики розслідування відносно недавно, але вона вже посіла відпо-

відне місце в її структурі. Тому її дослідження в розрізі загальної наукової категорії має значення для побудови дієвої методики розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність¹.

У юридичній літературі О. М. Васильєв методику розслідування кримінальних правопорушень визначає як заключний розділ криміналістики, в якому відбувається накопичення матеріалів узагальнення оперативної та судово-слідчої практики поряд із загальним завданням удосконалення методики розслідування та підвищення його ефективності. На думку вченого, завдяки цьому можливе підвищення її наукового рівня та практичної корисності як блоку, що синтезує використання засобів криміналістичної техніки та слідчої тактики, і як галузі, яка має власний, значно ширший зміст, аніж той, який вона мала до цього².

І. Ф. Пантелеєв, розглядаючи криміналістичну характеристику як наукову категорію, зосереджує свою увагу на тому, що криміналістична характеристика являє собою галузь криміналістики містить засновані на законі криміналістичні рекомендації з розкриття конкретних видів (груп) кримінальних правопорушень, що здійснюється у формі кримінально-процесуальної діяльності³.

Узагальнюючи наукові погляди вчених, можна дійти висновку, що більшість з них переважно наголошують на тому, що методика розслідування є складовою криміналістики та ґрунтується на інших її розділах, зокрема, криміналістичній техніці та криміналістичній тактиці.

У свою чергу, В. В. Тищенко міжвидову методику визначає не просто як сукупність окремих видових методик, а їх загальну інтегровану модель, що виконує системоутворюючу і методологічну функцію. Таким чином, розробки теоретичних основ криміналістичної методики ведуться в різних напрямках, що

---

¹ Приловський В.В. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 5. С. 190–196.

² Васильєв А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. 72 с.

³ Криминалистика : учебник / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. М. : Юрид. лит., 1984. 438 с.

народжують нові підходи, уточнюючи, доповнюючи і оновлюючи відомі і, здавалося б, усталені наукові поняття та положення. Разом із тим, відсутні чіткі позиції по одній з найголовніших проблем теорії та методології – за системою принципів формування криміналістичних методик розслідування. Крім того, не завжди відрізняються принципи науково-теоретичної розробки приватних методик розслідування, з одного боку, і принципи застосування і побудови методики розслідування злочинів у практичній діяльності – з іншого. У цьому зв'язку треба підкреслити, що формування криміналістичної методики розслідування обумовлюється визначенням тих теоретичних і методологічних передумов, на основі яких можна виявити загальні закономірності та взаємозв'язки, властиві основним об'єктам криміналістичного наукового дослідження: діяльності з розслідування злочинів, з одного боку, та діяльності з їх вчиненню – з іншого. Вважаємо, зазначена мета може бути досягнута за допомогою дієвого, системного та функціонального підходів, що утворюють у своїй системі загальний комплексний підхід, і будучи засобом пояснення, конструювання та прогнозування науково-методичних розробок⁴.

Зі свого боку, певна група вчених (О. Ю. Головін, М. П. Яблоков) вказують на те, що головним завданням методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень озброєння працівників слідчих підрозділів необхідним для їх професійної діяльності науково-методичним комплексом певних умінь, знань й навичок з розкриття, розслідування та попередження окремих видів кримінальних правопорушень у різних слідчих ситуаціях, що виникають у процесі здійснення такої діяльності⁵.

Інша група учених (Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал) формулює визначення методики розслідування як засіб практичної реалізації положень (практичних рекомендацій) криміналістичної техніки і криміналістичної тактики, оскільки поза реаль-

---

⁴ Тіщенко В.В. Криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. Вип. 44. Одеса : Юридична література, 2008. С. 18–24.

⁵ Яблоков Н.П., Головін А.Ю. *Криминалистика: природа и система*. М. : Юристъ, 2005. 458 с.

ними умовами розслідування конкретних злочинів немає їхнього застосування і використання⁶.

Зважаючи на це, можна констатувати, що важливим завданням криміналістичної методики розслідування є надання конкретних (цільових) практичних рекомендацій працівникам оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції щодо розкриття та розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень.

Таку позицію у своїх наукових дослідженнях підтримує і В. А. Журавель, зазначаючи, що вказана складова покликана систематизувати відповідні засоби криміналістичного забезпечення у кримінальних провадженнях різних категорій. Криміналістична методика, на думку вченого, виникла внаслідок інтеграції й диференціації наукових знань та об'єднує передові досягнення криміналістичної техніки й криміналістичної тактики, відповідно, щодо оптимальної організації розслідування кримінальних правопорушень і судового розгляду певних категорій кримінальних проваджень⁷.

Цілком підтримуємо і думку В. Ю. Шепітька, який визначає криміналістичну методичку як розділ науки криміналістики, який містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, розслідування та профілактики окремих видів кримінальних правопорушень⁸.

Р. Л. Степанюк вказує, що однотипність будови видових, підвидових та комплексних методик, повинна включати криміналістичну характеристику відповідно виду, підвиду злочинів або їх комплексу⁹.

Г. А. Матусовський, зі свого боку, наголошує на тому, що методика розслідування кримінальних правопорушень може розглядатися у двох аспектах:

---

⁶ Криміналістика : курс лекцій (ч. 1) / В.П. Бахін, І.В. Гора, П.В. Цимбал. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 466 с.

⁷ Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції. Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.

⁸ Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

⁹ Степанюк Р.Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і Безпека*. 2011. № 4 (41). С. 154–158.

по-перше, це сам процес розслідування кримінальних правопорушень як специфічна діяльність уповноважених законом органів, здійснювана на основі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів криміналістичної тактики, а також криміналістичних методів розслідування окремих видів кримінальних правопорушень;

по-друге, це розділ науки криміналістики, що містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій по виявленню, розслідуванню і профілактиці окремих видів кримінальних правопорушень ¹⁰.

На підставі узагальнення наукових поглядів учених (П. В. Цимбал, В. П. Бахін, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько), можна дійти висновків, що розслідування втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність є внутрішньовидовою методикою. Окрім того, побудова методики розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є завданням, яке у перспективі повинно значно покращити діяльність працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії.

На думку О. Г. Філіпова, методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій з розслідування та попередження окремих видів і груп кримінальних правопорушень ¹¹.

Цікавими є наукові погляди В. Г. Танасевича, який визначає методика розслідування як систему запропонованих з метою розкриття та попередження кримінальних правопорушень методів, прийомів із послідовного дослідження в процесі розслідування обставин вчинення злочину та викриття осіб, які його скоїли, систему, що спирається на розроблені криміналістикою загальнотеоретичні положення, науково-технічні засоби та криміналістичну тактику ¹².

---

¹⁰ Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков : Консум, 1999. 480 с.

¹¹ Криминалистика : учебник / под ред. А.Г. Филиппова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Спарк, 2000. 687 с.

¹² Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. Советское государство и право. 1976. № 6. С. 90–94.

Також слід наголосити на тому, що окремі вчені наголошують на тому, що при вивченні діяльності з розслідування окремих видів кримінальних правопорушень істотна увага приділяється виявленню та аналізу закономірностей, пов'язаних із виникненням типових слідчих ситуацій в процесі розслідування на всіх його стадіях і властивих відносинам між характером прийнятих слідчим рішень про шляхи, методи та засоби розслідування і криміналістичними особливостями окремих видів злочинів, а також своєрідністю виникають при цьому слідчих ситуацій. Поряд з ними вивчаються закономірності, пов'язані зі стабільністю що у розпорядженні слідчого інформаційних джерел і способів їх отримання, дослідження та використання в процесі розслідування. У той же час залежність виникнення і поповнення інформації про злочинному подію і складаються в ході розслідування тактико-стратегічних положень від певних умов, в яких вона здійснюється, також свідчить про закономірно ситуаційному характер розслідування. При розслідуванні, як уже зазначалося, на всіх його етапах зазвичай виникають часто повторювані слідчі ситуації. Їх виявлення, криміналістичне вивчення і систематизація в даній частині криміналістики дозволили їх типізувати і виробити типові комплекси тактико-методичних прийомів ведення слідства в рамках цих ситуацій з урахуванням конкретних особливостей¹³. Як бачимо, з приводу завдань методики розслідування існує велика кількість взаємопов'язаних думок. З приводу наповнення її структури не менше.

Зокрема, В. В. Тищенко акцентує увагу на тому, що єдиної установлені структури методики розслідування кримінальних правопорушень бути не може, оскільки з інформаційної точки зору методика є певною сукупністю знань, а з позиції використання – певним алгоритмом дій; крім того, на структуру методики впливає її функціональна спрямованість¹⁴.

На думку Ю. П. Аленіна, структуру методики розслідування слід розглядати як поєднання певних елементів, зокрема:

---

¹³ Криміналістика : учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. 718 с.

¹⁴ Тищенко В.В. Корыстно насильственные преступления : криминалистический анализ. Одеса, 2002. 186 с.

- 1) особливості початку кримінального провадження;
- 2) певні обставини, що підлягають з'ясуванню, встановленню та доказуванню;
- 3) окремі типові слідчі ситуації, що виникають на певному етапі досудового розслідування;
- 4) особливості побудови слідчих версій і планування (організації) розслідування;
- 5) організація початкового та подальшого етапів досудового розслідування в умовах постійної протидії з боку злочинців;
- 6) організація і використання тактичних операцій при розслідуванні кримінальних правопорушень;
- 7) організація і тактика проведення слідчих (розшукових) дій, окремих процесуальних заходів та оперативно-розшукових заходів;
- 8) особливості взаємодії оперативних і слідчих підрозділів правоохоронних органів з представниками державних та громадських структур (види і форми) у процесі виявлення та розслідування кримінальних правопорушень;
- 9) особливості використання спеціальних знань на певному етапі досудового розслідування;
- 10) криміналістична характеристика – для загальної методики та окремих видів кримінальних правопорушень – для окремих (приватних) методик¹⁵.

Ми цілком підтримуємо позицію науковців, які вважають, що розроблення методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень ґрунтується на цілісній системі загальних принципів (положень), до яких можна віднести:

- використання сучасних новітніх досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду правозастосовної практики;
- обумовленість вказаних наукових розробок потребами слідчої практики;
- реалізація принципу законності практичних рекомендацій, які повинні відповідати принципам кримінального процесу, етичності і гуманності;

---

¹⁵ Аленин Ю.П. О структуре методики расследования преступлений. *Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя юридичного ін-ту ОДУ)* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 1997. С. 244–250.

– комплексне використання правових та інших джерел інформації;

– оптимальний набір слідчих (розшукових) дій, тобто в будь-якій окремій методиці доцільно використовувати повну сукупність слідчих (розшукових) дій, яка забезпечує вирішення конкретної слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування;

– досягнення загальної мети розслідування¹⁶.

Однією зі складових методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень виокремлюють їх криміналістичну характеристику. Загалом, криміналістична характеристика як кримінально-правова й кримінологічна містить у собі інформацію про злочин у цілому, а також елементи, що його складають (об'єкт і об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону). На відміну від інших характеристик вказана наукова категорія являє собою, по-перше, систему тільки криміналістично значимих відомостей про ознаки кримінального правопорушення, а не будь-яких однакових для всіх видів протиправних дій. В межах певного виду вони можуть сприяти його розкриттю та якісному розслідуванню. По-друге, відомості про ознаки елементів злочину описують на якісно-кількісному рівні. Таким чином підвищується практичне значення даної категорії криміналістики¹⁷. Тобто зазначена наукова категорія одержала широке поширення у правоохоронній практиці та науковій літературі. На часі не досить вивченою залишається проблема сучасної криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Узагальнюючи наукові погляди учених і відомості опитаних респондентів можна дійти висновків, що одним з найбільш перспективних напрямів підвищення ефективності розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є побудова сукупності окремих кореляційних зв'язків.

---

¹⁶ Шеремет А.П. Криміналістика : навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / 2-ге вид. К. : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

¹⁷ Волобуєв А.Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. 2. Харків, 1997. С. 26–37.

Однією з причин неефективної протидії окремим видам кримінальних правопорушень, на думку А. В. Старушкевича, є недостатнє дослідження саме криміналістичного аспекту пошуково-пізнавальної діяльності. Невипадково слідчі одностайно зазначають, що наявні у їх розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, не вміщують у достатньому об'ємі інформації, що необхідна для їх практичної діяльності. Все це висуває вказану багатопланову проблему в коло актуальних напрямків, як теоретичних, так і прикладних криміналістичних досліджень. Так, до зазначених досліджень, на думку вченого, і слід віднести наукові розробки, які пов'язані, насамперед:

а) формуванням криміналістичних характеристик окремих видів злочинних дій та їх використання для оптимізації досудового розслідування;

б) із розробкою теоретичних засад криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень;

в) підвищення ефективності організації досудового розслідування¹⁸. Тобто науковець акцентує свою увагу на неефективності розслідування окремих кримінальних правопорушень у зв'язку із відсутністю чітко визначених та вибудованих криміналістичних характеристик.

Низка учених (Р. С. Белкін, Л. Я. Драпкін) підтримують наукову позицію, за якої криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це наукова категорія, в якій з достатнім ступенем конкретності описано типові ознаки та властивості злочинної події, способу, обстановки та механізму вчинення суспільно небезпечних діянь певної класифікаційної групи, процесу виникнення та локалізації доказів, типових ознак особистості й поведінки винних, потерпілих, а також стійкі особливості інших об'єктів посягання¹⁹.

Інша група вчених (Н. І. Клименко, В. С. Кузьмічов, П. Д. Біленчук, Р. Л. Степанюк, В. К. Лисиченко) виділяють такі основні функції криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень:

---

¹⁸ Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посібник. К., 1997. 44 с.

¹⁹ Драпкин Л.Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений. *Междуз. сб. науч. тр.* Свердловск, 1978. Вып. 69. С. 17.

1) *пізнавальна* – полягає у тому, що криміналістична характеристика виду (групи) або конкретного кримінального правопорушення виділяє їх ознаки з навколишнього середовища і таким чином допомагає суб'єкту пізнавати об'єкт – злочин;

2) *прикладна* – визначається тим, що вся інформація про типові ознаки та їх зв'язки впливає на хід розкриття та розслідування кримінальних правопорушень;

3) *інформаційна* – полягає у тому, що криміналістична характеристика виду (групи) або конкретного кримінального правопорушення не тільки відображає вихідну інформацію про об'єкт пізнання, а й допомагає отримати нову інформацію про нього;

4) *заміщення* – полягає у тому, що правильно побудована криміналістична характеристика виду (групи) або конкретного кримінального правопорушення є інформаційною моделлю, а тому заміщає оригінал – вид (групу) або конкретний злочин – і тим самим допомагає їх краще пізнавати;

5) *прогностична* – виявляється у тому, що на основі криміналістичної характеристики виду (групи) або конкретного кримінального правопорушення можна здійснювати науково обґрунтоване прогнозування;

6) *організаційно-методична* – полягає у тому, що криміналістична характеристика видів (груп) або конкретного кримінального правопорушення дозволяє правильно визначати чи обрати методи розслідування і організувати роботу у кримінальному провадженні²⁰.

В. В. Радаєв, розглядаючи практичне значення криміналістичної характеристики, визначає наступні основні її напрямки:

а) висунення версії щодо особи злочинця;

б) висунення версій про вчинення злочину групою осіб (організованою групою);

в) виявлення злочинів, висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої протиправної події;

г) використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів злочинного посягання;

---

²⁰ Біленчук П.Д., Клименко Н.І., Лисиченко В.К. Криміналістика : підручник. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Атіка, 2001. 544 с.

д) застосування відомостей щодо механізму слідоутворення (слідової картини кримінального правопорушення) для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення та вилучення, для виявлення матеріальних слідів злочину під час слідчого огляду²¹.

На думку Є. В. Пряхіна, криміналістична характеристика злочинів – це заснована на практиці правоохоронних органів і криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки і виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізувати процес його розкриття та розслідування²².

Стосовно визначення цієї наукової категорії, то на думку Б. Є. Лук'янчикова і В. П. Бахіна криміналістичну характеристику слід визначати як:

- а) вірогідну модель злочинної події;
- б) інформаційну модель типових ознак певної групи (виду) кримінальних правопорушень;
- в) систему відомостей (певних даних) про кримінальне правопорушення, які допомагають його швидкому розкриттю й розслідуванню;
- г) певну систему узагальнених фактичних даних, знання яких необхідне слідчому для організації розкриття та розслідування злочинів;
- д) систему особливостей виду кримінальних правопорушень, які мають значення для розслідування;
- є) систему опису криміналістично значущих ознак кримінальних правопорушень з метою забезпечення їх розкриття, розслідування та вчасного запобігання;
- ж) склад події даного виду кримінальних правопорушень, який вказує на його стійкі ознаки, що проявляються зовні як визначена за змістом, чітко вибудована система матеріальних та інтелектуальних слідів злочину та ін²³.

---

²¹ Радаев В.В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике : лекция. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.

²² Криміналістика : навчальний посібник / за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 540 с.

²³ Бахін В.П., Лук'янчиков Б.Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1 (4). С. 39–43.

Інші вчені (В. О. Коновалова, О. Н. Колесніченко) зазначають, що *по-перше*, криміналістична характеристика кримінального правопорушення – це відомості про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду; *по-друге* – це система відомостей, яка спирається на структуру складу злочину та відповідну структуру предмета доказування; *по-третє* – це система відомостей, що включає відомості про закономірні зв'язки статистичного характеру між ознаками злочинів певного виду; *по-четверте* – це система відомостей, яка слугує побудові й перевірці слідчих версій.

Спираючись саме на ці положення вчені сформулювали поняття криміналістичної характеристики як системи відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, яка відбиває закономірні зв'язки між ними, слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних кримінальних правопорушень²⁴.

В. О. Малярова наголошує на тому, що ні кримінально-правова, ні кримінологічна, ні інші характеристики злочинів не здатні охопити низку ознак, що мають важливе значення для формування й реалізації криміналістичних методик. До таких ознак належать, зокрема, пов'язані з діями, спрямованими на підготовку до вчинення злочину та приховування його слідів, з механізмом слідоутворення та ін. Вони не входять до числа кримінально-правових чи кримінологічних, оскільки не мають правового значення й необхідних змістовних ознак. Відомості, наведені в цих характеристиках, не є однопорядковими й конкуруючими, хоча досить близькі за суттю. Вони призначаються для вирішення різних завдань, є складовими елементами різних систем, тому можуть вивчатися паралельно та в комплексі²⁵.

Цілком можна погодитися з думкою В. В. Лисенка щодо того, що криміналістична характеристика має практичне призначення не лише у випадку встановлення типових зв'язків між її структурними елементами. Вона може бути також ефективно застосована

²⁴ Колесніченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А.Н. Колесніченко, В.Е. Коновалова. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

²⁵ Малярова В.О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія Право. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 111–113.

у діяльності працівників слідчих підрозділів за наявності нетипових особливостей окремих елементів чи зв'язків. Зважаючи на це, до змісту криміналістичної характеристики необхідно включати інформацію про кримінальні правопорушення, яка має одиничні прояви. Такі нетипові прояви злочинної діяльності можуть мати поширення у майбутньому²⁶.

Підсумовуючи слід зазначити, що *криміналістична характеристика* являє собою *сукупність взаємопов'язаних відомостей про криміналістично вагомі ознаки протиправного діяння, що допомагають його швидкому розкриттю й розслідуванню шляхом побудови та перевірки відповідних версій в результаті проведення запланованих організаційних заходів, процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів*.

Щодо наповнення криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, то у науковій літературі точиться певна дискусія і вчені до цього питання підходять неоднозначно.

Так, на думку А. Ф. Волобуєва, криміналістична характеристика розкрадань майна повинна об'єднувати елементи, що обумовлюються кореляційною залежністю та визначаються найбільш оптимальною інформативною наповненістю. До основних складових елементів вчений відносить наступні:

1) способи підготовки, вчинення й приховування протиправних дій (прийоми безпосереднього заволодіння майном та його використання, прийоми створення сприятливих умов для заволодіння майном, заходи щодо маскуванню розкрадання, вчинення супутніх розкраданню злочинів);

2) обстановка учинення злочину (загальноекономічні і правові умови підприємницької діяльності, організаційно-правові форми підприємств, стан контролю з боку відповідних державних органів, місце знаходження суб'єктів підприємництва та існування між ними певних відносин);

3) особливості предмета злочинного посягання (матеріальні цінності, грошові кошти, цінні папери);

4) сліди розкрадання (документів й речових доказів, свідчень осіб, що вказують на протиправне заволодіння майном);

---

²⁶ Лисенко В.В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика) : монографія. К. : Логос, 2004. 324 с.

5) особливості суб'єкта розкрадання та супутніх злочинів (підприємця-фізичної особи, посадових осіб і службовців юридичної особи – суб'єкта підприємництва);

6) особливості потерпілого від розкрадання (підприємця, окремих громадян)²⁷.

М. О. Духно і Ю. Г. Корухов в структурі криміналістичної характеристики виокремлюють такі структурні елементи:

1) загальні дані щодо системи механізму вчинення злочину (підготовка до здійснення протиправних дій, безпосереднє учинення злочину, приховування слідів злочинної діяльності);

2) характеристики вихідної інформації;

3) окремі обставини вчинення злочину, що мають особливе значення для кримінального провадження;

4) матеріальні наслідки злочину (матеріальні сліди, документи);

5) характеристика (загальні відомості) особи злочинця;

6) відомості щодо обставин, які сприяли учиненню або перешкоджали здійсненню злочину²⁸.

На думку О. О. Ексархопуло серед основних елементів криміналістичної характеристики слід виділити наступні складові:

- обстановку вчинення злочинних дій;
- способи підготовки та вчинення злочину;
- способи приховування протиправних дій;
- механізм злочину;
- знаряддя злочину;
- слідова картина злочину;
- характеристика особи правопорушника (злочинця) та потерпілого;
- основні мотиви поведінки злочинця та жертви злочину²⁹.

---

²⁷ Волобуєв А.Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. 2. Харків. 1997. С. 26–37.

²⁸ Духно Н.А., Корухов Ю.Г. Расследование экологических преступлений : лекция. М. : Юрид. ин-т МИИТа, 2001. 34 с.

²⁹ Эксархопуло А.А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учебное пособие. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

У науковій літературі більшість вчених наводять різну кількість елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Переважно більшість з них виокремлюють наступні елементи:

- а) обстановка вчинення кримінального правопорушення;
- б) спосіб злочинних дій;
- в) слідова картина кримінального правопорушення;
- г) предмет злочинного посягання;
- д) особа злочинця;
- е) особа потерпілого.

Так, М. В. Салтевський, здійснивши порівняльний аналіз наукових підходів низки вчених щодо структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень наголосив, що переважно більшість з них виокремлюють:

- а) спосіб учинення злочину в широкому розумінні;
- б) предмет безпосереднього посягання (замаху);
- в) типову обстановку – «слідову картину» в широкій інтерпретації;
- г) особу злочинця (правопорушника)³⁰.

Таку думку підтримує і А. В. Іщенко, вказуючи, що до структури криміналістичної характеристики злочинів традиційно слід відносити: а) слідову картину злочину; б) спосіб учинення злочину; в) предмет злочинного посягання; г) відомості про особу злочинця; д) дані про особу потерпілого³¹.

Дещо схожу наукову позицію запропонував В. П. Бахін, погодившись з науковцями, які до елементів загальної криміналістичної характеристики відносять наступні: а) спосіб учинення злочину; б) предмет злочинного посягання; в) слідову картину злочину; г) характеристику особи злочинця. При цьому вчений наголошує, що це є типовим переліком криміналістично вагомих ознак, спрямованих на забезпечення службової функції криміналістичної

---

³⁰ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М.В. Салтевський. К. : Кондор, 2006. – 588 с. : 32 іл. С. 419.

³¹ Іщенко А.В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 05 листоп. 2010 р.): у 3-х ч. Ч. 1. Запоріжжя, 2010. С. 180–182.

характеристики, але із урахуванням окремих видів протиправних діянь перелік може змінюватися шляхом скорочення або розширення³².

На думку Д. Є. Кирюхи, структура криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних зі створенням та утриманням місць розпусти, повинна складатися з таких елементів: а) типові способи вчинення злочинів; б) обстановка учинення злочинів; в) типова слідова картина злочину; г) типова характеристика особи правопорушника (злочинця); д) типові мотиви та мета учинення злочинів³³.

О. М. Литвинов наголошує на варіабельності структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, тобто можливість різної кількості та ієрархії її елементів залежно від виду протиправних дій³⁴.

Підтримуючи зазначені позиції зазначимо, що інформативне наповнення криміналістичної характеристики багато у чому залежить і від самого складу кримінального правопорушення. Тому вважаємо за необхідне розглянути позиції науковців з приводу суміжних складів злочинних діянь.

А. І. Довгань основними елементами криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом визначає такі: 1) місце, обстановка та час вчинення кримінального правопорушення; 2) спосіб вчинення кримінального правопорушення; 3) предмет злочинного посягання; 4) знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення; 5) особа правопорушника (злочинця) та потерпілого; 6) слідова картина³⁵.

Визначаючи структуру криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері моральності, зокрема

---

³² Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002) / В.П. Бахин. К., 2002. 268 с. С. 182–184.

³³ Кирюха Д.Є. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академія адвокатури України. Київ, 2019. 283 с.

³⁴ Литвинов О.М. Про наукову парадигму криміналістичної характеристики злочинів. *Криміналістичний вісник*. 2006. № 1 (5). С. 23–29.

³⁵ Довгань А.І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2019. 212 с.

сутенерства, М. В. Куратченко визначає такий перелік складових як: спосіб учинення протиправних дій, обстановка злочину, слідова картина, особа правопорушника (злочинця) та особа потерпілого³⁶.

Узагальнюючи, слід зазначити, що більшість науковців визначили майже тотожний перелік вказаних елементів.

Досить важливим у розрізі дослідження є наукова позиція В. О. Лазарева, який наголошує на тому, що криміналістична характеристика втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства складається з таких елементів як: а) спосіб учинення злочину; б) засоби втягнення неповнолітнього в заняття проституцією; в) особа правопорушника (сутенера); г) обстановка кримінального правопорушення; д) слідова картина протиправного діяння; е) особа неповнолітнього потерпілого³⁷. Виходячи із зазначеного, науковець додає до вище визначених елементів засоби втягнення неповнолітнього у заняття проституцією. Ми вважаємо це також доречним для досліджуваної категорії діянь, адже втягнення неповнолітніх в заняття протиправною діяльністю характеризується специфічними та характерними засобами втягнення. Адже їх включення до структури криміналістичної характеристики є беззаперечно необхідним.

В свою чергу, Д. Ф. Флоря, розробивши ще на початку століття криміналістичну характеристику втягнення неповнолітніх у вчинення злочинів, виявив найбільш значущі її складові: способи вчинення і приховування; особистісні властивості суб'єктів протиправної діяльності (втягувачів і залучених); обставини, що сприяють цьому, і ін.³⁸. Як бачимо, крім вищезазначених елементів було додано обставини, що сприяють учинення досліджуваної катего-

---

³⁶ Куратченко М.В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2017. 20 с.

³⁷ Лазарев В.О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 251 с.

³⁸ Флоря Д.Ф. Расследование вовлечения несовершеннолетних в совершение преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Московская академия МВД России. Москва, 2002. 195 с.

рії діянь. На нашу думку, це складова обстановки вчинення кримінального правопорушення і виділяти її окремо немає потреби.

А вже О. М. Сажаєв типовими елементами криміналістичної характеристики залучення неповнолітнього у вчинення антигромадських дій вважав такі: а) спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину; б) особа правопорушника (злочинця); в) особа утягненого неповнолітнього; г) особа свідків і фактори, що впливають на формування їх показань і поведінку на слідстві; д) обстановка вчинення злочину³⁹. Вчений додає до вказаної структури особу свідка і фактори, що впливають на формування їх показань. На наш погляд, дані елементи не мають сталих кореляційних зв'язків з іншими складовими криміналістичної характеристики, тому виокремлювати їх ми не будемо.

Серед останніх наукових розробок вказаної проблематики необхідно згадати дослідження А. Р. Ікаєва, який розкриваючи елементи криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, з-поміж яких виокремив такі: а) спосіб втягнення осіб (неповнолітніх) у злочинну діяльність; б) обстановка та слідова картина протиправного діяння; в) особа злочинця та особа неповнолітнього потерпілого, втягненого у злочинну діяльність⁴⁰. Тобто вчений виокремив усі загальноприйняті елементи криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, додавши до них особу потерпілого.

А. Ф. Волобуєв, розглядаючи структуру криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень окремого виду (групи), включає до неї наступні елементи: а) предмет злочину; б) місце, час і обстановку протиправних дій, характерні для вчинення посягань окремих видів; в) способи підготовки, вчинення та приховування злочинних дій; г) сліди злочинів; д) особу злочинця; е) особу потерпілого⁴¹.

³⁹ Сажаєв А.М. Методика расследования вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Омская академия МВД. Омск, 2002. 258 с.

⁴⁰ Ікаєв А.Р. Розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Між-регіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 20 с.

⁴¹ Криміналістика : підручник / В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2011. 666 с. С. 374.

Подібні складові криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень виокремив і О. Н. Колісніченко, але додатково ще вказував знаряддя й засоби учинення кримінального правопорушення. Науковець наголошував, що у криміналістичних характеристиках окремих видів злочинів можуть бути й інші елементи, зокрема, при множині мотивів протиправних дій вони розробляються у зв'язку «мотив–злочинець»⁴².

В. В. Тіщенко загальну структуру криміналістичної характеристики злочинів формує з певних відомостей, зокрема щодо:

- а) суб'єкта кримінального правопорушення;
- б) загальної мети та мотивів його діяльності;
- в) об'єктів злочинного посягання;
- г) даних, які характеризують обстановку, в якій протікає процес злочинної діяльності (місце, час, інші умови, що впливають на дії злочинця й механізм слідоутворення);
- д) відомостей про процес (механізм) злочинної діяльності, включаючи відомості про дії з підготовки, вчинення та приховування;
- е) знарядь та засобів, а також про утворені при цьому слідів;
- ж) даних про наслідки вчинених протиправних дій⁴³.

В. Ю. Шепітько до основних складових елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень відносить наступну сукупність ознак, що визначають: 1) спосіб кримінального правопорушення; 2) місце й обстановку протиправних дій; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя й засоби вчинення злочину; 5) предмет злочинного посягання; 6) особистість потерпілого (жертви злочину); 7) особу злочинця; 8) типові сліди злочину.

З огляду на окреслені структурні елементи криміналістичної характеристики злочину, науковець звертає увагу, що, залежно від виду конкретного кримінального правопорушення, окремі

---

⁴² Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др. ; под ред. В.К. Лисиченко. К. : Выща шк. Головное узд-во, 1988. 405 с. С. 34–41.

⁴³ Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В.В. Тіщенко; Одеська національна юридична академія. О. : Фенікс, 2007. 260 с. С. 60.

з перерахованих елементів можуть набувати першочергового значення, а інші ставати другорядними або відсутніми взагалі⁴⁴.

На основі узагальнення наукових поглядів учених, а також даних узагальнення кримінальних справ і кримінальних проваджень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, опитування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції можна сформулювати *структуру криміналістичної характеристики* вказаних протиправних діянь:

- а) обстановка втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність;
- б) спосіб учинення кримінального правопорушення;
- в) засоби втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність;
- г) слідова картина злочинних дій;
- д) особа правопорушника (злочинця);
- е) особа потерпілого (неповнолітнього).

Враховуючи специфіку втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність вказані елементи криміналістичної характеристики повинні бути максимально оптимізовані та спрямовані на вирішення практичних завдань кримінального провадження.

Побудова методики розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є завданням, яке в перспективі повинно значно покращити діяльність оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції у кримінальних провадженнях. Криміналістична характеристика втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність – це сукупність взаємопов'язаних відомостей про криміналістично вагомі ознаки протиправного діяння, що допомагають його швидкому розкриттю та розслідуванню шляхом побудови та перевірки відповідних версій в результаті проведення запланованих процесуальних дій та розшукових заходів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що методика розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність складається з ряду взаємопов'язаних елементів. Центральне місце в її системі займає криміналістична характеристика. Ця наукова категорія є основним базисом для побудови інших елементів методики,

---

⁴⁴ Шепитько В.Ю. Криміналістика : курс лекцій / В.Ю. Шепитько. 2-е издан., перераб. и дополн. X. : Одиссей, 2006. 368 с. С. 253.

надає працівникам слідчих підрозділів досить широкі розшукові можливості та має чітку інформаційну спрямованість для проведення окремих слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів. На початковому етапі досудового розслідування важливим моментом є встановлення ймовірних місць знаходження інформації, на подальшому – перевірка отриманих відомостей. В цілому, криміналістична характеристика надає найбільш повні відомості (дані) про конкретне протиправне діяння. У зв'язку з цим криміналістична характеристика втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, потребує детального дослідження з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Використання даної наукової категорії найбільш важливим є на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, коли здебільшого існує дефіцит вихідної інформації або вона взагалі відсутня. Адже за допомогою стійких кореляційних зв'язків між окремими її елементами вона дозволяє глибше аналізувати наявні слідчі та оперативні відомості, вчасно висувати обґрунтовані версії, будувати інформаційні моделі щодо злочинної події, ймовірних злочинців та інших невстановлених обставин.

1.2. Характеристика основних способів й засобів втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність

Серед складових елементів криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність центральне місце займає спосіб учинення кримінального правопорушення. На думку В. П. Бахіна, цей елемент криміналістичної характеристики є одним з центральних і суттєво впливає на зміст окремих методик⁴⁵.

В основі сукупності відомостей, які його складають, міститься певна інформація щодо вже застосованих правопорушниками та

---

⁴⁵ Бахин В.П. Криминалистическая методика : лекция / В.П. Бахин. Киев, 1999. 27 с. С. 6.

виявлених в ході початкового етапу розслідування конкретних дій з підготовки, вчинення й приховування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Разом з іншими елементами криміналістичної характеристики дані про способи використовують для висунення слідчих версій, зокрема й про особу злочинця, оскільки між останнім та характером його дій чи бездіяльності щодо досягнення протиправного результату наявні кореляційні зв'язки.

На думку М. В. Салтевського, розшук підозрюваного за ознаками способу злочинів заснований на їх повторюваності⁴⁶. Ця властивість, вважає О. Ф. Кобзар, дозволяє систематизувати способи учинення злочинів й використовувати отримані відомості для розробки криміналістичних рекомендацій⁴⁷.

Можна погодитися з Р. С. Белкіним, що поверхневий опис способів учинення протиправних дій не може досягти кінцевої мети. Зважаючи на це, його необхідно здійснювати за такими напрямками: або від, або до слідів застосування способу, щоб, знаючи характеристику способу, виявити докази учинення конкретного протиправного діяння та встановити особу злочинця⁴⁸.

Узагальнюють наукові погляди вчених, можна дійти висновків, що способи і засоби втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є центральними у структурі криміналістичної характеристики досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Це пояснюється рядом факторів, зокрема тим, що конкретні способи втягнення зумовлюють відповідну слідову картину кримінального правопорушення. Окрім того, певні способи притаманні визначеним групам втягувачів, а також направлені на відповідні віктимологічні групи неповнолітніх потерпілих. Тому ми вважаємо за необхідне дослідити в повній мірі визначені елементи криміналістичної характеристики.

---

⁴⁶ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М.В. Салтевський. К. : Кондор, 2006. 588 с. С. 429.

⁴⁷ Кобзар О.Ф. Знання способу вчинення злочину – необхідна передумова ефективної боротьби з кишеньковими крадіжками. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 3. 2007. С. 195–197. С. 195.

⁴⁸ Белкин Р.С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов / Р.С. Белкин. 3-е изд., допол. М. : ЮНИТИ-ДАНА. Закон и право, 2001. 837 с. С. 735.

Г. Г. Зуйков, розглядаючи спосіб учинення кримінального правопорушення, визначає наукову категорію як систему взаємообумовлених рухливо детермінованих дій, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування кримінального правопорушення, що пов'язані з використанням відповідних знарядь, вмінь та засобів, а також часу, місця та інших сприятливих обставин об'єктивної обстановки вчинення протиправних дій⁴⁹.

У свою чергу В. А. Овечкін формулює спосіб учинення злочину як сукупність способів з його підготовки, вчинення та приховування, причинно зумовлених чинниками зовнішнього середовища і властивостями особи⁵⁰.

В. В. Тіщенко до сутності способу вчинення кримінального правопорушення відносить певний комплекс дій злочинця з підготовки, вчинення й приховування злочинів, зумовлених метою злочинного діяння, певними властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними та суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються на матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні та фізичні риси особи злочинця⁵¹.

У цьому аспекті цікавою є думка Ю. В. Гавриліна, який відзначає, що досліджувана складова криміналістичної характеристики має суттєве значення у кримінальному провадженні, оскільки способу вчинення злочину притаманні індивідуальна визначеність, відносна стійкість і відображення у навколишньому середовищі у вигляді слідової картини. Це дозволяє ідентифікувати особу злочинця за ознаками способу вчинення злочину⁵².

Аналізуючи наукові погляди вчених, можна відзначити, що більшість з них формулюють свої визначення виходячи з елементного наповнення досліджуваної наукової категорії.

---

⁴⁹ Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / М., 1970. 31 с.

⁵⁰ Овечкин В.А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками : учеб. пособие. Х. : Юрид. ин-т, 1979. 86 с. С. 9.

⁵¹ Тіщенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-наслідницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2003. 34 с.

⁵² Гаврилин Ю.В. Расследование преступлений против личности и собственности : учебное пособие. М. : «Ось-89», 2006. 384 с.

На нашу думку, спосіб безпосереднього учинення злочину – це не просто сукупність певної поведінки, а їх визначена цілісна структура. З цього приводу, І. Ш. Жорданія вказує, що дана категорія утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми – поєднуються за певною ієрархією та субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності⁵³.

Способи учинення кримінальних правопорушень переважно носять різноманітний характер і злочинці у кожному конкретному випадку обирають той чи інший спосіб відповідно до конкретних обставин, але можливість типізації способів учинення кримінальних правопорушень робить їх самостійною обов'язковою складовою криміналістичної характеристики окремого виду злочинів, основою для її формування та виявлення взаємозв'язку між структурними елементами. Крім того, типовий спосіб учинення кримінальних правопорушень та інформація про нього слугують побудові та вчасному висуненню слідчих версій, плануванню досудового розслідування, розробці тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів, правильному визначенню подальших напрямів криміналістичної профілактики протиправних дій⁵⁴.

О. М. Колесніченко наголошує на важливому криміналістичному значенні типового способу вчинення кримінального правопорушення. На думку вченого, здійснення протиправних дій певним способом залишає характерну для нього сукупність різних слідів (слідової картини). Зважаючи на це, за наявності певних слідів злочину чи інших відомостей, що вказують на можливий спосіб конкретного кримінального правопорушення, версія про спосіб дозволяє виявити інші сліди, які, переважно, залишаються при такому способі здійснення протиправних дій. За деякими

---

⁵³ Жорданія І.Ш. Психолого-правовая структура способа совершения преступления. Тбилиси : Изд. «Сабчота Сакартвело», 1977. 233 с. С. 73.

⁵⁴ Кирюха Д.Є. Особливості профілактичної діяльності слідчого за матеріалами розслідування створення або утримання місць розпусти і звідництва. *Криміналістика у протидії злочинності* : тези доповідей науково-практичної конференції (м. Київ, 16 жовтня 2009 р.). К. : «Хай-Тек Прес», 2009. С. 353–359.

складами кримінальних правопорушень способи їх учинення нерідко повторюються тому, що повторюються детермінуючі їх об'єктивні й суб'єктивні чинники, тобто злочинець, діючи в аналогічних умовах, використовує подібні знаряддя та засоби⁵⁵.

В. Н. Кудрявцев з огляду на власні кримінально-правову та кримінологічну позиції розглядає визначений термін як спосіб здійснення злочину як сукупність прийомів, які злочинець використовує, реалізуючи свої наміри. Автор акцентує увагу на тому, що в деяких випадках даний елемент визначає кримінально-правову норму і зумовлює караність діяння, зважаючи при цьому на небезпеку способу вчинення злочину для об'єкта зазіхання, частоту його реалізації на практиці та юридичну можливість криміналізації⁵⁶. З огляду на зазначене, мотив у даному визначенні також має неабияке значення.

Цікавою є думка В. А. Журавля стосовно того, що функціональний аспект поведінки особи злочинця обраний для характеристики способу вчинення кримінального правопорушення як системи дій, прийомів, операцій, що спрямовані на досягнення певного злочинного результату. Вчений акцентує увагу на тому, що знання типових способів здійснення протиправних дій дозволяє ефективно застосовувати одну з найбільш ефективних схем їх розслідування, яка представляється у певній послідовності:

- а) від способу вчинення злочину – до особи злочинця;
- б) від слідів злочину – до способу вчинення злочину⁵⁷.

В. П. Колмаков, розглядаючи проблемні питання протидії кримінальним правопорушенням проти життя, здоров'я та недоторканості особи, до основних способів протиправних дій відносить як дії, так і бездіяльність, які спрямовані на досягнення злочинного результату. Окрім того, до даної категорії вченим було віднесено:

---

⁵⁵ Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекции. Харьков : Харьков. юрид. ин-т, 1967. 28 с.

⁵⁶ Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования. М. : ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. 215 с.

⁵⁷ Журавель В.А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : науково-практичний посібник. Х. : ТОВ «Одісей», 2005. 112 с.

- а) матеріальні предмети – знаряддя та засоби, за допомогою яких здійснювалися протиправні діяння;
- б) місце і час учинення злочину, які обрані злочинцем;
- в) створення злочинцем умов, що сприяли учинення протиправних дій;
- г) певні вміння та навички, що застосовуються під час проникнення (прибуття) на місце злочину⁵⁸.

Аналізуючи ці положення, можна дійти висновків, що вчений намагався розмежувати способи підготовки, учинення та приховування злочинів. Зокрема, приховування протиправних дій В. П. Колмаков розглядає як дії, спрямовані на маскування факту злочину та знищення його слідової картини.

М. С. Уткін пропонує наступну класифікацію способів учинення злочинів:

- а) повноструктурні (найбільш кваліфіковані), які вміщують у себе підготовку, вчинення та приховування протиправних дій;
- б) неповноструктурні (менш кваліфіковані) – першого типу, які включають учинення й приховування злочинів;
- в) неповноструктурні (менш кваліфіковані) – другого типу, які вміщують у себе підготовку та вчинення протиправних діянь;
- г) некваліфіковані (спрощені), які складаються виключно з дій щодо безпосереднього вчинення злочинів⁵⁹.

З урахуванням узагальнення матеріалів правоохоронної практики можна дійти висновків, що для ефективного планування розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність важливе значення мають саме повноструктурні способи учинення протиправних дій.

З огляду на це, ми цілком підтримуємо думку М. В. Салтевського, який наголошує на обов'язковому встановленні структурних способів учинення злочину, що дозволяє слідчому більш повно встановити слідову картину, прогнозувати взаємозв'язок між ними,

⁵⁸ Колмаков В.П. Значение для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни. *Труды Харьков. гос. мед. ин-та*. Харьков, 1956. Вып. № 5. С. 193–196.

⁵⁹ Уткін М.С. Особенности расследования и предупреждения хищений в потребительской кооперации. Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1975. 62 с.

що дозволяє швидко розкривати та якісно розслідувати злочини⁶⁰.

Узагальнюючи наукові погляди вчених, можна дійти висновків, що способи вчинення кримінальних правопорушень слід розглядати через призму їх складових, зокрема: підготовку, безпосереднє учинення та приховування.

При розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність переважно (98 %) має місце повноструктурний склад способу вчинення протиправних дій. У кримінальних провадженнях цієї категорії досить «яскраво» простежуються способи підготовки та приховування злочинних дій правопорушників.

Розглядаючи окремі складові способу вчинення кримінального правопорушення, В. С. Соловйов вказує на те, що втягнення неповнолітніх відрізняється специфікою механізму індивідуального злочинної поведінки. Для досягнення мети злочинцем використовується чотирьохкомпонентна модель впливу на неповнолітнього:

- а) вплив на потенційно віктимогенні групи потерпілих;
- б) залучення неповнолітнього в кримінальний контакт;
- в) стимулювання активності неповнолітнього у сфері «секс-бізнесу» або «секс-туризму»;
- г) використання різноманітних фонових чинників.

Якщо узагальнити усі перераховані дії, які зазначені у компонентній моделі, то це буде схиляння до заняття проституцією⁶¹.

Основним напрямом протидії кримінальним правопорушенням у сфері моральності значну увагу приділяли і В. О. Лазарєв та М. В. Куратченко. Науковці, на підставі узагальнення даних опитування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, аналізу матеріалів вивчених кримінальних прав і кримінальних проваджень, виокремлювали загальні способи

---

⁶⁰ Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. К. : Кондор, 2005. 588 с.

⁶¹ Соловьев В.С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального федерального округа) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Воронежский институт МВД. Воронеж, 2013. 18 с.

втягнення неповнолітніх у заняття проституцією, особливо підготовчим заходам.

Так, В. О. Лазарєв наголошував, що особи, які втягують неповнолітніх у заняття проституцією, переважно здійснювали наступні заходи підготовки до вчинення кримінального правопорушення:

- підбір приміщення для надання «сексуальних» послуг;
- складання плану здійснення злочинної діяльності;
- обладнання квартири (приміщення) для надання інтимних послуг;
- підбір співучасників протиправних дій та розподіл між ними злочинних ролей (функцій);
- пошук осіб (неповнолітніх) для систематичного надання ними на постійній основі іншим особам сексуальних послуг з метою отримання злочинних прибутків;
- створення у неповнолітнього мотивації до заняття проституцією;
- здійснення заходів щодо пошуку клієнтів;
- підбір та пристосування засобів учинення протиправних дій;
- вжиття заходів щодо рекламування надання інтимних послуг, зокрема розміщення оголошень у мережі Інтернет або засобах масової інформації, розповсюдження візитівок;
- визначення засобів зв'язку між сутенерами і клієнтами⁶².

Деяко схожу наукову позицію займає і М. В. Куратченко, який зі свого боку серед способів підготовки до здійснення деяких видів кримінальних правопорушень проти моральності виокремлює такі:

- пошук (утворення) місць для надання «сексуальних» послуг;
- добір осіб (неповнолітніх), які будуть надавати «сексуальні» послуги;
- утворення певної електронної бази (реєстру) осіб, які займаються проституцією;
- розповсюдження інформації про надання інтимних послуг у засобах масової інформації та мережі Інтернет;

---

⁶² Лазарєв В.О. Криміналістичний аналіз способу втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 16 трав. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 101–104.

– виготовлення та розповсюдження відповідних буклетів та візиток;

– схилення неповнолітніх осіб до надання «сексуальних» послуг. Нерідко такі протиправна діяльність відбувається шляхом компрометації або шантажування особи, заохочення до отримання певної грошової винагороди чи внаслідок використання фінансової або службової залежності;

– добір певних співучасників протиправної діяльності. До складу організованих злочинних угруповань переважно входять звідники, утримувачі місць надання інтимних послуг, касири, охоронці, водії та ін.;

– здійснення координаційних заходів з надання «сексуальних» послуг;

– створення електронної бази постійних клієнтів, які отримують «сексуальні» послуги⁶³.

На думку інших науковців, під час втягнення неповнолітнього до здійснення кримінального правопорушення дорослі вдаються до наступних підготовчих заходів:

– добір неповнолітніх, яких з найбільшою ймовірністю можна залучити до здійснення протиправних дій, у цьому аспекті основний акцент робиться на неповнолітніх особах, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення;

– проведення спеціальних бесід з метою виникнення певного інтересу до злочинної діяльності;

– ознайомлення неповнолітніх з різними способами та методами злочинної діяльності, зокрема із тактикою вчинення конкретних кримінальних правопорушень. Визначення особливостей здійснення спеціальних заходів щодо приховування кримінальної діяльності та слідів її застосування;

– пошук об'єктів протиправного посягання та розподіл злочинних ролей між неповнолітніми особами, які втягнуті у протиправну діяльність;

---

⁶³ Куратченко М.В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2017. 20 с.

– схиляння неповнолітніх до систематичного виживання алкоголю або наркотичних засобів чи речовин, з метою послаблення їхнього контролю над своїми діями⁶⁴.

Внаслідок застосування вказаних підготовчих заходів до учинення кримінального правопорушення, злочинці намагаються сформувати у неповнолітнього злочинний інтерес та певні схильності, що дозволяють втягнути його до систематичної протиправної діяльності.

У свою чергу, А. Р. Ікаєв серед основних підготовчих заходів до втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність відносить наступні:

– добір неповнолітніх осіб, яких можна залучити до здійснення протиправної діяльності, насамперед тих, які раніше були залучені до злочинної діяльності;

– послаблення контролю неповнолітнього за власними діями шляхом сумісного вжиття спиртних напоїв або вживання психотропних речовин, наркотичних засобів та прекурсорів;

– формування певної зацікавленості неповнолітнього у вчиненні кримінальних правопорушень шляхом певних фінансових виплат, підвищення його авторитету серед його знайомих підлітків;

– ознайомлення неповнолітнього з основними способами учинення кримінальних правопорушень;

– визначення та добір необхідних знарядь й засобів учинення кримінальних правопорушень;

– розподіл ролей (функцій) між співучасниками злочинної діяльності;

– визначення способів приховання слідів протиправних дій, знищення слідової картини кримінального правопорушення;

– вжиття заходів щодо швидкої реалізації викраденого майна;

– визначення заходів щодо протидії досудовому розслідуванню⁶⁵.

---

⁶⁴ Флоря Д.Ф. Расследование вовлечения несовершеннолетних в совершение преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Московская академия МВД. М., 2002. 195 с.

⁶⁵ Ікаєв А.Р. Розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». К, 2020. 20 с.

На думку О. М. Сажаєва, для пізнання сутності втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність як об'єкта криміналістичного дослідження важливе значення має формулювання поняття безпосереднього об'єкта дослідження: систематичного втягнення неповнолітніх осіб у здійснення протиправних (антисуспільних) дій. На думку вченого, такі дії це, як мінімум, трикратне вчинення дорослим особою умисних, внутрішньо пов'язаних дій, які полягають в психічному або фізичному насильницькому або ненасильницькому впливі на осіб, яка не досягли 18-річного віку, з метою її схилення або залучення до здійснення антигромадських дій, або стимулювати у них бажання здійснювати таку діяльність. Причому кожний разовий вплив дорослого не передбачає обов'язкової участі у цих діях неповнолітнього. Виходячи з цього, дії дорослої особи повинні бути здебільшого систематичними. Така систематичність передбачає здійснення низки внутрішньо взаємопов'язаних дій⁶⁶.

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних справ і кримінальних проваджень, даних опитування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції та органів прокуратури можна дійти висновків, що у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність злочинця здійснювалися наступні підготовчі заходи:

- вибір об'єкту злочинного посягання – 92 %;
- пошук (добір) неповнолітніх осіб, яких необхідно втягнути у злочинну діяльність – 100 %;
- організація планування злочинної діяльності – 95 %;
- визначення співучасників кримінального правопорушення – 67 %;
- розподіл функцій (ролей) між співучасниками злочинної діяльності – 73 %;
- обрання методів, визначення прийомів та засобів втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність – 54 %;

---

⁶⁶ Сажаев А.М. Методика расследования вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Омская академия МВД. Омск, 2002. 258 с.

– створення у неповнолітніх осіб певної мотивації до заняття протиправною діяльністю – 49 %.

На думку Є. Ю. Буждиганчук, спосіб учинення кримінального правопорушення є центральним елементом в структурі криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність. На думку авторки, загальні дані щодо способів учинення сутенерства є фактичною базою для висунення та перевірки слідчих версій щодо членів організованих злочинних груп, а також їхніх лідерів (організаторів конкретних кримінальних правопорушень). Окрім того, такі відомості дозволяють слідчому визначити обстановку злочинної події та слідову картину кримінального правопорушення, оскільки для конкретних способів учинення або приховання протиправних дій характерна певна слідова картина і механізм її утворення⁶⁷.

За наявності інших фактичних обставин, втягнення неповнолітніх осіб у протиправну діяльність охоплюються випадками вчинення особою певних дій, спрямованих на формування у свідомості неповнолітнього своєрідної антисоціальної злочинної установки без виникнення наміру вчинити кримінальне правопорушення певного виду.

На думку О. М. Сажаєва, під способом втягнення особи (неповнолітнього) у протиправну діяльність слід розуміти єдину систему взаємопов'язаних між собою дій злочинців щодо підготовки, учинення та приховування втягування неповнолітньої особи у антигромадську діяльність, яка пов'язана із використанням певних знарядь та засобів, умов місця і часу, що охоплюється єдиною метою. Усі наведені елементи способу кримінального правопорушення знаходяться у тимчасовому і причинному зв'язку між собою і з навколишнім середовищем. Їх складний характер детермінований властивостями особи злочинця, характеристики обстановки учинення кримінального правопорушення і предмета злочинного посягання. Спосіб втягнення неповнолітнього у протиправну

---

⁶⁷ Буждиганчук Є.Ю. Деякі аспекти способу вчинення сутенерства організованою групою. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матер. міжнарод. наук.-практ. конфер. (м. Харків, 20–21 берез. 2020 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 129–133.

діяльність як ознака об'єктивної сторони підлягає обов'язковому доведенню у вказаних кримінальних провадженнях⁶⁸.

На підставі узагальнення оперативної та слідчої практики можна дійти висновків, що способи втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є досить різними. Залежно від сфери злочинної діяльності способи учинення кримінальних правопорушень є різними як за ступенем суспільної небезпечності, так й своєю сутністю.

У науковій літературі більшість вчених залежно від ступеня суспільної небезпечності виокремлюють наступні основні групи способів учинення кримінальних правопорушень:

а) способи, які пов'язані з застосуванням насильства чи погрозою його застосування;

б) способи, що не пов'язані з застосуванням насильства чи погрозою його застосування.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення осіб (неповнолітніх) у протиправну діяльність найбільш розповсюдженими способами злочинних дій є пропозиція та подальше переконання вчинити конкретне кримінальне правопорушення. За даними узагальнення правоохоронної практики таких способів зустрічається більш ніж у 65 % випадках.

Одночасно з пропозицією вчинити кримінальне правопорушення неповнолітньому даються різного роду обіцянки, які дорослі зобов'язуються виконати за умови вчинення підлітком протиправних дій або залучають їх до систематичного вживання алкогольних напоїв або наркотичних засобів та речовин або надають гроші у борг, а в подальшому вимагають виконання певних умов в рахунок погашення зобов'язання неповнолітнього.

Друга група способів втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність пов'язана із застосуванням фізичного насильства або погрози його застосування. Такі способи становлять близько 12 %

---

⁶⁸ Сажаев А.М. Методика расследования вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Омская академия МВД. Омск, 2002. 258 с.

від загальної кількості кримінальних проваджень і відрізняється підвищеною суспільною небезпекою⁶⁹.

Переважно до таких способів можна віднести наступні:

- а) нанесення неповнолітньому тілесних ушкоджень, які не є небезпечними для його життя та здоров'я;
- б) нанесення побоїв (різного ступеню);
- в) катування та мордування.

Застосування відносно до неповнолітньої особи таких способів насильства значно пригнічує його волю та змушує діяти всупереч особистим бажанням й прагненням.

У науковій літературі вчені вказують на необхідність розмежувати поняття «використання» та «втягнення».

Так, В. О. Гацелюк, вказує на принципову відмінність між поняттями «втягнення» та «використання». На думку науковця «втягнення» – це процес схиляння неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення або іншої негативної девіації, тобто здійснення особою активної протиправної або аморальної дії, наприклад, жебракування, крадіжки, грабіжницькі напади, різноманітні види шахрайських дій тощо. «Використання», у свою чергу, означає сприйняття злочинцем неповнолітнього не як людини, а як корисної для нього речі, що своїм видом спонукує інших осіб до безоплатної передачі певних матеріальних цінностей⁷⁰.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного суду України зазначається, що за змістом закону під втягненням неповнолітнього у злочинну слід розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів та пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає

---

⁶⁹ Флоря Д.Ф. Расследование вовлечения несовершеннолетних в совершение преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Московская академия МВД. Москва, 2002. 195 с.

⁷⁰ Гацелюк В.О. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: історія трансформації законодавчої ініціативи. *Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі: вітчизняний та міжнародний досвід* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 02 черв. 2010 р.), 2010. С. 53–57.

наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії. Зазначений наслідок може досягатися за допомогою усіх видів фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психічного впливу (погроза застосувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, позбавити повсякденного спілкування, переконання, залякування, обман, шантаж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів; давання порад про місце й способи вчинення злочину або приховання його слідів; обіцянка приховати сліди злочину, забезпечити грошима, подарунками, розвагами)⁷¹.

На думку О. В. Сокола, що спосіб втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність складається з таких основних елементів:

- а) діяння – втягнення;
- б) способів втягнення – обіцянок, обману, погроз тощо.

Під втягненням неповнолітнього у вчинення кримінального правопорушення слід розуміти активні умисні дії осудної особи, яка досягла 18-річного віку, які полягають в наданні на неповнолітнього фізичного або психічного впливу і спрямовані на збудження (зміцнення) у нього бажання (рішучості, прагнення) брати участь у вчиненні конкретного злочину. Відповідно, не всякі дії дорослого, що сприяють втягненню неповнолітнього до протиправної поведінки, можуть розглядатися як втягнення його до скоєння злочину⁷².

У свою чергу О. М. Сажаєв серед способів втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність виділяє наступні:

- а) способи, які зазначені в диспозиції статті Кримінального кодексу;

---

⁷¹ Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму верховного суду України № 2 від 27.02.2004. Електронний ресурс: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text> (дата звернення – 12.02.2022).

⁷² Сокол Е.В. Организационно-тактические особенности расследования вовлечения несовершеннолетних в совершение преступления : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Краснодарский университет МВД. Краснодар, 2006. 213 с.

б) способи, які встановлюються під час проведення досудового розслідування.

На думку вченого, способи, які прямо зазначені у диспозиції статті Кримінального кодексу: застосування насильства або загроза його застосування. Вони є також кваліфікуючими ознаками і мають загальний характер для всіх зазначених у цій статті протиправних дій. Зазначені способи мають кримінально-правове значення для залучення неповнолітніх до здійснення протиправної діяльності в цілому. Втім, такі дії можуть конкретизуватися у кожному конкретному випадку. Способи, що встановлюються під час розслідування кримінального правопорушення, базуються на особливостях дитячої психології та особистості неповнолітнього, зокрема, сугестивності, довірливості, нездатності критично оцінювати поведінку інших осіб. Цими способами є вмовляння, загрози, обіцянки будь-яких вигод, введення в оману та ін. У той же час у кожного антигромадської дії є властиві тільки йому способи втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність⁷³.

Інші вчені зосереджують увагу на тому, що втягнення у злочинну діяльність полягає у впливі на свідомість конкретного неповнолітнього завдяки переконуванню у доцільності, вигідності певної поведінки. Такі дії здійснюються шляхом залякування, підкупу, умовлянь, обману, розпалювання почуття помсти, заздрощів або інших низьких спонукань, розповідей про легкість і доступність певних дій, навчання способам та прийомам їх виконання⁷⁴.

Доречно наголошує О. В. Полікашина на тому, що саме недоведеність способу втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність є підставою для виправдувальних вироків в досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність може здійснюється різними способами

---

⁷³ Сажаев А.М. Методика расследования вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Омская академия МВД. Омск, 2002. 258 с.

⁷⁴ Кондратов Д.Ю. Відмежування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) від суміжних складів злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 5–62.

і передбачає всі види дій, пов'язаних з застосуванням фізичного насильства і психічного впливу⁷⁵.

Зважаючи на це, судам необхідно враховувати, що серед різноманітних способів втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність найбільш небезпечним є примушування до вчинення конкретного кримінального правопорушення. У тих випадках, коли таке примушування супроводжувалося:

- а) заподіянням тілесних ушкоджень – середньої тяжкості або тяжких;
  - б) катуванням або мордуванням;
  - в) погрозою учинення убивства або іншого тяжкого злочину;
  - г) умисним знищенням або пошкодженням особистого майна,
- відповідальність повинна наставати за сукупністю учинених кримінальних правопорушень⁷⁶.

Окрім того, необхідно акцентувати увагу на те, що найбільш поширеним способом втягнення є такий ненасильницький спосіб, як «пропозиція» вчинити протиправні (злочинні) дії. Втім, у правоохоронній практиці нерідко виникають певні складнощі при характеристиці і доведенні цього способу залучення. Позиція про безумовне визнання в якості способу залучення будь-якої пропозиції дорослого, адресованого неповнолітньому, зробити антигромадську дію не є вірною. Правильніше говорити про те, що пропозиція здійснити антигромадську дію може виступати в якості способу втягнення, якщо саме воно порушило (зміцнило) бажання, рішучість або прагнення неповнолітнього здійснити одну їх форм антигромадських дій. Необхідно ретельно з'ясувати характер взаємовідносин між дорослим і підлітком, чи усвідомлював дорослий, що своїми діями залучає неповнолітнього в антигромадську поведінку. Ці дані можуть мати суттєве значення для встановлення ролі дорослого у втягненні неповно-

---

⁷⁵ Поликашина О.В. Расследование вовлечения несовершеннолетних в совершение преступлений и антиобщественных действий : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Государственное учреждение «Всерос. научно-исследовательский институт Министерства внутренних дел». М., 2004. 26 с.

⁷⁶ Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму верховного суду України № 2 від 27.02.2004. Електронний ресурс: Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text> (дата звернення - 12.02.2022).

літнього у вчинення антигромадської дії. Якщо дорослий не знав про неповноліття особи, залученого їм у вчинення антигромадських дій, він не може підлягати кримінальній відповідальності⁷⁷.

На підставі узагальнення даних анкетування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, а також матеріалів (у тому числі архівних) кримінальних справ і кримінальних проваджень, можна виокремити *основні способи втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність*, зокрема:

1) шантажування (компрометація) неповнолітнього шляхом погроз розповсюдити (оприлюднити) компрометуючу його інформацію інтимного або особистісного характеру;

2) психічний примус шляхом залякування, здійснення погроз завдати певних матеріальних збитків або принизити в очах однолітків;

3) зловживання дорослою особою матеріальною або іншою залежністю неповнолітнього;

4) використання або погроза реального використання фізичного насильства, зокрема спричинення різного ступеня тілесних ушкоджень;

5) обіцянка певної винагороди (заохочення) за вчинене кримінальне правопорушення;

6) використання або розпалювання низьких почуттів, зокрема ненависті, помсти, заздрощів.

Розглядаючи способи втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність у кримінальних провадженнях необхідно зосередити увагу на способах приховування злочинної діяльності. Виявлення таких способів дозволяє встановити усіх учасників злочинної події та притягнути їх до кримінальної відповідальності, особливо лідера кримінального угруповання (організатора конкретних кримінальних правопорушень).

На думку М. В. Даньшина, під способом приховування кримінального правопорушення слід розуміти заснований на реалізації системи об'єктивних і суб'єктивних факторів дійсності комплекс

---

⁷⁷ Сокол Ю.В. К вопросу о способах вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий. *Вестник Краснодарского университета МВД*. 2009. № 4. С. 120–123.

дій чи бездіяльність особи, що приховує злочин до, в момент або після вчинення злочину⁷⁸.

У свою чергу, В. О. Коновалова акцентує увагу на тому, що психічна напруженість при застосуванні різних способів приховування і наявність об'єктивних чинників, що створюють певні, непередбачені перешкоди, порушують навіть ретельно продуману логіку приховування і створюють для злочинця можливість допущення безлічі промахів, з одного боку, і одержання важливої інформації для слідчого – з іншого⁷⁹.

У науковій літературі вчені по-різному виокремлюють способи приховування кримінальних правопорушень, пов'язаних із втягненням неповнолітніх у протиправну діяльність.

Так, на думку А. Р. Ікаєва дії, які спрямовані на приховування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, можна згрупувати наступним чином:

а) приховування матеріальних об'єктів, насамперед, предметів злочинного посягання (викрадені гроші, предмети, речі, цінності), речових доказів (засобів й знарядь кримінального правопорушення);

б) приховування факту вчинення протиправних дій шляхом відмови від давання показань чи надання завідомо неправдивих показань, знищення або маскування матеріальних джерел інформації про злочинну подію, переховування від органів досудового розслідування та суду, висунення неправдивого алібі;

в) знищення ідеальних слідів протиправного діяння шляхом залякування (шантажування) неповнолітнього потерпілого та його близьких, родичів, а також свідків злочинної події⁸⁰.

На підставі узагальнення даних анкетування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, а також матеріалів (у тому числі архівних) кримінальних справ

---

⁷⁸ Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів в криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2000. 20 с.

⁷⁹ Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования : монография. Харьков : Факт, 2001. 156 с.

⁸⁰ Ікаєв А.Р. Розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». К., 2020. 20 с.

і кримінальних проваджень, можна виокремити основні *способи приховування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність*, зокрема:

- давання неправдивих показань – 93 %;
- відмова від дачі показань – 18 %;
- знищення слідів протиправного діяння – 67 %;
- висунення неправдивого алібі – 52 %;
- використання відносно неповнолітньої особи компрометуючих матеріалів – 24 %;
- вплив на сумлінних учасників кримінального процесу, насамперед свідків і потерпілих – 51 %.

Так, 25 червня 2015 року, у денний час, у гр. П. виник умисел на вчинення крадіжки. В ході планування злочину гр. П. визначив об'єкт вчинення злочину: приміщення «Свято-Введенського храму», який розташований по проспекту Соборному в місті Запоріжжі. Проаналізувавши зібрану інформацію, гр. П. встановив, що матеріальні цінності, а саме грошові кошти, пожертви громадян, знаходяться у скринях для пожертвувань, тому злочин необхідно вчиняти безпосередньо в приміщенні церкви. В цей же день, 25 червня 2015 року, приблизно о 22 годині, гр. П., маючи умисел на таємне викрадення чужого майна, користуючись своїм впливом на малолітнього гр. Н., який є його пасинком, шляхом використання останнього, який відповідно до закону не підлягає кримінальній відповідальності, прибув до «Свято-Введенського храму», де повідомив гр. Н., що необхідно вчинити крадіжку скрині для пожертвувань з жертвами. Далі, гр. П. розбив віконне скло в «Свято-Введенському храмі» та примусив малолітнього гр. Н. проникнути до приміщення, де потрібно таємно викрасти скриню для жертв та передати її через розбите скло. В свою чергу, гр. Н., в силу своєї необізнаності, не розуміючи протиправний характер своїх дій, проник через розбите гр. П. віконне скло до приміщення «Свято-Введенського храму», де викрав з полиці скриньку для пожертвувань, яка належить «Релігійній громаді на честь введення в храм Пресвятої Богородиці Запорізької єпархії» УПЦ, яку передав через розбите віконне скло гр. П.. Після цього,

малолітній через віконне скло покинув приміщення «Свято-Введенського храму» та разом із гр. П. зник з місця скоєння злочину⁸¹.

В даному випадку злочинцем серед способів приховування кримінального правопорушення одразу були застосовані такі способи як знищення слідів протиправного діяння та зникнення з місця злочинної події, а у подальшому – вплив на сумлінних учасників кримінального процесу, зокрема, на малолітньої особи.

Зважаючи на це, способи втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність складаються з низки взаємопов'язаних елементів, які у своїй сукупності слугують для більш ефективного проведення окремих слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів.

Важливе значення у кримінальних провадженнях вказаної категорії мають виявлення та фіксація слідчими засобів втягнення неповнолітніх в протиправну діяльність.

На думку М. М. Трубнікова, засоби вчинення кримінальних правопорушень – це різноманітні речовини, предмети, гази тощо, хімічні (отрути), фізичні (радіація, електричний струм), біологічні (інфекційні хвороби) та інші властивості яких використовуються злочинцем у процесі вчинення злочину для створення сприятливих умов його вчинення та які полегшують процес його вчинення. Ці засоби не піддаються повному контролю волі суб'єкта (вони лише включаються суб'єктом у злочинну діяльність, а сам процес впливу на об'єкти матеріального світу здійснюється незалежно від контролю над ними волі суб'єкта)⁸².

Окремі науковці зазначають, що головне завдання з формування в підлітка свідомого бажання займатися протиправною діяльністю полягає в деформуванні його правосвідомості, формуванні позитивного ставлення до припустимості порушень кримінально-правової чи іншої правової заборони. Загальновідомо, що зміст психології особистості (бажання, уподобання, прагнення,

---

⁸¹ Кримінальне провадження № 331/7224/16-к. Архів Жовтневого районного суду м. Запоріжжя, 2018 р.

⁸² Трубников Н.Н. О категориях «цель», «средство», «результат». М. : Высшая Школа. 1968. 148 с.

мотиви поведінки, установки, моральні норми) не є безпосередньо залежним від умов її мешкання, а формується під впливом психології мікрогрупи, яка є найближчим середовищем.

Більшість науковців наголошують на тому, що особа у підлітковому віці характеризується схильністю до сугестивних впливів, внаслідок чого є надзвичайно вразливою, не захищеною від негативного впливу навколишнього середовища. До вікових особливостей розвитку особистості, що сприяють розвитку зазначених якостей, варто віднести:

- 1) емоційну нестійкість, непоодинокі коливання настрою, схильність до поспішного прийняття рішень;
- 2) висока збудженість;
- 3) пошук шляхів самоствердження;
- 4) протиріччя підліткового віку, викликане перебуванням підлітка між дитинством та дорослістю, прагнення набути статусу самостійної людини, часто не обираючи відповідних засобів;
- 5) інтенсивне рефлексування щодо себе, інших, суспільства в цілому, критичне ставлення, передусім до оточуючих, що породжує певне відчуження від важливих малих соціальних груп (родини, однокласників, друзів);
- 6) змінення (знищення, руйнування) стосунків підлітка з оточуючими та близькими людьми;
- 7) внесення змін (іноді кардинальних) до шкали цінностей та ін⁸³.

На думку О. В. Сокол, необхідно розмежовувати спосіб, засіб і умови втягнення, облік яких має важливе криміналістичне значення для визначення місць знаходження слідів протиправної діяльності втягувача. Втягнення неповнолітніх до здійснення злочинних дій екстремістської спрямованості і терористичного характеру, як правило, здійснюється добре організованою і законспірованою мережею вербувальників, учасники якої виконують різні функції: підбирають відповідних кандидатів, перевіряють їх, здійснюють контроль за поведінкою, проводять «ідеологічну обробку», застосовують насильство та психотропні речовини,

---

⁸³ Охріменко І.М., Лигун Н.В. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: психологічні детермінанти. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 179–188.

навчають прийомам використання вибухових речовин тощо⁸⁴. З огляду на зазначене, слід констатувати, що можливе застосування специфічних засобів учинення кримінального правопорушення.

У свою чергу, В. І. Гурув акцентує увагу на тому, що засоби учинення кримінального правопорушення поділяються на знаряддя та інші засоби вчинення протиправних дій. Знаряддя – це предмети, використовуючи які особа вчиняє фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти (вогнепальна і холодна зброя, інструменти, транспортні засоби, пристрої, технічне устаткування тощо). До інших засобів учинення кримінального правопорушення (засоби у вузькому значенні слова) можуть бути віднесені, зокрема, підроблені документи, формений одяг⁸⁵.

У розрізі цього, вважаємо доречною думку В. О. Лазарева, який на основі матеріалів кримінальних проваджень проаналізував засоби втягнення неповнолітніх у заняття проституцією та здійснив їхню класифікацію за критеріями способів втягнення наступним чином:

а) використання психічного стану особи або алкогольної чи наркотичної залежності – алкоголь, наркотичні речовини, психічне захворювання;

б) використання емоційної залежності – родинні зв'язки, кохання;

в) застосування мотивуючих засобів (матеріальна забезпеченість) – грошові кошти, дорогоцінні речі, прикраси;

г) створення інших умов для вирішення особистих проблем.

Серед інших засобів, які можуть використовуватись незалежно від способу втягнення неповнолітніх в заняття проституцією виокремлено наступні:

а) соціальні мережі (засоби Інтернет);

б) «реклама» у шкільних закладах або довузівських закладах освіти;

---

⁸⁴ Сокол Е.В. Организационно-тактические особенности расследования вовлечения несовершеннолетних в совершение преступления : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Краснодарский университет МВД России. Краснодар, 2006. 213 с.

⁸⁵ Гурув В.И. Орудия и средства совершения преступления в советском уголовном праве : дисс... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрид. ин-т им. П.А. Руденко. Свердловск, 1983. 182 с.

- в) розповсюдження візиток у нічних клубах;
- г) розповсюдження оголошень через засоби масової інформації та ін⁸⁶.

На підставі узагальнення даних анкетування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, а також матеріалів (у тому числі архівних) кримінальних справ і кримінальних проваджень, можна виокремити *типові засоби втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність*, зокрема:

- застосування мотивуючих засобів щодо швидкого матеріального збагачення неповнолітнього – 94 %;
- використання алкогольної або наркотичної залежності неповнолітнього – 72 %;
- спекулювання на почуттях хибного товариства або шляхетності – 38 %;
- використання емоційної залежності неповнолітнього шляхом демонстрації уявної поваги – 41 %;
- створення особистого прикладу дорослого – 25 %;
- застосовування психічного стану неповнолітнього – 66 %.

Так, 03 травня 2015 року близько о 22.00 гр. Р. разом зі своїм знайомим, неповнолітнім гр. Х., зайшли до приміщення кафе «Райдуга», розташованого на території парку імені Б. Хмельницького в Держинському районі м. Кривого Рогу, де підішли за стіл до гр. П., який сидів зі своїми знайомими. В цей час гр. Р., знаходячись за столом, в руках потерпілого побачив мобільний телефон марки «Samsung» в пластиковому корпусі білого кольору, яким він вирішив в подальшому заволодіти. Реалізуючи злочинний намір, гр. Р., достовірно знаючи про неповнолітній вік гр. Х. запропонував останньому спільно незаконно заволодіти мобільним телефоном. З метою викликати у неповнолітнього рішучість взяти участь у вчиненні вказаного злочину, злочинець, усвідомлюючи, що втягує неповнолітнього у вчинення кримінального правопорушення, застосовуючи психічний вплив, почав надавати неповнолітньому поради про спосіб заволодіння телефоном

---

⁸⁶ Лазарєв В.О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 251 с.

гр. П., обіцянки забезпечити грошима та майном, яким вони могли б заволодіти в результаті вчинення вказаного злочину. В цей же день, приблизно о 04.00 годині неповнолітній за попередньою змовою з гр. Р. із застосуванням фізичного насильства, яке не є небезпечним для життя потерпілого відкрито заволодів мобільним телефоном, після чого з місця скоєння злочину зник⁸⁷.

У даному випадку злочинець використовував весь спектр мотивуючих засобів щодо втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність.

Підсумовуючи, слід зазначити, що засоби втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є важливим елементом криміналістичної характеристики вказаних кримінальних правопорушень, завдяки якому можливо будувати тактику проведення слідчих (розшукових) дій, окремих процесуальних заходів, НСРД та інших організаційних та розшукових заходів.

1.3. Обстановка та слідова картина кримінального правопорушення

Обстановка учинення кримінального правопорушення являє собою є поєднанням усіх найбільш нехарактерних особливостей конкретного протиправного діяння. Адже навіть за достатньо однорідними й небагаточисленними злочинними проявами більш-менш однозначної та чіткої обстановки злочинної події не буде. З іншого боку, обстановка кримінального правопорушення дозволяє слідчому отримати достатньо інформації стосовно інших елементів втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність. Наприклад, втягнення неповнолітньої особи у заняття проституцією залежно від певної характеристики даних осіб здійснюються у схожих місцях.

Зважаючи на це, дослідження обстановки втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність має важливе практичне значення.

---

⁸⁷ Кримінальне провадження № 210/2264/15-к. Архів Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області, 2017 р.

У науковій літературі визначенню поняття обстановки учинення кримінального правопорушення вчені приділяли достатню увагу.

Так, І. М. Букаєва визначала обстановку кримінального правопорушення як форму взаємозв'язку фізичного та соціального середовищ у реалізації механізму протиправних дій, що формує об'єктивні закономірності їх функціонування, розвиток злочинних намірів або відмови від злочинів і є відбивною системою протиправної поведінки, за закономірностями якої на основі комплексу слідів створюється ретроспективна модель злочинів у процесі її розслідування, виявляються внутрішні зв'язки, умови та причини злочинів, обумовлюються прийоми застосування криміналістичної техніки, тактики й методики досудового розслідування⁸⁸.

Доречною в розрізі цього є думка В. О. Лазарева, який зазначив, що обстановка вчинення будь-якого кримінального правопорушення є незмінною складовою його криміналістичної характеристики. Адже кожне суспільно-небезпечне діяння характеризується певною сукупністю умов, в яких воно було вчинене. Дослідження цих умов дозволяє слідчому вчасно змоделювати процес розслідування залежно від конкретної слідчої ситуації, що склалася на певному його етапі, спланувати проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних заходів. У той же час, їх систематизація залежно від конкретного складу кримінального правопорушення забезпечує відповідну модель зазначеної поведінки⁸⁹.

Зважаючи на це, питання визначення обстановки втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність є беззаперечно досить актуальним, що дозволяє більш ефективно здійснювати досудове розслідування зазначених злочинних проявів.

---

⁸⁸ Букаева И.Н. Обстановка совершения преступления, получение и использование информации о ней при расследовании уголовных дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Тюмень : РГБ, 2006. 222 с.

⁸⁹ Лазарев В.О. Деякі аспекти обстановки втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Одеса, 29–30 груд. 2017 р.). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 226–228.

На думку Є. В. Фесенко і П. С. Матишевського, обстановку кримінального правопорушення слід визначати як сукупність передбачуваних законом зовнішніх обставин, що характеризуються публічністю або наявністю певних (протиправних) подій. Поняття «публічність» охоплює випадки, коли протиправне діяння здійснюється у присутності хоча б однієї людини (наприклад, потерпілого або свідка). Не виключається певна публічність і у випадках, коли інших осіб на місці учинення протиправного діяння немає, окрім самого потерпілого (неповнолітнього). Це можливо у тих випадках, коли протиправне діяння спрямоване не лише на особистісні інтереси потерпілого, а посягає на більш широке коло інтересів (інших громадян, суспільства в цілому)⁹⁰.

У свою чергу, В. І. Куликов визначив обстановку вчинення кримінального правопорушення як обмежену просторово-часовими рамками конкретної злочинної події систему, що включає у себе матеріальні (природні та техногенні) та соціально-психологічні елементи, які оточують правопорушника, навмисно обране, пристосоване середовище, у якому вичиняється протиправне діяння, яке впливає на формування усіх його структурних елементів, що детермінує характер поведінки співучасників кримінального правопорушення, а також обумовлюючи методику досудового розслідування в цілому⁹¹. Як бачимо, вчений включив до обстановки учинення кримінального правопорушення соціально-психологічні елементи, що не може сприйматися однозначно. Дійсно, якщо підвести під ці терміни умови вчинення протиправного діяння, то, можливо, з автором і можна погодитись, але у тому разі, коли зазначаються характеристики потерпілого.

На думку В. С. Прохорова, виведення зазначених обставин за межі об'єктивної сторони кримінального правопорушення означає, природно, їх виведення за межі протиправного діяння вза-

---

⁹⁰ Фесенко Є.В. Об'єктивна сторона складу злочину. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юр. вузів і факультетів / В.А. Андрусів, П.П. Андрушко та ін.; за ред. професора П.С. Матишевського та ін. Київ : Юрінком Інтер, 1997. С. 133–149.

⁹¹ Куликов В.И. Обстановка совершения хищения государственного и общественного имущества как объект специального криминалистического исследования. *Методика и психология расследования хищений государственного и общественного имущества* : сб. науч. тр. Свердловск, 1986. С. 42–48.

галі. Зрозуміло, що місце, час і обстановка злочинної події не є ознаками діяння, однак вони – ознаки злочину – поняття більш широкого, ніж поняття діяння та наслідків, що ним заподіюються. Якби місце, час і обстановка вчинення кримінального правопорушення не були самостійними елементами об'єктивної сторони злочину, то вони не могли б фігурувати і у якості ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, оскільки із співвідношення об'єктивної сторони злочину та об'єктивної сторони складу злочину випливає: не кожна об'єктивна ознака злочину належить до ознак його складу, але будь-яка об'єктивна ознака складу злочину є ознакою злочину⁹².

Інші науковці акцентують, що кримінальні правопорушення, як й усі інші події, вчинюються за певних умов, місця та часу, несуть на собі відбиток багатогранних зв'язків та відносин з іншими взаємопов'язаними й взаємообумовленими факторами, котрі йому передували, а також сприяли цим злочинним проявам на момент їх вчинення. Повторюваність змін, що відбувається під час підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, прямо залежить від рівня збігу умов, в яких здійснюється цей процес⁹³.

На думку М. П. Яблокова, обстановку вчинення кримінального правопорушення слід визначати як систему різного роду взаємодіючих між собою до й у момент протиправного діяння об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, речовинні, природно-кліматичні, виробничі, побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників злочинної події, психологічні зв'язки між ними й інші фактори об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови та інші обставини вчинення кримінального правопорушення⁹⁴.

---

⁹² Курс советского уголовного права. Часть Общая. В 5-ти томах. Т. 1. / отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1968. 646 с.

⁹³ Танасевич В.Г., Образцов В.А. Методика расследования и криминалистическая классификация преступлений. *Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений* : межвуз. сб. науч. тр. Вып. 69. Свердловск : УрГУ, 1978. С. 22-24.

⁹⁴ Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности. М. : Юристъ, 2002. С. 87.

Можна погодитися з думкою В. Д. Берназа, який у структурі обстановки учинення кримінального правопорушення виокремлює наступні складові:

1) соціально-психологічне середовище, зокрема ціннісні орієнтації, мікроклімат у колективі за місцем роботи, психологічна обстановка за місцем проживання тощо;

2) матеріальне середовище, зокрема місце, час, об'єкт, погодні умови та ін.;

3) організаційно-управлінське середовище, тобто виробничо-функціональні об'єкти, правоохоронні елементи і та ін.⁹⁵

У цьому ж ракурсі О. В. Сіренко визначає, що обстановка кримінального правопорушення – це сукупність різного роду об'єктів, що взаємодіють між собою, об'єктів, явищ та процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, природнокліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної поведінки, психологічні зв'язки між ними та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися в момент злочину, які впливають на спосіб і механізм його вчинення, що проявляються в різного роду слідах, що дають змогу будувати висновки про особливості цієї системи та змісту злочину⁹⁶.

І. М. Лузгін і Л. П. Дубовицька наголошують, що криміналістична сутність обстановки учинення кримінального правопорушення, її функціональне призначення, з урахуванням специфіки криміналістичних методів пізнання, полягає у закономірному відображенні події протиправного діяння в різного виду слідах, зумовлених механізмом їх утворення й можливістю використання такої слідової картини злочину⁹⁷. Аналізуючи наукову думку, можна дійти висновків, що науковці окреслюють чіткий

---

⁹⁵ Берназ В.Д. К вопросу о понятии обстановки совершения краж социалистического имущества на морском транспорте. *Криминалистика и судебная экспертиза*. К., 1985. Вып. 3. С. 45–48.

⁹⁶ Сіренко О.В. Визначення обстановки вчинення злочинів в криміналістиці : електронний ресурс. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm

⁹⁷ Дубовицкая Л.П., Лузгин И.М. Планирование расследования. М. : ВШ МВД СРСР, 1972. 53 с.

взаємозв'язок зі слідовою картиною кримінального правопорушення.

Цікавою є наукова позиція О. О. Астахової, яка наголошує на тому, що для слідчого вказана наукова категорія є досить важливим джерелом, яке важко відтворити з метою отримання об'єктивної первинної інформації про злочинну подію й особу правопорушника (злочинця), який його вчинив. Виходячи з обставинки учинення кримінального правопорушення можна здійснювати заходи з розробки та запровадження профілактичних заходів та запобігання протиправним діям⁹⁸.

У свою чергу, окремі науковці вказують на можливість використання інтегрального поняття обстановки злочинного діяння. Тобто застосувати його для визначення сукупності умов та обставин, що обмежуються певним місцем і часом, матеріальною обстановкою місця події, об'єктом і суб'єктом кримінального правопорушення та іншими компонентами, в яких здійснюється підготовка, вчинення і приховування протиправного діяння⁹⁹.

С. І. Винокуров наголошує на тому, що визначену наукову категорію необхідно розглядати як систему певним чином взаємодіючих між собою в конкретних умовах місця і часу факторів об'єктивної реальності, що обумовлюють спрямованість і хід поведінки людей в події злочину, а також детермінуючий характер, механізм та умови матеріального відображення, процесів і явищ, що відбуваються у вигляді характерної, відносно стійкої (для однотипних кримінальних правопорушень) сукупності слідів, дослідження яких дозволяє судити про суть того що відбулося¹⁰⁰.

У той же час, на наш погляд, найбільш чітко і точно надав визначення досліджуваного елемента криміналістичної характеристики М. Х. Валеєв, зазначивши її складові: місце, час, об'єкт,

---

⁹⁸ Астахова О.О. Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. № 7. 2015. С. 91–98.

⁹⁹ Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск, 1985. 246 с.

¹⁰⁰ Винокуров С.И. Основные вопросы методики расследования преступных нарушений правил обращения со взрывчатыми материалами : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1967. 24 с.

предмет вчинення посягання, склад співучасників кримінального правопорушення та характер їх взаємовідносин з потерпілим і іншими особами, а також матеріальні елементи оточуючого середовища¹⁰¹. З огляду на зазначене вважаємо, що сутність обстановки можливо розкрити лише при встановленні характеристик її складових, а саме: часу, місця та умов учинення протиправного діяння.

Стосовно місця вчинення кримінального правопорушення зазначимо, що, на думку І. Ф. Герасимова, воно вбирає в себе ряд взаємозв'язаних атрибутів, які виражають особливості конкретної події, що трапилась. Дослідження відомостей, отриманих на місці події, їх правильне розуміння дають змогу визначити природу кримінально-караного діяння, можливі місця дислокації слідів та сформулювати шляхи розслідування¹⁰².

А. В. Шмонін місце кримінального правопорушення визначає як певну географічну точку (територію, приміщення), яка тісно пов'язана з обстановкою злочину¹⁰³.

А вже В. Ю. Шепітько наголошує на тому, що це частина матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними¹⁰⁴.

Низка вчених (В. В. Кузнецов, М. В. Куратченко) наголошують на тому, якщо місце індивідуалізує та конкретизує кримінальне правопорушення, то час характеризує початок, тривалість і закінчення процесу злочинного діяння, уточнюючи ці найважливіші обставини. Встановлення місця вчинення злочину дозволяє, насамперед, локалізувати пошук слідової каритни у просторі, а також висунути версії про механізм злочинного посягання

---

¹⁰¹ Валеєв М.Х. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования вымогательств : дисс. ... канд. юрид. наук. Уфа, 1997. 24 с.

¹⁰² Герасимов И.Ф. Криминалистическая идентификация и особенности расследования преступлений в зависимости от места совершения преступных действий. *Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений* : Межвуз. сб. научн. тр. Свердловск, 1980. С. 9.

¹⁰³ Шмонин А.В. Методика расследования преступлений : учеб. пособие. М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.

¹⁰⁴ Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 728 с.

й осіб, які могли його вчинити, перевірити правдивість висунутого підозрюваними алібі¹⁰⁵.

Цілоком підтримуємо позицію М. В. Куратченка, який зазначає, що місце втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність слід досліджувати з різних боків, з однієї сторони – як географічне поширення досліджуваного кримінального правопорушення, з іншої – конкретне місце його вчинення. Місце вчинення сутенерства та втягнення неповнолітньої особи в заняття проституцією є частиною злочинної події. Воно містить значний обсяг даних щодо способу скоєння кримінального правопорушення, певних даних про особу злочинця¹⁰⁶.

Стосовно значення відомостей, що відображаються в обстановці вчинення кримінального правопорушення, можна стверджувати, що їх виведення за межі об'єктивної сторони злочину означає, природно, їх виведення за межі злочину взагалі. Місце, час та обстановка не є ознаками протиправного діяння, однак вони – ознаки злочину – є поняттями більш широкими, ніж поняття діяння та наслідків, що ним заподіюються. Якби місце, час і обстановка вчинення кримінального не були самостійними елементами об'єктивної сторони злочинної події, то вони не могли б фігурувати і у ролі ознак об'єктивної сторони складу злочину, оскільки із співвідношення об'єктивної сторони злочину та об'єктивної сторони складу злочину випливає: не кожна об'єктивна ознака злочину належить до ознак його складу, але будь-яка об'єктивна ознака складу злочину є ознакою злочину¹⁰⁷.

На думку В. В. Тищенко, кримінальне правопорушення, як і будь-яка інша складна система, зумовлене обстановкою його вчинення і пов'язане з діями злочинця. Тобто злочинець вчинює, а також у разі наявності – підготовки та приховування,

---

¹⁰⁵ Кузнецов В.В. Злочини проти громадського порядку і моральності : практ. посіб. К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. 160 с.

¹⁰⁶ Куратченко М.В. Криміналістичний аналіз обстановки учинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку у досудовому розслідуванні* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 81–84.

¹⁰⁷ Курс советского уголовного права. Часть Общая. В 5-ти томах. Т. 1. / отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1968. 646 с. С. 316–317.

кримінального правопорушення у конкретних умовах обстановки. Відповідно, зловмисник може зайняти активну або пасивну позицію. При активній позиції суб'єкта він не тільки враховує конкретну обстановку в динаміці сприятливих і несприятливих факторів, але й намагається змінити її, створити такі умови, які сприяли б здійсненню його злочинного задуму та приховуванню злочину. Пасивну позицію злочинця слід визначати як сукупність умов, що складаються поза його волею і на які він впливати не може. При плануванні кримінального правопорушення особа оцінює обстановку, з'ясовує та аналізує умови, що сприяють або перешкоджають реалізації її намірів, оскільки умови, в яких перебуває об'єкт, що цікавить злочинця, є динамічними у тому чи іншому ступені, і він намагається підібрати для здійснення його злочинного задуму найбільш сприятливі¹⁰⁸.

Для з'ясування такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка кримінального правопорушення, на думку Ю. Є. Пудовочкина, потрібно, по-перше: виключити з неї просторово-часові характеристики вчиненого протиправного діяння, оскільки вони охоплюються самостійними ознаками місця, часу вчинення злочину; по-друге, обмежити спектр зовнішніх умов вчинення злочинів лише тими, які безпосередньо визначають сукупність небезпечність протиправного діяння¹⁰⁹.

В. І. Куліков, розглядаючи обстановку вчинення кримінального правопорушення, визначає фактори, які зумовлюють поведінку злочинця як під час підготовки, так і при учиненні кримінального правопорушення, до яких входять:

- а) об'єкт злочинного посягання;
- б) час та місце учинення кримінального правопорушення;
- в) склад учасників злочинного об'єднання (організована злочинна група за участю дорослих осіб);
- г) матеріальні елементи оточуючого середовища, зокрема наявність матеріальних або ідеальних слідів кримінального

---

¹⁰⁸Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монограф. Одеса : Фенікс, 2007. 458 с. С. 84.

¹⁰⁹Пудовочкин Ю.Е. Учение о составе преступления: монография. М. : Юристинформ, 2009. 248 с. С. 117–118.

правопорушення, здійснення протиправних дій в умовах очевидності або неочевидності тощо¹¹⁰.

Важливе значення має здійснення системного аналізу об'єктивних умов, в яких здійснюється протиправне діяння, а також слідів його вчинення. Окрім того, досліджуючи обстановку вчинення кримінального правопорушення, вагоме значення має встановлення просторово-часових факторів протиправного діяння. Загалом, обстановка вчинення кримінальних правопорушень має важливе значення на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Це стосується проведення окремих слідчих (розшукових) дій для отримання інформації з:

- а) матеріальних об'єктів – проведення слідчого огляду, обшуку;
- б) особистісних джерел – проведення допиту підозрюваного, свідка, потерплого, а також одночасного допиту двох раніше допитаних осіб;
- в) змішаних джерел – призначення експертизи, проведення слідчого експерименту.

Після виявлення протиправних діянь обстановка кримінального правопорушення повинна бути чітко зафіксована шляхом використання науково-технічних засобів або детальним протоколюванням процесуальних дій, складанням планів, схем, графіків тощо.

На думку Л. Брича, важливо чітко визначитися зі змістом поняття «місце вчинення злочину як ознака складу злочину», а вже потім досліджувати окремі його характеристики. Для з'ясування цього питання, на думку вченого, необхідно визначити певний перелік обставин, які необхідно встановити:

- а) чи охоплюється поняттям «місце вчинення кримінального правопорушення» лише місце здійснення протиправного діяння (дії або бездіяльності);
- б) чи включає протиправне діяння й місце настання суспільно небезпечних наслідків;

---

¹¹⁰ Куликов В.И. Криминалистическое понятие обстановки совершения преступления. *Вестник МГУ*. 1982. № 5. С. 74–81.

в) чи поширюється поняття місце вчинення кримінального правопорушення на місцезнаходження інших ознак складу протиправного діяння;

г) як відрізнити випадки, коли певні просторові характеристики є місцем здійснення злочинного діяння й відповідно самостійною ознакою складу кримінального правопорушення – місцем вчинення протиправних дій, від випадків, коли ті чи інші просторові характеристики стосуються інших ознак складу злочинної події¹¹¹.

Розглядаючи місце здійснення кримінальних правопорушень у сфері моральності, А. В. Ландіна вказує, що серед них є різного роду об'єкти:

- житлові приміщення – квартира, будинок (його частина), кімната в гуртожитку, готельний номер;
- нежитлові приміщення – офіс, інше службове приміщення;
- приміщення промислово-виробничого, комунально-побутового, навчально-виховного або медичного призначення;
- розважальні заклади – будинки відпочинку, сауни та інших приміщеннях, в яких відбуваються протиправні дії¹¹².

На підставі узагальнення даних анкетування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, а також матеріалів (у тому числі архівних) кримінальних справ і кримінальних проваджень, можна виокремити *типові місця втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність*, зокрема:

- 1) розважальні заклади, зокрема нічні клуби, бари, кальянні, кафетерії, ресторани;
- 2) спортивно-оздоровчі комплекси, зокрема оздоровчі центри, масажні кабінети, салони краси, спа-центри, фітнес-клуби;
- 3) місця відпочинку, зокрема заміські бази відпочинку, готелі, «зйомні» квартири;
- 4) місця відпочинку за кордоном, зокрема, готелі, апартаменти;
- 5) місця проживання «замовника» або неповнолітнього, зокрема квартири, будинки, дачні кооперативи;

---

¹¹¹ Брич Л. Місце вчинення злочину і його значення у розмежуванні складів злочинів та відмежуванні їх від складів інших правопорушень. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*. Серія юрид. 2011. Вип. 52. С. 267–280.

¹¹² Ландіна А.В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2005. 227 с.

- 6) транспортні засоби, у тому числі з них легкові та вантажні автомобілі;
- 7) відкрита місцевість, зокрема парки, сквери, лісосмуги;
- 8) нежитлові приміщення, зокрема фотостудії, космітологічні центри та ін.

Наступною складовою обстановки учинення кримінального правопорушення слід визначити час учинення протиправного діяння.

На думку М. І. Бажанова, В. В. Сташиса і В. Я. Тація, час завжди виражається в яких-небудь певних показниках (рік, місяць, день, година) і з певним ступенем точності. Час може бути виражений в календарному значенні або в інших категоріях¹¹³.

Інша група науковців, зокрема В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель, наголошують на тому, що врахування впливу часового чинника в процесі розслідування надає слідчому можливість:

- а) визначити час учинення кримінального правопорушення;
- б) встановити часові зв'язки між фактами;
- в) з'ясувати черговість протиправних подій, певних дій або фактів;
- г) встановити тривалість різних протиправних подій та ін.

Разом із тим дії злочинців характеризуються певною вибірковістю у часі¹¹⁴.

Розглядаючи час здійснення протиправних діянь у сфері моральності, слід зосередити увагу на тому, що це певний відрізок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння, і настають суспільно небезпечні наслідки. Він є обов'язковою ознакою складу конкретного кримінального правопорушення у тих випадках, коли його зазначено в законі як ту чи іншу частину року, місяця, тижня або доби¹¹⁵.

На думку М. І. Блума, час учинення кримінального правопорушення через встановлення дії кримінального закону в часі. Крим

¹¹³ Кримінальне право України. Особлива частина / за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків : Юрінком-Інтер Право, 2001. 496 с.

¹¹⁴ Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько та ін. Х. : Право, 2008. 464 с.

¹¹⁵ Кримінальне право. Загальна частина : мультимедійний навч. посіб. Електронний ресурс. URL: http://www.naiua.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/ (дата звернення - 17.02.2022).

того, автор вказує на необхідність застосування даного елементу криміналістичної характеристики для встановлення протиправності кримінального правопорушення та часу виникнення злочинних правовідносин. На думку вченого, дослідження часу вчинення кримінального правопорушення необхідне для визначення передумов кримінальної відповідальності, а саме осудності особи та досягнення нею передбаченого законом віку, необхідного для визнання її суб'єктом кримінального правопорушення¹¹⁶.

Можна погодитися з думкою В. Б. Калініна, який вказує, що місце і час учинення кримінального правопорушення має значення для визначення обстановки, виходячи із розуміння простору як органічної їх єдності, коли ні час, ні територія не можуть існувати один без одного (в одних випадках вони дозволяють виділити значиму саме в кримінально-правовому значенні ділянку обстановки, в інших вони утворюють просторово-часові межі, в межах якої існує принципова для кримінального права залежність суспільної небезпечності діяння від обстановки його вчинення)¹¹⁷.

На підставі узагальнення даних анкетування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, а також матеріалів (у тому числі архівних) кримінальних справ і кримінальних проваджень, можна встановлено, що найбільша кількість втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність за критерієм часу доби вчинюється:

- а) увечері (з 18 до 24 год) – 51 %;
- б) вночі (з 24 до 6 год) – 14 %;
- в) вранці (з 6 до 12 год) – 12 %;
- г) удень (з 12 до 18 год) – 23 %.

Залежно від дня тижня доведено, що неповнолітні вчиняють протиправні дії переважно у суботу та неділю (69 %).

Підводячи підсумок, зазначимо, що обстановка втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність включає низку

---

¹¹⁶Блум М.И. Вопросы борьбы с преступностью : ученые записки / отв. ред. А. Лиеде. Рига : Изд-во Латвийского гос. ун-та, 1974. Вып. 212. С. 3.

¹¹⁷Малинин В.Б. Объективная сторона преступления : энциклопедия уголовного права. Т. 4: состав преступления. СПб : Издание профессора Малинина В.Б., 2005. С. 237–502.

взаємопов'язаних елементів: час, місце та умови здійснення протиправного діяння.

Час та місце втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність розглянуто досить повно у цьому підрозділі. Щодо умов учинення протиправного діяння, то дана наукова категорія буде розглядатися в рамках проведення працівниками правоохоронних органів України профілактичних заходів.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність важливе місце займає слідова картина кримінального правопорушення, яка є одним з елементів криміналістичної характеристики досліджуваного суспільно небезпечного діяння.

З приводу слідової картини слід зазначити, що деякі вчені вважають, що вона відображає в матеріально-фіксованій формі всю суму обставин досліджуваної події, що належать до предмета доказування, і представляють сукупний слід цієї події. Тобто на їх думку матеріальна обстановка є потенційним слідом, а слідова картина – виділеною в матеріальній обстановці цілісною системою джерел актуальної криміналістичної інформації¹¹⁸.

У той же час, С. М. Зав'ялов вказує на те, що подія кримінального правопорушення – це один із матеріальних процесів дійсності, що перебуває у зв'язку і взаємообумовлена з іншими процесами, подіями і явищами, відбивається в них і сама є відображенням якихось процесів. Будь-яка подія пов'язана зі змінами в навколишньому середовищі, і для того щоб дізнатися про подію злочину, необхідно виокремити пов'язані з ним зміни. Лише за слідами, які досліджуються в ході розслідуваної події, можна судити про його зміст¹¹⁹.

На думку В. Ю. Шепітька, слід – це результат будь-якої матеріальної зміни первинної обстановки внаслідок учинення кримінального правопорушення, зокрема: а) матеріально фіксовані зміни одного об'єкта на інший; б) поява чи зникнення тих чи

¹¹⁸ Дікунов А.И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2005. 186 с.

¹¹⁹ Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 20 с.

інших предметів, порушення первинного розташування, місцезнаходження, стану різних об'єктів¹²⁰.

Цікавою є наукова думка В.І. Галагана, який поділяє сліди на:

а) матеріальні, які виникають як результат взаємодії різних об'єктів;

б) ідеальні – суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини¹²¹.

Можна погодитися з думкою А. В. Старушкевича, який збагачує конкретну наукову категорію, окреслюючи сліди злочинної діяльності як будь-які зміни середовища, що виникли в результаті вчинення в цьому середовищі злочину, тобто будь-які зміни об'єктивної дійсності можуть нести криміналістично значиму інформацію про злочинну подію¹²².

У свою чергу, Р. С. Белкін акцентував увагу на тому, що матеріальні сліди злочину у структуру криміналістичної характеристики злочинів включати не слід, оскільки у її поняття включаються способи вчинення та приховання злочину, що полягають не лише у описанні злочинних дій чи бездіяльності, але й залишають певні сліди. Але вчений припускає альтернативне рішення цього питання: голе описання способу вчинення злочину не досягає мети, його треба виконувати або від слідів застосування, або до слідів застосування певного способу, щоб, знаючи його, зуміти виявити докази вчиненого злочину та встановити особу злочинця¹²³.

Найбільш точним є наукові погляди Ф. П. Сови, який формулює слідову картину кримінального правопорушення як сукупність матеріальних змін, які є наслідками злочинної події; зміну обстановки, пов'язану з появою або зникненням предмета; зміну стану предмета (сюди увійшли як поява на предметах слідів-відображень, так і руйнування предметів; частини яких-небудь

---

¹²⁰ Криміналістика : підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 682 с. С. 92.

¹²¹ Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 1992. 20 с. С. 2.

¹²² Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посіб. К. : НВТ «Правник» НАВСУ, 1997. 42 с.

¹²³ Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Т. 3. М., 1979. 408 с.

предметів (твердих, рідких, сипких); запахи людей, тварин, речовин та ін.¹²⁴

В цілому, на думку В. П. Бахіна, виявлення та фіксація слідів кримінального правопорушення (насамперед, втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність) є однією із основоположних операцій слідчої діяльності, яка значною мірою визначає позитивний чи негативний результат досудового розслідування. Адже для утворення і виявлення слідів кримінального правопорушення характерними є певні закономірності, врахування і використання яких дозволяє вести цілеспрямоване збирання доказової (орієнтуючої) інформації. Найбільш важлива роль серед них належить закономірностям, які виявляються в утворенні слідів взаємодії і взаємовідображення об'єктів, що пов'язані зі злочинною подією.

На підставі цього працівники слідчих підрозділів Національної поліції здійснюють пошук та використовує сліди перебування конкретної особи на місці злочинної події, сліди застосування певних знарядь й засобів, сліди протиправних дій конкретним способом та ін.¹²⁵

Підсумовуючи, слід зазначити, що на підставі узагальнення наукових поглядів учених *слідову картину* кримінального правопорушення можна визначити як сукупність особистісних та матеріальних слідів, що є наслідками протиправного діяння, інакше кажучи будь-які зміни об'єктивної реальності, які мають криміналістично вагому інформацію для кримінального провадження.

В свою чергу, А. Р. Ікаєв наголошує на тому, що важливим джерелом криміналістично значущої інформації у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, є слідова картина кримінального правопорушення.

На підставі аналізу кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснювали за ст. 304 КК України, вчений виокремив шість основних груп слідів:

1) сліди людини:

---

¹²⁴ Сова Ф.П. Криминалистическая техника. Методические указания и практикум. М., 1965. 118 с.

¹²⁵ Бахін В.П. Як розкриваються злочини (криміналістика у питаннях та відповідях) : посібник / В.П. Бахін, В.Г. Гончаренко. К. : Хрещатик, 1996. 199 с. С. 5.

а) ідеальні сліди – показання потерпілого, підозрюваного та свідків;

б) матеріальні сліди – насамперед, сліди-відображення, сліди-речовини;

2) знаряддя учинення кримінального правопорушення та їхні сліди;

3) чужі речі, документи, які привласнені злочинцем;

4) речі, які сприяли учиненню кримінального правопорушення, зокрема наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, транспортні засоби, вогнепальна чи холодна зброя);

5) електронні відображення;

6) інші матеріальні сліди, зокрема сліди транспортних засобів, застосування вогнепальної чи холодної зброї, текстильні волокна тощо)¹²⁶.

На підставі аналізу матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень, доведено, що сліди втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність переважно (у 83 % випадків) виявлялися на місці учинення кримінального правопорушення.

Поза місцем учинення протиправних дій сліди утворювалися внаслідок дій злочинців, що пов'язані з підготовкою і приховуванням протиправної діяльності.

Можна погодитися з думкою М. В. Салтевського, який пропонує класифікувати джерела інформації за певних підстав – філософською підставою є теорія відображення. Виходячи з цього, всі об'єкти поділяють на два основні класи:

а) джерела ідеального (психічного) відображення (люди);

б) джерела матеріальних відображень (речі).

Підставою кримінально-процесуальної класифікації є поділ доказів на особистісні й речовинні. Особистісні джерела – це люди, що є суб'єктами злочину або мають інформацію, що стосується злочинної події (підозрюваний, потерпілий, свідок).

Криміналістичною підставою класифікації джерел інформації є теорія криміналістичної ідентифікації й поняття криміналіс-

---

¹²⁶Ікаєв А.Р. Розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Між-регіональна академія управління персоналом». К., 2020. 20 с.

тичної тотожності. Будь-який об'єкт, що перебуває в межах кримінального судочинства, розглядається в аспекті його рівності, тотожності самому собі, тобто чи є він тим самим, що «був присутній» на місці події або «брав участь» у вчиненні кримінального правопорушення¹²⁷.

Вивчення та узагальнення оперативної та судово-слідчої практики дозволило встановити, що в місцях учинення втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність уповноважені особи виявляли:

- а) сліди рук – 41 %;
- б) сліди крові та інших органічних речовин – 17 %;
- в) сліди знарядь учинення кримінального правопорушення – 25 %.

Більшість опитаних слідчих наголошують, що переважно сліди рук учасників злочинної події виявлялися здебільшого при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності (крадіжки, грабіжницькі напади, шахрайства), а сліди крові та інших органічних речовин є більш характерними для протиправних діянь проти громадського порядку (хуліганство, масові заворушення, групові порушення громадського порядку тощо).

У свою чергу, більшість науковців пропонують для ефективного пошуку та використання джерел криміналістично значущої інформації про особу злочинця у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність класифікувати такі джерела за певними підставами.

Так, А. Р. Ікаєв пропонує такі джерела поділити на групи залежно від форми відображення властивостей цієї особи та способу зберігання інформації про них на:

- а) джерела матеріальної інформації;
- б) джерела ідеальної інформації;
- в) складні джерела як система поєднання двох елементів «людина – річ».

До першої групи слід віднести живих осіб, які володіють інформацією, яка що становить певний інтерес для досудового

¹²⁷ Салтевский М.В. Криминалистика (в современном изложении юристов) : учеб. и практич. пособие. Харьков : Рубикон, 1997. 432 с.

розслідування щодо особи злочинця, яка зберігається в їхній пам'яті у вигляді мисленого (уявного) образу. У цьому випадку жива особа є не тільки джерелом, а й носієм криміналістично значущої інформації.

До другої групи слід віднести джерела матеріальної інформації – об'єкти матеріального світу у вигляді будь-яких слідів, які відображають злочину подію, оскільки були «присутніми» під час його вчинення. До них можна зарахувати документи, речі, предмети, тіло живої особи, сліди виділень людини тощо. Джерела матеріальних відображень – це, насамперед, об'єкти матеріального світу, переважно неживої природи.

Третя група – «людина-річ». Під час збирання й дослідження джерел криміналістичної інформації нерідко виникають ситуації, коли доводиться встановлювати фактичні дані з двох простих джерел – особового й речового, що утворили систему «люди – речі» як складне джерело. Таке джерело містить два види інформації:

- а) отриманої через ідеальне відображення;
- б) матеріальне відображення¹²⁸.

З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що насильницькі способи втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність нерідко залишають ідеальні сліди (сліди пам'яті людини – очевидців, друзів, родичів), а також матеріальні (на тілі та одязі як неповнолітнього, так і злочинця).

На підставі узагальнення даних анкетування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, а також матеріалів (у тому числі архівних) кримінальних справ і кримінальних проваджень, встановлено, де можуть бути зосереджені сліди кримінального правопорушення, зокрема це місця:

- а) безпосереднього вчинення неповнолітніми протиправних діянь;
- б) проживання правопорушника;
- в) проживання неповнолітнього;

---

¹²⁸ Ікаєв А.Р. Джерела криміналістично значущої інформації під час розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 168–171.

г) вчинення дій щодо втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність.

Підсумовуючи наведене у підрозділі, слід зазначити, що «слідова картина» кримінального правопорушення як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність є науковою категорією, яка необхідна для вивчення у будь-якому дослідженні. В свою чергу, втягнення неповнолітніх осіб у протиправну діяльність характеризується здебільшого специфічними особливостями, які мають своє відображення і у слідовій картині, яка залишається після учинення кримінального правопорушення.

1.4. Характеристика особи правопорушника та потерпілого

Кожне протиправне діяння прямо пов'язане з конкретними особами – тими, хто його планує, здійснює та намагається приховати, а також і тими, відносно кого ці злочинні дії скоїлися.

Встановлення кореляційних зв'язків між зазначеними елементами та іншими складовими криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є досить важливими для подальшого планування досудового розслідування. Зазначене пояснюється низкою факторів як суб'єктивного, так й об'єктивного характеру. Переважна кількість вказаних факторів певним чином пов'язані з особою правопорушника (злочинця). Тому зрозуміло, що визначений елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення посідає одне із основних місць в її побудові.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність важливе значення має встановлення ознак особи потерпілого та правопорушника (злочинця), їхній аналіз та дослідження.

У розглядуваній категорії кримінальних проваджень зазначені елементи відіграють важливу роль. Зважаючи на це, виникає необхідність детального аналізу та структуризації типових

криміналістичних ознак особи правопорушника (злочинця), шляхом узагальнення відомостей про їхні соціально-демографічні, фізичні й соціально-психологічні ознаки, а також зосередження уваги на особі неповнолітнього потерпілого.

Відносно значення вказаного елементу криміналістичної характеристики, ми цілком поділяємо думку вчених (В. А. Журавля, К. О. Чаплинського), котрі дані про визначену наукову категорію або ж інформацію, надану потерпілим, визначають як таку, що може бути використана під час висунення слідчих версій, планування початкового та подальшого етапів досудового розслідування, розроблення заходів криміналістичної профілактики та ін.¹²⁹

На думку В. О. Лазарева, при розслідуванні втягнення особи (неповнолітнього) у сутенерство або заняття проституцією та актуальність введення означеної складової до цієї структури є просто необхідною. Це пояснюється необхідністю розширення можливостей слідчого стосовно проведення окремих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів.

Вказаний елемент, на думку науковця, має сталі кореляційні зв'язки з іншими складовими криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність, зокрема, з особою правопорушника, способом здійснення протиправних дій та ін. Завдяки визначенню означених зв'язків працівники слідчих підрозділів Національної поліції на початковому етапі досудового розслідування зможуть вчасно висувати відповідні версії та будувати певну послідовність проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших організаційних та розшукових заходів у кримінальному провадженні¹³⁰.

М. В. Сенаторов вказує на те, що завдяки дослідженню теорії кримінального права, положень кримінального закону та практики його застосування можна зробити висновок, що потерпілий від кримінального правопорушення й обставини, пов'язані

---

¹²⁹ Журавель В.А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Вып. 26. К. : Вища шк., 1983. С. 46–51.

¹³⁰ Лазарев В.О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 178–185.

з ним, мають значення для встановлення соціальної сутності протиправних дій, з'ясування характеру та ступеня його суспільної небезпечності, криміналізації та декриміналізації діянь, диференціації кримінальної відповідальності.

На думку вченого, чітка вказівка на потерпілого та обставини, пов'язані з ним, дозволяють слідчому:

- а) відмежувати одне кримінальне правопорушення від іншого;
- б) визначити окремі ознаки складу переважної частини кримінальних правопорушень;
- в) сприяють конкретизації інших ознак складу кримінальних правопорушень кримінальних правопорушень;
- г) враховувати при кваліфікації кримінальних правопорушень та призначенні покарання, а також при вирішенні питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі, звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання¹³¹.

Отже, узагальнення відомостей про особу потерпілого під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є обов'язковою вимогою до уповноважених осіб.

Досить цікавою є запропонована класифікація потерпілих від кримінальних правопорушень, яку запропонував О. Юрченко залежно від характеру взаємовідносин між правопорушником і потерпілим, які передували протиправним діянням, відносячи до них:

а) *імовірнісні жертви* – вчинення протиправних дій відносно цих осіб має імовірний характер. Злочинний наслідок, за таких обставин, є випадковим щодо конкретної жертви від протиправних дій. Наприклад, під час нанесення тілесних ушкоджень особливе значення мають фізичні особливості особи, зокрема: спритність, сила, здатність першим заволодіти зброями кримінального правопорушення. Теоретично для учасників конфлікту існує рівна ймовірність стати правопорушником (злочинцем) або потерпілим;

б) *ситуаційні жертви* – учинення кримінального правопорушення відбувається під впливом конкретної життєвої ситуації,

---

¹³¹ Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України. Харків, 2005. 20 с.

що склалася; вибір жертви є випадковим; як правило, потерпілий і спричинювач шкоди не були раніше знайомі і не мали ніяких стосунків. Це характерно, наприклад, для вбивства або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень з хуліганських мотивів;

в) *заздалегідь визначені жертви злочинних діянь* – певної шкоди зазнають особи, які пов'язані із правопорушником родинними, дружніми, інтимними та іншими близькими стосунками. Найчастіше злочин є результатом несприятливої ситуації, що склалася ще задовго до його вчинення, напружених стосунків між учасниками конфлікту¹³².

Виходячи з цього, можна констатувати, що окреслені групи зумовлені конкретними взаємовідносинами між потерпілим та правопорушником, які передували вчиненню кримінального правопорушення. У досліджуваній категорії кримінальних проваджень вивчення віктимних особливостей має важливе значення не тільки для розслідування протиправних діянь, але, особливо, для їх профілактики та запобігання.

З приводу цього Д. Рівман акцентує увагу на тому, що необхідно виокремлювати залежно від характеру поведінки жертв злочинів наступні категорії:

1) *активних потерпілих* – це потерпілі, поведінка яких не пов'язана з нападом або поштовхом у формі конфліктного контакту, але спричинення їм шкоди відбувається за їх активного сприяння (свідомі підбурювачі, необережні підбурювачі);

2) *агресивних потерпілих* – це потерпілі, поведінка яких полягає у нападі на майбутнього злочинця або інших осіб (агресивні насильники) або у агресії в інших формах, наприклад, у образі, наклепі, знущанні (агресивні провокатори);

3) *пасивних потерпілих* – це потерпілі, які не здійснюють опору або протидії злочинцеві у зв'язку з різними причинами (наприклад, постійно або тимчасово не здатні до опору);

4) *ініціативних потерпілих* – це потерпілі, поведінка яких має позитивний характер, але призводить до спричинення їм шкоди

---

¹³²Юрченко О. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 18 с.

(ініціативні за посадою, ініціативні за соціальним становищем, ініціативні за особистими якостями;

5) *некритичних потерпілих* – це потерпілі, які проявляють необачність або невміння правильно оцінювати життєві ситуації (особи з низьким освітнім рівнем, особи з низьким інтелектом, неповнолітні, особи похилого віку, психічно хворі);

6) *нейтральних потерпілих* – це потерпілі, поведінка яких є абсолютно позитивною; вона не була жодним чином негативною і не викликала злочинних діянь; у межах своїх можливостей потерпілий критично сприймав ситуацію¹³³.

Підсумовуючи, слід відзначити, що запропоновані вченим види віктимних груп можуть мати місце у кримінальних провадженнях, але щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність розглянемо у іншому розділі.

Що стосується якості й кількості ознак, які повинні бути виокремлені під час дослідження, вчені-криміналісти відносяться по-різному.

Так, одна група вчених (В. Ю. Шепітько, М. І. Панов, В. О. Коновалова) наголошують на тому, що система ознак особи потерпілого має складну структуру й охоплює загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професія, фах, освіта та ін.), відомості про спосіб життя, риси характеру, навички, схильності, зв'язки та стосунки. Дані про потерпілого містять також відомості про його віктимність (схильність у силу низки обставин ставати жертвою кримінального правопорушення)¹³⁴.

Щодо підвищеної конформності та схильності неповнолітніх до сприйняття сугестивних впливів окремі науковці вказують наступне. Так, особа в підлітковому віці характеризується підвищеною конформністю, схильністю до сугестивних впливів, унаслідок чого є надзвичайно вразливою, не захищеною від негативного впливу навколишнього середовища.

---

¹³³ Ривман Д. Криминальная виктимология. СПб. : Питер, 2002. 304 с.

¹³⁴ Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих та дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.; 2-ге видання, переробл. і доп. К. : Ін Юре, 2007. 728 с.

І. М. Охріменко та Н. В. Лигун до вікових особливостей розвитку особистості, що сприяють розвитку зазначених якостей, відносять наступні:

а) пошук шляхів самоствердження; інтенсивне рефлексування щодо себе, інших, суспільства, критичне ставлення, передусім, до оточуючих, що породжує певне відчуження від важливих малих соціальних груп (родини, однокласників, друзів);

б) протиріччя підліткового віку, викликане перебуванням підлітка між дитинством та дорослістю (вже не дитина – водночас ще не дорослий), прагнення набутти статусу самостійної людини, часто не обираючи засобів;

в) емоційну нестійкість, часті коливання настрою, схильність до поспішного прийняття рішень;

г) змінення (руйнування) стосунків підлітка з близькими людьми; внесення змін (іноді кардинальних) до шкали цінностей та ін.¹³⁵

У свою чергу, О. В. Ярош акцентує увагу на тому, що в більшості випадків поведінка підлітків формується під впливом ряду факторів:

а) об'єктивних (соціальних) – сім'я, учбовий колектив, школа, засоби масової інформації, дворові компанії, спортивно-розважальні, комп'ютерні ігри;

б) суб'єктивних (психологічних) темперамент, характер, рівень інтелекту комунікативність, емоційно-вольова сфера.¹³⁶

На основі узагальнення матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень, вивчення матеріалів оперативної та судово-слідчої практики можна виокремити наступне, що найвищий рівень віктимності мають неповнолітні (98 % серед усіх випадків втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність). Інші 2 % – це особи, які знаходились в процесі їх втягнення в протиправну діяльність на межі 18-річного віку. Також

---

¹³⁵ Охріменко І.М., Лигун Н.В. Утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: психологічні детермінанти. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 179–188.

¹³⁶ Ярош О.В. Судово-психологічна експертиза неповнолітніх обвинувачуваних за агресивні злочини : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008. 20 с.

під час дослідження з'ясовано окремі соціально-демографічні особливості неповнолітніх потерпілих: 99 % – не знаходяться у шлюбі, 99 % – навчалися, 3 % – на момент втягнення були працевлаштовані.

Цілком правильно А. Р. Ікаєв вказує на значенні формування належного колективу неповнолітніх у школі, інших закладах освіти. Автор зазначає, що негативно впливає на провокування втягненню неповнолітніх до злочинної діяльності таке нове протиправне явище, як булінг. Згідно з ч. 1 ст. 173-4 Кодексу про адміністративні правопорушення, булінгом (цькуванням) є діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Не вдаючись до детальної проблематики булінгу в Україні, зауважимо, що запобігання цього негативного соціального явища і правопорушення впливає на профілактику втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність¹³⁷.

В цілому, намагання виявляти відносну самостійність, реалізувати себе є здебільшого головною причиною, на думку окремих вчених, спонукають неповнолітніх до вчинення кримінальних правопорушень або становлять фундамент для безперешкодного втягнення їх у протиправну діяльність.

Зокрема, на думку О. С. Майгура, до особливих станів, які відіграють суттєву роль у залученні неповнолітніх у протиправну діяльність, можна віднести побоювання перед дорослим чи побоювання фізичного насильства, бажання виправдати довіру дорослого. Все це має суттєве значення для встановлення характеру і пояснення того, чи усвідомлював неповнолітній, що має місце злочинна діяльність стосовно нього самого, чи міг він

---

¹³⁷ Ікаєв А.Р. Особа злочинця та особа потерпілого у структурі криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск № 5. Том 2. С. 241–246.

передбачати можливі, іноді тяжкі, наслідки, які можуть настати в результаті подальших спільних дій із дорослим¹³⁸.

Під час проведення анкетування працівників слідчих підрозділів та аналізу матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень встановлено, що морально-психологічні характеристики неповнолітніх потерпілих здебільшого у 27 % випадках вирізнялися схильністю до вживання алкоголю, 16 % – наркотичних засобів, 10 % – різноманітними психічними відхиленнями.

Розглядаючи особливості розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, слід звернути увагу і на криміналістично вагомим особливостях їхньої поведінки.

Так, гр. О., маючи намір на втягнення неповнолітнього в протиправну діяльність, 02 березня 2018 року близько 21:30 год на автомобілі привіз неповнолітнього гр. Н. з вул. Космонавтів м. Вінниця до ділянки автодороги поблизу повороту до м. Липовець Вінницької області, де у подальшому, достовірно знаючи те, що гр. Н. є неповнолітнім та не досяг 18 річного віку, шляхом застосування психічного впливу схилив останнього до злочинної діяльності, а саме до вчинення крадіжки речей з приміщення пилорами, що розташована в с. Ометинці Немирівського району Вінницької області, на що неповнолітній погодився та спільно зі злочинцем поїхав до вказаного місця. Приїхавши 03 березня 2018 року близько 00:00 год в с. Ометинці гр. О. спільно з неповнолітнім прийшли до приміщення пилорами і шляхом зняття рами вікна, проник всередину, звідки виніс до місця входу у пилораму, де його чекав гр. Н., та спільно викрали ряд предметів, після чого винесли їх з території пилорами, привласнили та розпорядились ними на власний розсуд¹³⁹. В ході розслідування було встановлено, що неповнолітній характеризувався схильністю до вживання алкоголю, що і було однією з мотивуючих причин під час його втягнення в протиправну діяльність.

Можна приєднатися до наукових поглядів Н. В. Лигуна і І. М. Охрименко, які вважають, що втягнення неповнолітніх

---

¹³⁸ Майгур О.С. Психологічні та педагогічні проблеми роботи з делінквентами. *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 1. С. 227–233.

¹³⁹ Кримінальне провадження № 140/1157/18. Архів Немирівського районного суду Вінницької обл., 2018 р.

у протиправну діяльність найчастіше проявляється у двох наступних формах:

1) *неконкретизоване втягнення неповнолітнього* у протиправну діяльність – така діяльність пов’язана з тим, коли дії дорослого правопорушника пропагують «позитивний» злочинний спосіб життя. За цих ситуації відбувається пошук та вербування нових прихильників кримінального світу, що забезпечує, по-перше, відновлення протиправної діяльності, по-друге, свідоме оновлення злочинних угруповань, формування у неповнолітніх осіб самостійних умисних дій здійснити певне протиправне діяння;

2) *конкретизоване втягнення неповнолітнього* у протиправну діяльність – така діяльність пов’язана з тим, що відбувається схилання або примушування неповнолітнього до участі у кримінальній діяльності в якості співвиконавця або пособника у кримінальному правопорушенні, яке організовано дорослим злочинцем. Переважно неповнолітні погоджуються взяти участь у протиправній діяльності внаслідок своєї правової некомпетентності, малодосвідченості та необізнаності.

На думку вчених, такі неповнолітні злочинці належить до типу випадкових, а їхні дії суперечать в цілому загальній спрямованості його особистості¹⁴⁰.

На підставі узагальнення правоохоронної практики можна виокремити основні віктимологічні групи неповнолітніх, яких втягнули у злочинну діяльність, зокрема:

1) особи із неповних чи неблагополучних сімей, зокрема дітисиріти, особи, які позбавлені батьківського піклування;

2) особи, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, мають алкогольну залежність;

3) особи, які проживають в родині з низьким рівнем матеріального достатку;

4) особи, які навчаються в інших регіонах або за кордоном та знаходяться на значній відстані від місця проживання їхніх батьків;

---

¹⁴⁰ Охріменко І.М., Лигун Н.В. Утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: психологічні детермінанти. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 179–188.

5) безпритульні особи;

6) особи, які мають чітко виражені нервово-патологічними розлади та патохарактерологічні реакції;

7) особи з низьким рівнем інтелектуального розвитку, що зумовлює певні складнощі у спілкуванні з однолітками;

8) особи, які є переселенцями (внутрішньопереміщеними) внаслідок проведення бойових дій або мешкають в зоні проведення Операції об'єднаних сил.

Так, 17 листопада 2016 року, приблизно о 23 годині 30 годині, гр. О., знаходячись в своєму домоволодінні по раптово виниклому умислу, направленому на незаконне збагачення, шляхом таємного викрадання чужого майна переслідуючи корисливий мотив і мету незаконного збагачення, вступив зі своїм неповнолітнім рідним братом гр. Х. у попередню злочинну змову направлену на таємне викрадення чужого майна, а саме – гр. О. запропонував своєму неповнолітньому брату піти в двір сусіднього будинку, де з автомобіля «ВАЗ-21011», який стоїть у вищезазначеному дворі, викрасти лобове скло та акумулятор. При цьому гр. О. чітко розподілив між ними ролі, а саме – він повинен був вчиняти крадіжку, а неповнолітній брат сидіти та спостерігати, щоб ніхто з сторонніх осіб не побачив, як вчиняється крадіжка. Після чого, з метою доведення свого злочинного умислу до кінця, 18 листопада 2016 року приблизно, о 03 годині 00 хвилин, брати прийшли в двір вищезазначеного будинку, де, продовжуючи виконувати раніше розподілені злочинні дії гр. О. підійшов до автомобіля «ВАЗ-21011», з якого, шляхом вільного доступу викрали чуже майно, а саме: лобове скло від автомобіля «ВАЗ-21011» та акумулятор «Веста» 6СТ-60Аг». Після чого правопорушники з місця події зникли¹⁴¹. В даному випадку, неповнолітній проживав в родині з низьким рівнем достатку та на обіцянки брата погодився на вчинення протиправних дій.

Підсумовуючи, слід зазначити, що особа неповнолітнього потерпілого є важливим елементом криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність.

---

¹⁴¹ Кримінальне провадження № 194/1387/16-к. Архів Тернівського міського суду Дніпропетровської обл., 2017 р.

Встановлення слідчим кореляційних зв'язків між «особою потерпілого» із іншими елементами криміналістичної характеристики, зокрема з особою правопорушника (втягувача), що дозволяє ретельно спланувати увесь процес досудового розслідування в певній послідовності.

Наступним важливим елементом криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність є особа правопорушника (злочинця).

Враховуючи специфіку розслідування втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність, можна стверджувати, що індивідуальні ознаки злочинця мають важливе криміналістичне значення для організації планування досудового розслідування та проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій і оперативно-розшукових заходів.

На думку В. О. Жбанкова, особа правопорушника (злочинця), як і будь-якої іншої людини, характеризується низкою притаманних їй ознак, зокрема:

- 1) демографічних (стать, вік, стан здоров'я);
- 2) моральних (інтереси, світогляд, спрямованість);
- 3) соціальних (трудовах, сімейно-побутових);
- 4) психологічних (темперамент, емоції, вольові якості).

Наведені ознаки особи правопорушника відбиваються в індивідуальних властивостях, її стосунках із потерпілим.

Загалом, у юридичній психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох основних підструктур:

а) індивідуальні особливості окремих психічних процесів особи як форм відображення. До таких особливостей можна віднести емоції, сприйняття, увага, відчуття, мислення, воля, почуття, пам'ять;

б) досвід – це насамперед, знання, навички й звички, вміння, які набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи;

в) спрямованість особи – це певні схильності, відповідні бажання, інтереси, світогляд, ідеали, переконання. Такі особливості формується в особі у процесі її виховання;

г) біологічно зумовлена, що поєднує темперамент особи, її статеві та вікові якості, а також патологічні зміни¹⁴².

Можна погодитися з думкою Ю. М. Антонян, який наголошує, що означена наукова категорія має в кримінології важливе значення інструмента наукового пізнання тих, хто скоїв кримінальне правопорушення. Особа злочинця – це галузь кримінологічних знань, об'єкт кримінологічного дослідження, без якого існування кримінології неможливе, оскільки за його допомоги може бути вирішено головне завдання кримінології – пояснення злочинності¹⁴³.

У розробці криміналістичної характеристики особи правопорушника (злочинця) досить важко виокремити інформацію, про що наголошував М. Т. Ведерников, що має суто криміналістичне значення, адже особа – єдине цілісне явище, всі сторони якого взаємопов'язані і взаємообумовлені¹⁴⁴. На думку вченого, злочинцем вважається людина, яка здійснила кримінальне правопорушення внаслідок властивих їй психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного відношення до етичних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або непрояву необхідної активності у запобіганні негативному результату¹⁴⁵.

Виходячи з цього, вказаний елемент криміналістичної характеристики доцільно розглядати кризь призму зазначених наук.

На думку О. Г. Філіпова та А. М. Зініна, встановлення особи правопорушника (злочинця) – постійне і найбільш важке криміналістичне завдання, що виникає у процесі розкриття і розслідування кримінального правопорушення. Це складна діяльність, під час якої з використанням криміналістичних методів і засобів

---

¹⁴² Жбанков В.А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. М. : УМЦ при ГУК МВД, 1993. 149 с. С. 128–129.

¹⁴³ Антонян Ю.М. Изучение личности преступника: учебное пособие. М. : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с. С. 42.

¹⁴⁴ Ведерников Н.Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления. *Криминалистическая характеристика преступлений* : сб. науч. трудов. М. : Всесоюз. ин-т по изучен. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1985. С. 76–79.

¹⁴⁵ Антонян Ю.М. Личность преступника / Ю.М. Антонян, В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 366 с. С. 16.

відбувається виявлення, фіксація і дослідження інформативних властивостей та ознак людини, важливих для розкриття і розслідування злочину. Така діяльність передбачає, на основі зібраної та дослідженої інформації, побудову моделі розшукуваної особи та організацію проведення оперативно-розшукових заходів, окремих слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів, проведення судових експертиз щодо встановлення особи¹⁴⁶.

Доречною в цьому розрізі буде позиція А. П. Закалюка, який наголошує, що не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено вчинення нею кримінального правопорушення. Втім, сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час учинення кримінального правопорушення, тим більше після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються в нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні злочину. В цілому, основні риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні кримінального правопорушення. Так само ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. Повинен пройти певний, нерідко тривалий, час, коли ознаки особи злочинця зміняться в соціально прийнятному напрямі й втратять свою соціальну типовість особи злочинця¹⁴⁷.

О. Р. Лужецька, розглядаючи поняття особи правопорушника (злочинця) як елементу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, під цією науковою категорією розуміє типову модель особистості людини, яка вчинила протиправне діяння, з притаманними їй біологічними, соціальними та психологічними властивостями (особливостями), ознаками, які беруть

---

¹⁴⁶ Зинин А.М. Проблемы криминалистического установления личности. *Вестник криминалистики* / отв. ред. А.Г. Филиппов. М. : Спарк, 2003. Вып. 4 (8). С. 29.

¹⁴⁷ Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с. С 239–240.

участь у процесі детермінації механізму кримінального правопорушення, зумовлюють особливості його можливостей та процесу слідоутворення та разом із тим відчують на собі й відображають вплив інших осіб, предметів і процесів, що взаємодіють з ними.¹⁴⁸

Враховуючи особливості розкриття й розслідування втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність, встановлення особи правопорушника (злочинця) має важливе значення у кримінальному провадженні в цілому. Адже його характеристики дозволяють слідчому:

- 1) вчасно висувати слідчі версії;
- 2) встановлювати напрямки досудового розслідування, особливо на першочерговому його етапі;
- 3) більш ефективно проводити слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні заходи;
- 4) ефективно здійснювати оперативно-розшукові заходи;
- 5) організувати розкриття кримінального правопорушення за «гарячими» слідами.

Погоджуємося з тим, що особа злочинця становить винятковий інтерес у зв'язку з особливостями сутності та механізму скоєння даного виду злочину. У ньому переплелися, з одного боку, корислива мотивація намірів злочинця, з іншого – його рішучість використовувати насильство для досягнення своїх злочинних цілей. У криміналістиці традиційно виділяють два напрями вивчення особистості злочинця. Перший напрям передбачає отримання даних про особу злочинця за залишеними на місці слідами – як матеріальними, так й ідеальними. Виявлені сліди дозволяють швидко знайти і затримати правопорушника (злочинця), а у подальшому провести його ідентифікацію. Другий – передбачає вивчення особистості підозрюваного в процесі досудового слідства з метою встановлення вичерпної криміналістичної характеристики особистості суб'єкта¹⁴⁹.

---

¹⁴⁸ Лужецька О.Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вивчення, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2013. № 4. С. 196–201. С. 200.

¹⁴⁹ Расследование отдельных видов преступлений : учебное пособие / под ред. В.И. Комиссарова. Саратов : Изд-во Саратовской гос. акад. права, 2003. 232 с. С. 8.

Будучи різновидом особи взагалі, особа правопорушника (злочинця) має загальні ознаки (стать, вік, фах, освіта, соціальний стан, роль у суспільстві), а також властиві лише особі злочинця специфічні ознаки, які визначають і виражають характер та ступінь її суспільної небезпеки.

Отже, більшість науковців вказані ознаки поділяють на такі основні групи:

- 1) соціально-демографічні;
- 2) кримінально-правові;
- 3) соціальні ролі і статус;
- 4) морально-психологічні характеристики.¹⁵⁰

М. А. Селіванов, розкриваючи характеристику особи правопорушника (злочинця), виокремлює наступні відомості:

- а) психологічні – світогляд (світосприйняття), переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент;
- б) соціальні – соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія тощо;
- в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага та деякі інші.¹⁵¹

Р. Я. Ахмедшин, визначаючи особу правопорушника (злочинця) як елемент криміналістичної характеристики, у своєму дослідженні виокремлює наступні характеристики досліджуваної наукової категорії:

- 1) мотиваційні установки;
- 2) значущі психофізичні властивості й якості, емоційні та раціональні сфери людської свідомості, що відбилися у слідах протиправного діяння під час підготовки, вчинення й приховання слідів злочинної діяльності;
- 3) поведінка після учинення кримінального правопорушення¹⁵².

---

¹⁵⁰ Курс криминології. Загальна частина : підручник у 2-х кн. / О.М. Джуца, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін. ; за заг. ред. О.М. Джуци. К. : Юрінком Інтер, 2001. 352 с. С. 96–97.

¹⁵¹ Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. М. : Юрид. лит., 1982. 152 с. С. 132.

¹⁵² Ахмедшин Р.Я. Понятие и сущность психолого-криминалистической характеристики личности преступника. *Личность преступника и преступная мотивация* : сб. статей. Томск : Изд-во НТЛ, 1999. С. 57.

Цікавою є позиція М. Ю. Валуйської, яка пропонує використовувати такі критерії для дослідження особи злочинця: умови соціалізації (особливо ранньої); домінуючі інстинкти; інтелект; темперамент; мотивація кримінального правопорушення (у тому числі ступінь віддаленості від умовної психологічної норми рушійних сил конфлікту, що знайшов своє вирішення у вчиненні вбивства); вольові якості; суб'єктивна кількість зусиль, які докладаються для досягнення злочинного результату (фізичних, інтелектуальних, психологічне навантаження по подоланню психологічних бар'єрів); ступінь підготовленості до протиправної діяльності¹⁵³.

Підсумовуючи, слід зазначити, що розкриваючи криміналістичну характеристику особи правопорушника (злочинця), більшість дослідників¹⁵⁴ використовують дані кримінології, кримінального права, судової психології. Зважаючи на це, до основних критеріїв дослідження особи правопорушника (злочинця) необхідно здійснювати за такими критеріями: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) моральні якості; 4) психологічні ознаки; 5) фізичні (біологічні) характеристики.

Цілком можна погодитися з думкою науковців, які криміналістичне вивчення особи правопорушника вважають певною системою із встановлення криміналістично значимої інформації про особистість злочинця, жертву кримінального правопорушення, про підозрюваного, про потерпілого та інших учасників кримінального процесу. Більшість учених серед подібної інформації визначають такі обов'язкові складові як притаманні їм анатомічні, біологічні, психологічні та соціальні якості, які необхідні для ідентифікації особистості, вирішення тактичних задач та з'ясування фактичних обставин кримінального правопорушення (злочинної події) під час його розкриття та розслідування, а також для використання отриманої інформації у запобіганні протиправній діяльності та криміналістичній профілактиці¹⁵⁵.

¹⁵³ Валуйская М.Ю. К вопросу о типологии лиц, совершивших умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: наук.-теоретич. журнал.* 2000. Вип. 2. С. 140.

¹⁵⁴ Иванов Ю.Ф. Кримінологія : навч. посіб. / Ю.Ф. Иванов, О.М. Джуца. Київ : Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с. С. 86–87.

¹⁵⁵ Лушечкина М.А. О направлениях, задачах и понятиях криминалистического изучения личности. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право.* 1999. № 3. С. 42–45.

У свою чергу, Г. М. Міньковський до структури властивостей особи правопорушника відносить наступні характеристики:

- 1) культурно-освітні ознаки, які не співпадають з демографічними;
- 2) демографічні ознаки;
- 3) потреби, інтереси та ставлення до побуту, дозвілля;
- 4) потреби, інтереси та ставлення до певної діяльності;
- 5) емоційно-вольові ознаки, у тому числі обумовлені соматикою та психопатологією;
- 6) безпосередні мотиви й інші моменти, що характеризують злочин та його ситуацію;
- 7) інтегруючі соціально-мотиваційні позиції особливості, зокрема, спрямованість, орієнтація¹⁵⁶.

Зважаючи на це, досліджувати особу правопорушника як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність без зв'язків з іншими складовими є недоречним.

Стосовно визначення поняття особи злочинця, то, наприклад, І. М. Даньшин визначив його як сукупність істотних і стійких соціальних ознак і соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у вчиненому конкретному злочині (злочинах) під вирішальним впливом негативних обставин зовнішнього середовища, додають учиненому діянню характер суспільної небезпеки, а винній особі (даному індивіду) властивості суспільної небезпеки у зв'язку, з чим вона й залучається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом¹⁵⁷.

Як бачимо, саме сукупність певних даних щодо типових ознак втягувача є важливою складовою криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

---

¹⁵⁶ Міньковский Г.М. О некоторых общих положениях криминологического изучения личности. *Теоретические проблемы учения о личности преступника* : сб. науч. тр. М. : Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. С. 24–33.

¹⁵⁷ Даньшин И.Н. К вопросу о понятии личности преступника. *Проблемы социальной законности* : Респ. межвед. науч. сб. 1980. Вып. 6. С. 117–126.

Вказані відомості, на думку низки науковців, дозволяють працівникам слідчих підрозділів Національної поліції наступне:

- 1) вчасно висунути правильні слідчі версії;
- 2) ефективно проводити окремі слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні заходи на початковому етапі розслідування;
- 3) скласти найбільш вірогідний портрет правопорушника (зокрема, звідника або сутенера);
- 4) виявити структуру організованої злочинної групи та їхніх лідерів;
- 5) звзвити коло пошуку ймовірних підозрюваних;
- 6) запобігти можливій протидії досудовому розслідуванню;
- 7) вирішити низку інших завдань досудового розслідування.

В. Ф. Ермолович конкретний зміст цього елемента криміналістичної характеристики визначає як обумовлений набором ознак особи, що специфічні для злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення окремого виду, і важливі для успішного розслідування¹⁵⁸.

На думку інших дослідників, криміналістична характеристика особи правопорушника пов'язує особу з кримінальною діяльністю та дозволяє встановити конкретну особу злочинця. Поєднання даних понять дозволяє говорити про особу злочинця як про людину, яка перебуває в певних стосунках з оточуючими людьми, що виявляється у закономірних зв'язках зі вчиненням злочином. Ці зв'язки виявляються у способах підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення, залишають на об'єктах навколишнього середовища індивідуальні сліди, які дозволяють зробити висновок про вчинення того чи іншого злочину конкретною особою. За виявленими слідами можна охарактеризувати не лише фізичні властивості та «професійні» навички злочинця, а й встановлювати соціальні, психологічні та вольові якості його особистості, пов'язані з досягненням злочинного результату, тощо. Всі ці особливості мають велике значення для розшуку та

---

¹⁵⁸ Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск : Амалфея, 2001. 304 с.

оптимізації процесу розслідування і повинні бути включені до криміналістичної характеристики злочину¹⁵⁹.

На думку А. Ф. Волинського, відомості досліджуваного елемента входять у коло обставин, які підлягають доведенню у будь-якому кримінальному провадженні, а тому можуть бути введені у орбіту кримінального процесу. Не дослідивши ґрунтовно особу, яка притягається до кримінальної відповідальності, не можна правильно вирішити такі кримінально-процесуальні питання, як обрання відносно підозрюваного запобіжного заходу, дотримання прав і законних інтересів його як учасника окремих слідчих (розшукових) дій, забезпечення повноти і об'єктивності розслідування. Відомості про особу підозрюваного можуть мати важливе значення при оцінці доказів. У разі недостатньо повного, всебічного і об'єктивного вивчення особи підозрюваного прокурор і суд можуть повернути кримінальне провадження на додаткове розслідування¹⁶⁰.

Загалом, ми підтримуємо позицію, що особа злочинця – це сукупність соціальних властивостей, ознак, зв'язків і відносин, що характеризують особу, яка порушує кримінальний закон, і в поєднанні з іншими (не особистісними) умовами й обставинами спонукають особу до антисуспільної поведінки.¹⁶¹

У даному розрізі доречною вбачається думка А. Н. Хоменко, який вивчивши зв'язок особи злочинця з іншими елементами криміналістичної характеристики, зробив висновок, що вказана складова є найбільш активною складовою всієї системи елементів у криміналістичній характеристиці злочинів. За своєю сутністю, це та особа, яка здійснює діяльність із вчинення злочину, «створює» всі обставини події злочину та перебуває в безпосередньому взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики. Більш того, особа злочинця вченими розглядається як

---

¹⁵⁹ Стукатулин В. Б. Характеристика личности квартирного вора, как необходимый элемент криминалистической характеристики квартирных краж. *Рос. следователь*. М. : Юрист, 2004. № 3. С. 43–47.

¹⁶⁰ Криминалистика : учебник для вузов / под ред. А. Ф. Волинского. М. : Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.

¹⁶¹ Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Криминология : курс лекцій. К. : МАУП, 2002. 296 с.

основна сполучна ланка криміналістичної характеристики злочину.¹⁶² Тобто побудова кореляційних зв'язків між особою злочинця (втягувача) з іншими елементами криміналістичної характеристики є найбільш інформаційно емним напрямом дослідження визначеної наукової категорії.

Продовжуючи свою думку, І. М. Даньшин наголошував на тому, що особа злочинця включає низку складових, тобто певну кількість різних ознак, властивостей, рис, особливостей, які об'єднує так: соціально-демографічні ознаки (відомості про стать, вік, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання, інші дані про соціальний статус особи). Соціально-демографічні ознаки дають істотну інформацію про особу злочинців, що може бути використана як із науковою, так і прикладною метою, зокрема під час розробки та реалізації заходів запобігання злочинам; особистісно-рольові властивості (соціальні позиції, рольові особливості тощо); соціально-психологічні якості (особливості особи, які сформувалися на базі її психічних станів і процесів у ході власного соціального досвіду; спрямованість особистості, мотиваційна сфера, потреби, установки, інтереси тощо); риси правової й моральної свідомості; кримінально-правові ознаки (спрямованість злочинної поведінки суб'єкта на конкретні суспільні відносини, узяті під охорону законом; ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; способи, обрані для досягнення злочинної мети; мотив, яким керувався суб'єкт злочину; ставлення винного до вчиненого)¹⁶³.

А вже інша група науковців (М. Г. Коршик, С. С. Степів) виділяла такі блоки ознак в характеристиці особи злочинця:

- відомості про його стан здоров'я;
- демографічні дані;
- відомості про умови життя підозрюваного;
- дані, що характеризують суспільне місце підозрюваного;

---

¹⁶² Хоменко А. Н. Связь личности преступника, как элемента криминалистической характеристики преступлений с другими ее элементами. *Актуальные вопросы правоведения в период совершенствования социалистического общества*. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1989. С. 221–222.

¹⁶³ Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х. : Право, 2009. 288 с.

– характер і темперамент¹⁶⁴.

Найбільш повною ми вважаємо класифікацію ознак особи злочинця, яку надала В. В. Логінова наступним чином:

1) біографічні дані: прізвище, ім'я, по-батькові; дата та місце народження; національність, громадянство, місце проживання, освіта, спеціальність, стаж роботи; сімейний стан, склад родини; попередня судимість;

2) дані про матеріальний стан: загальний дохід і житлові умови сім'ї (для неповнолітніх) тощо; відомості про стан здоров'я й психологічні особливості: загальний стан здоров'я; фізичні вади; наявність стійкої хвороби, групи інвалідності; дані про характер, темперамент, вольові та емоційні властивості;

3) суспільно-виробнича характеристика: термін роботи або навчання в певному місці; ставлення до такої діяльності, товаришів по роботі (навчанню); участь у громадському житті; наявність дисциплінарних або громадських стягнень та заохочень;

4) суспільно-політична характеристика: членство у політичній партії, молодіжній, громадській організації; участь у виборчих кампаніях, збройних конфліктах; наявність нагород та почесних звань;

5) суспільно-побутова характеристика: взаємовідносини в родині; спосіб життя й коло знайомих; вживання алкоголю; відносини із сусідами; участь у громадській роботі за місцем проживання; наявність адміністративних або громадських стягнень;

6) ставлення до скоєного та поведінка в ході слідства; ціннісні орієнтири особистості; мотиви та мета скоєння злочину; наявність сп'яніння при вчиненні злочину тощо¹⁶⁵.

З огляду на зазначене вважаємо необхідним привести позицію А. П. Закалюка, який наголошує, що не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено вчинення

---

¹⁶⁴ Коршик М.Г., Степичев С.С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. М. : Юрид. лит., 1969. 20 с.

¹⁶⁵ Логінова В.В. Поняття та значення особи злочинця в методиці розслідування тілесних ушкоджень. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 5 листоп. 2010 р.) у 2-х ч. Ч. 1. Запоріжжя : ЗЮІ ДДУВС. 2010. С. 115–118.

нею кримінального правопорушення. Але сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час учинення кримінального правопорушення, тим більше після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються в нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні кримінального правопорушення. Отже, риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні кримінального правопорушення. Так само ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. Має пройти певний, нерідко тривалий час, коли ознаки особи злочинця зміняться в соціально прийнятному напрямі й втратять свою соціальну типовість особи злочинця¹⁶⁶.

Також в розрізі цього, доречним є твердження, що фізичні та біологічні властивості особи злочинця має значення на початковому етапі розслідування у слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Саме в даний момент на перший план виходять такі відомості: ознаки зовнішності та одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Однак не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (наприклад, статурою) або біологічними (наприклад, голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для вчинення протиправного діяння потрібно мати відповідну фізичну силу (наприклад, при нанесенні тілесних ушкоджень або знищення майна в кафе) чи володіти певними біологічними ознаками. Разом із тим однозначно назвати дані ознаки постійними не можна¹⁶⁷.

Зі свого боку, А. Р. Ікаєв вивчивши емпіричні дані щодо розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність зробив висновок, що найбільш важливими є такі ознаки особи злочинця:

---

¹⁶⁶ Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.

¹⁶⁷ Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства : навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 125 с.

фізичні, соціальні, демографічні, психологічні (в тому числі схильність до хуліганських, антигромадських дій), психічні відхилення, судимість та фахові навички, зловживання алкогольними напоями та наркотичними речовинами. Серед злочинців трапляються особи з високим рівнем освіти, творчими здібностями та лідерськими якостями. Однак, ці риси у поєднанні із негативними ціннісними орієнтаціями, лише підвищують суспільну небезпеку злочинців. Їм притаманні такі негативні риси як егоїзм, жорстокість, агресивність, зневажливість до обов'язків суспільства, чужих інтересів і почуттів, жадність, цинізм. Типовим є невірноваженість психіки, схильність до зловживання алкогольними напоями та наркотичними речовинами¹⁶⁸.

Так, узагальнення оперативної та судово-слідчої практики дозволило встановити, що втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність вчиняють в основному чоловіки (87 %).

Окрім того, з'ясовано, що на момент учинення протиправного діяння злочинці знаходилися у віці 18–25 років (29 %), 25–35 років (38 %), 35–45 (21 %), 45 років і старше (12 %). Найбільш криміногенну групу складають особи віком 25–35 років.

А. Бабай, проаналізувавши відповідні склади щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, зробила висновок, що законодавчі дефініції вказаних видів умислу не дають підстав для твердження про виключність будь-якого з видів умислу для злочинів з формальним складом, адже ставлення до суспільно небезпечних наслідків (за якими і розмежовуються прямий та непрямий умисел) у таких злочинах взагалі не може бути визначене через винесення самих наслідків за межі складу злочину. У цьому контексті обґрунтованою видається неодноразово висловлювана в науковій літературі точка зору, згідно з якою злочинів без наслідків не існує. Тому авторка переконана в тому, що визнання та доведення на теоретичному рівні можливості вчинення досліджуваного злочину як із прямим, так і з непрямим умислом є необхідною умовою для підвищення в майбутньому

¹⁶⁸ Ікаєв А.Р. Особа злочинця у структурі криміналістичної характеристики та методи розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Том 2. С. 91–97.

ефективності застосування кримінального закону.¹⁶⁹ Дане твердження ми повністю підтримуємо, адже для правильної кваліфікації діяння дослідження суб'єктивної сторони, особливо по досліджуваній категорії кримінальних проваджень, має досить важливе значення.

Стосовно рівня освіти злочинців встановлено, що середню освіту має 13 %, середню спеціальну – 24 %, базову вищу – 39 %, вищу – 21 %, іншу – 3 %. Переважна більшість осіб не перебувала у шлюбі (71 %).

На думку І. О. Топольської, особу правопорушника (злочинця) у кримінальних провадженнях про втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність можна класифікувати відповідно за такими групами:

1) по-перше, це особа-втягувач до протиправної діяльності. Таку групу становлять переважно молоді люди віком 18–25 років, які оточують навколо себе підлітків переважно для дрібних доручень, спільного проведення часу, розпивання спиртних напоїв або вживання наркотичних речовин та засобів, вчинення корисливих кримінальних правопорушень, зокрема дрібні викрадення, хуліганство;

2) по-друге, це втягувачі-рецидивісти – раніше судимі особи старше 25 років. Відбувши покарання, вони намагаються встановити втрачені соціальні зв'язки, і найкраще це виходить із неповнолітніми. Часом у безпечному на вигляд спілкуванні з неповнолітніми втягувачі готують їх до майбутніх спільних злочинів, які, на відміну від тих, про які йшлося в попередньому пункті, вчиняються більш професіонально і часто не відразу розкриваються працівниками поліції, що дає змогу неодноразового вчинення злочинів разом із неповнолітніми. Вчинювані злочини мають в основному корисливо-насильницький характер;

3) по-третє, втягувачі – організатори злочинних груп. Ці особи нерідко є вихідцями з категорії раніше судимих, в яких уже усталіся антигромадські погляди. Неповнолітніх вони використовують як засіб для вчинення тяжких кримінальних право-

---

¹⁶⁹ Бабай А. Особливості втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 12. С. 277–283.

порушень, головним чином грабiжницьких або розбiйних нападiв, убивств та iн.;

4) по-четверте, втягувачi-утриманцi – родичi (найчастiше батьки) неповнолітніх – деградованi особи, що живуть переважно за рахунок антигромадських занять пiдліткiв. Причому якщо у вчинення злочину неповнолітніх втягують в основному особи чоловiчої статi, то в заняття жебрацтвом – здебiльшого матерi¹⁷⁰.

У свою чергу, О. В. Сокол вiдзначає однобiчність iснуючих в лiтературi типових характеристик особистостi втягувача, отриманих в результатi аналізу i узагальнення практики розслiдуваних кримінальних справ i властивих переважно дорослим, якi втягують неповнолітніх до вчинення загальнокримінальних корисливих злочинiв. Авторка висловлює пропозицiю про необхідність подальшого проведення криміналістичних дослiджень втягнення неповнолітніх у вчинення iнших злочинiв, перш за все, злочинiв екстремістської спрямованостi i терористичного характеру. Крім того, в ходi дослiдження формулюються особливостi втягнення неповнолітніх до скоєння злочинiв з боку представникiв незаконних збройних формувань, рiзних тоталітарних сект деструктивного характеру, екстремістських i терористичних органiзацiй, що володiють специфічними особливостями, що мають iстотне значення при виявленні, розкритті та розслiдуванні злочинiв, скоєних ними¹⁷¹.

Стосовно втягнення неповнолітніх в протиправну дiяльність одразу наголосимо на негативних наслiдках в розрiзі можливих рецидивiв протиправних проявiв. Так, iз рецидивiстiв, на думку окремих вчених, у наш час активно формується нове покоління професіоналiв кримінального свiту. Деякi статистичнi данi є прямим свiдченням того, як недолiки в дiяльності правоохоронних органiв, зокрема невиправдана гуманiзацiя ставлення до окремих злочинцiв, iх безкарність впливають на негативнi тенденцiї

---

¹⁷⁰Топольскова І.О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби з втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2003. 184 с.

¹⁷¹Сокол Ю.В. Организационно-тактические особенности расследования вовлечения несовершеннолетних в совершение преступления : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Краснодарский университет МВД России. Краснодар, 2006. 213 с.

в рецидивній злочинності. Недосконала і відомча система обліку рівня рецидиву серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчих інспекціях. Зрозуміло, що аналіз стану рецидивної злочинності є одним із найважливіших показників оцінки ефективності конкретного виду покарання. Показники рівня рецидиву, які розраховуються за матеріалами статистичних форм звітності і широко використовуються в аналітичних матеріалах і офіційних документах, не відображають дійсну рецидивнебезпечність осіб, які відбувають альтернативні покарання. Наявність спеціальних видів статистичної звітності показників стану рецидивної злочинності і характеристики особи злочинця-рецидивіста, засудженого до альтернативних видів покарань, дозволить здійснити аналіз рецидивної злочинності осіб, засуджених без ізоляції від суспільства, всебічно і науково обґрунтовано¹⁷².

При аналізі матеріалів архівних кримінальних справ і кримінальних проваджень з'ясовано, що при втягненні неповнолітніх у протиправну діяльність дорослі особи перебували у таких стосунках з ними: родичі – 24 %, близькі – 17 %, знайомі – 42 %, інші – 13 %. Окрім того встановлено, що злочинці під час учинення протиправного діяння знаходились у стані алкогольного сп'яніння (16 %), під дією наркотичних або психотропних засобів (4 %), були раніше засудженими (23 %), знаходились на обліку нарколога (19 %).

У свою чергу, окремі вчені роблять висновок, що типовими ознаками осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, є низька престижність їх соціальних ролей; відчуженість від навчальних або трудових колективів і водночас потяг до неформальних груп з антисуспільними проявами; завищені потреби, для задоволення яких доводиться порушувати закон. Соціально-демографічні ознаки та ролі характеризують особу злочинця зовнішньо, не окреслюючи її внутрішнього змісту. Останній розкривається через морально-психологічні якості злочинця, які допомагають з'ясувати, чому особа вчинила злочин і її ставлення до цього. Моральні ознаки особи показують її світогляд, духов-

¹⁷²Черкасов С.В. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Одеса, 2005. 245 с.

ність, погляди, переконання, ціннісні орієнтації. Злочинці відрізняються негативним або байдужим ставленням до виконання своїх громадських обов'язків, дотримання правових норм, вибором незаконних засобів задоволення особистих потреб, егоїзмом, ігноруванням суспільних інтересів тощо¹⁷³.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність портрет ймовірного правопорушника (злочинця), зокрема, здебільшого це чоловіки у віці від 25 до 35 років, які мають базову вищу освіту, не знаходяться у шлюбі, не мають постійного місця роботи, схильні до вживання алкоголю або наркотичних засобів, були раніше засуджені за вчинення кримінальних правопорушень (проти власності, громадського порядку, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів або психотропних речовин).

---

¹⁷³ Ікаєв А.Р. Особа злочинця у структурі криміналістичної характеристики та методи розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Том 2. С. 91–97.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

2.1. Алгоритми дій уповноважених осіб відповідно до типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому та подальшому етапах розслідування

Розслідування кримінальних правопорушень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність вимагає від працівників слідчих підрозділів Національної поліції України своєчасного та взаємозалежного проведення комплексу різноманітних процесуальних дій. Здійснення таких заходів відбувається за певних умов дійсності, що склалися в процесі кримінального провадження. У криміналістичній науці вони отримали назву «слідчих ситуацій». Залежно від конкретної слідчої ситуації повинні проводитись відповідні слідчі (розшукові) дії та процесуальні заходи. Зазначені слідчі ситуації мають важливе значення для розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, адже алгоритмізують певні дії працівників слідчих підрозділів.

На підставі узагальнення матеріалів вивчених кримінальних справ та кримінальних проваджень, даних опитування працівників слідчих підрозділів Національної поліції України, можна дійти висновків, що переважно підставою для внесення даних в Єдиний реєстр досудових розслідувань за фактом втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність стали первинні відомості, які надійшли до правоохоронних органів з наступних джерел:

1) заяви, листи та повідомлення, які надійшли від громадян – 75 %;

2) матеріали, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів – 12 %;

3) повідомлення працівників установ та організацій – 3 %;

4) матеріали досудового розслідування, виділені з інших кримінальних проваджень – 10 %.

Кримінальні провадження щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність повинні ґрунтуватися на плановій й цілеспрямованій діяльності працівників слідчих підрозділів Національної поліції України. Зазначені уповноважені особи повинні виконувати свої посадові обов'язки відповідно до конкретних обставин та певної обстановки. В цілому, однією із основоположних наукових категорій для планування та організації досудового розслідування є «слідча ситуація».

Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність характеризується специфічними обставинами, що впливають на алгоритми дій працівників слідчих підрозділів Національної поліції під час виявлення та розслідування вказаних кримінальних правопорушень. Тому вважаємо за необхідне дослідити питання типових слідчих ситуацій при розслідуванні визначеної категорії протиправних діянь¹⁷⁴.

Також слід наголосити на тому, що усі кримінальні правопорушення розслідуються в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, взаємозв'язку з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, що виявилися втягнутими у сферу кримінального судочинства, та під впливом інших чинників, які залишаються невідомими для уповноважених осіб. Ця складна система взаємозв'язків утворює ту конкретну обстановку, в якій працює слідчий та інші суб'єкти, що беруть участь у доказуванні при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Така обстановка одержала в криміналістиці загальну назву «слідчої ситуації». Іншими словами, це існуюча на даний момент реальність, в умовах якої діють працівники правоохоронних

---

¹⁷⁴ Приловський В.В. Алгоритми дій працівників правоохоронних органів при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 290–295.

органів. Ситуацією в буквальному її значенні є сама реальність, яка виникає на певному етапі провадження¹⁷⁵.

На думку В. П. Бахіна, поняття слідчої ситуації слід формулювати як об'єктивну реальність, фактичну обстановку та результат її пізнання, а відомості про неї – відображення цієї обстановки, які використовуються для її розуміння та впливають на неї з метою розкриття кримінального правопорушення¹⁷⁶.

Дещо схожу наукову позицію займає і М. О. Селіванов, який формулює її як обстановку, картину розслідування, що склалася на певному етапі досудового розслідування, певну кількість значущої для розслідування доказової інформації, яка береться до уваги поряд із джерелом її одержання¹⁷⁷.

Аналізуючи вказані визначення, можна констатувати, що у наведених поняттях прослідковується наявність факту об'єктивної реальності, обстановки об'єктивної дійсності.

Під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність слідчий ознайомлюється зі значною кількістю речових доказів та документів, що він здійснює з метою безпосереднього отримання інформації в результаті проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та слідчих (розшукових) дій. Враховуючи це, приймаються відповідні рішення про організацію та планування процесу розслідування кримінальних правопорушень, використання допомоги відповідних спеціалістів й інших підрозділів Національної поліції. Відомості про обставини учинення кримінального правопорушення є предметом аналізу в процесі досудового розслідування. Сукупність зазначеної інформації, отриманої з різних джерел, становить зміст слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування¹⁷⁸.

---

¹⁷⁵Єфімов М.М. Типові слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1. Том 4. С. 171–176.

¹⁷⁶Криміналістика : учебник для вузов / отв. ред. проф. Н.П. Яблоков. М. : БЕК, 1995. 708 с. С. 452.

¹⁷⁷Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 54–62. С. 58.

¹⁷⁸Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с. С. 56.

На думку В. Г. Коломацького, слідча ситуація являє собою сукупність умов, в яких здійснюється досудове розслідування та визначається його основні напрями на певному його етапі. Безумовно вона є тактичним засобом організації роботи слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень, що забезпечує швидке й повне розслідування кримінальних правопорушень та оцінки слідчої ситуації¹⁷⁹.

Інші вчені (О. В. Батюк, В. К. Лисиченко) характеризують її як сукупність умов, що об'єктивно складаються в процесі розслідування кримінальних правопорушень, утворюють своєрідну обстановку на його певний момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших дій і прийняття тактичних рішень¹⁸⁰.

У наведених визначеннях наявною характерною ознакою є словосполучення «сукупність умов». Слід розуміти, що поняття «об'єктивна дійсність» чи «обстановка», як було зазначено у попередніх науковців, є майже тотожними зазначеному терміну.

Зі свого боку, М. І. Порубов визначає досліджувану категорію як конкретну обстановку досудового розслідування, особливості якої обумовлюються сукупністю обставин вчинення кримінальних правопорушень й умовами його розслідування; сукупністю інформаційних даних про подію кримінального правопорушення, що обумовлюють шляхи та способи його розслідування на конкретному етапі¹⁸¹. В даному випадку ми спостерігаємо наявність формулювання обстановки через визначення сукупності обставин та умов.

Г. А. Матусовський слідчу ситуацію визначає як уявну динамічну модель, що відображає інформаційно-логічний, тактико-психологічний, тактико-керівний та організаційний стани, що склались у кримінальному провадженні, та характеризує

¹⁷⁹ Криміналістика : учеб. / под ред. Ю.Г. Корухова, В.Г. Коломацкого. М. : Академия МВД СССР, 1984. 458 с. С. 337–346.

¹⁸⁰ Лисиченко В.К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / О.В. Батюк. *Криминалістика і судовая експертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4–9.

¹⁸¹ Криміналістика : учебное пособие / под ред. Н.И. Порубова. Мн. : Выш. шк., 1997. 344 с. С. 102.

сприятливий (чи несприятливий) перебіг процесу досудового розслідування¹⁸². Цілком можна підтримати таке визначення, оскільки це дійсно уявна модель, якщо наголошувати на алгоритмі розслідування певного виду кримінальних правопорушень, а не про конкретні протиправні дії.

У свою чергу, Р. Л. Степанюк наголошує, що типова слідча ситуація – це сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії кримінальних правопорушень абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочинної події та обставини, що склалися на відповідному етапі досудового розслідування¹⁸³.

Аналізуючи цю наукову точку зору, можна зазначити, що у даному випадку уявна модель базується на аналізі практики розслідування кримінальних правопорушень.

Підсумовуючи, слід зазначити, що типову слідчу ситуацію можна визначити як уявну динамічну модель, засновану на судово-слідчій практиці розслідування кримінальних правопорушень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, що акумулює найбільш характерні умови та обставини їх вчинення відповідно до певного етапу досудового розслідування. Таку думку підтверджує і А. С. Кузьменко¹⁸⁴.

Можна погодитися з науковою думкою М. П. Яблокова, який наголошує, що слідчі ситуації дозволяють забезпечити такі речі:

1) визначити оптимальний вибір слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів, оперативно-розшукових дій, криміналістичних операцій та доцільну їхню черговість;

2) достатньо зорієнтуватися у всьому різноманітті фактичного й іншого положення речей протягом досудового розслідування

---

¹⁸² Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник для студентів юрид. вузів фак. / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Х. : Право, 1998. 376 с. С. 165.

¹⁸³ Степанюк Р.Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115.

¹⁸⁴ Кузьменко А.С. До питання визначення типових слідчих ситуацій при розслідуванні квартирних крадіжок, учинених раніше засудженими особами. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 13 трав. 2016 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 196–198.

з метою одержання даних для тактичних і стратегічних рішень у кримінальному провадженні;

3) вчасно визначити та висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії і скорегувати правильний напрямок подальшого ходу досудового розслідування;

4) звести до мінімуму кількість стратегічних рішень працівників слідчих підрозділів, заснованих на певних діях та можливих прорахунках й помилках¹⁸⁵.

У свою чергу, Є. Ю. Буждиганчук акцентує увагу на тому, що сутність початкового етапу розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема, сутенерства, вчиненого членами організованого злочинного угруповання, буде мати такі характеристики як недостатність початкової інформації та її неповнота¹⁸⁶.

Підтримуючи вказану позицію, в той же час, зазначимо, що типові слідчі ситуації розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність також характеризуються певним браком початкової інформації, тому що не завжди зрозуміло, як та за яких обставин було вчинено безпосереднє втягнення. Тому слід вказати, що початковий та подальший етапи розслідування визначеної категорії діянь також будуть відрізнятися наявністю двох процесуальних учасників: підозрюваного та потерпілого. Адже без наявності обох вказаних осіб не зможе бути доведений склад кримінального правопорушення. Але входження їх в кримінальне провадження може відрізнятися в залежності від конкретної слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Зі свого боку, на думку В. О. Шершньова з приводу наповнення початкової слідчої ситуації наголошувала, що вона може розглядатися в двох основних аспектах:

1) *теоретичному* – як типова стосовно конкретного виду кримінального правопорушення і навіть ширше – як наукова, абстрактна категорія;

---

¹⁸⁵ Яблоков Н.П. Криминалистическая методика расследования. М. : Издат-во МГУ, 1985. 120 с.

¹⁸⁶ Буждиганчук Є.Ю. До питання типових слідчих ситуацій при розслідуванні сутенерства, вчиненого організованою групою URL: https://openscilab.org/wp-content/uploads/2020/03/aktualni_problemi_nauki_osviti_ta_virobnictva_mizhgaluzevi_disputi_2020_03_10_tezy.pdf (дата звернення – 20.02.2022).

2) *практичному* – як конкретна життєва ситуація в кримінальному провадженні, що знаходиться в провадженні слідчого, характеризує початковий етап досудового розслідування і включає, у першу чергу, інформацію про результати попередніх перевірок, невідкладних (першочергових) слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних, організаційних та оперативно-розшукових заходів.

Основними її елементами можуть бути:

– першочергова інформація, яка отримана під час перевірки заяв й повідомлень і відразу після початку кримінального провадження, про злочинну подію, що містить ознаки кримінального правопорушення, і про осіб, які причетні до цієї протиправної події;

– об'єктивні умови, що характеризують отримання цієї інформації, зокрема час, місце, кліматичні умови, використання науково-технічних засобів тощо;

– певні сили й засоби, що має в своєму розпорядженні слідчий для подальшої роботи щодо використання початкової інформації в цих умовах;

– позиція, яку займає підозрюваний, потерпілий, свідок на певному етапі досудового розслідування, а також результати їх протидії встановленню істини на початковому його етапі та потенційна можливість запобігання можливій протидії;

– інші фактори, що перешкоджають чи сприяють успішному вирішенню криміналістичних завдань, зокрема втрата речових доказів, виявлених під час проведення слідчого огляду, явка підозрюваного із повинною та ін.¹⁸⁷

На думку А. В. Іщенка, вивчення питання слідчої ситуації як криміналістичної категорії має теоретичне та прикладне значення. Теоретичне значення розроблення цієї проблеми в загальному полягає в об'єктивній необхідності конкретизації змісту та поняття цієї наукової категорії. Його практичне значення в тому,

---

¹⁸⁷ Шершньова В.О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів : електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/26721/%D8> (дата звернення – 21.02.2022).

що визначення змісту слідчих ситуацій, їх класифікація, аналіз і оцінка дають можливість об'єктивно обґрунтувати вибір варіантів методики розслідування, які найбільшою мірою відповідали б обставинам і завданням розслідування на певному етапі¹⁸⁸. На нашу думку, важливе значення при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень має безпосередньо практична складова типових слідчих ситуацій¹⁸⁹.

Досить цікавою є наукова позиція щодо того, що типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі елементи і таких компонентів, що часто зустрічаються.

Так, М. С. Качковським були виділені декілька груп факторів, до першої з яких належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, котра вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної злочином шкоди, зв'язки з іншими злочинами). Другу групу складає сукупність інформації про найбільш значущі обставини досудового розслідування (наявність доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатися (впливати) на процес досудового розслідування та ін.).

Типові слідчі ситуації несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із умисним введенням на ринок України небезпечної продукції, а самі типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування взаємопов'язаними¹⁹⁰.

---

¹⁸⁸ Іщенко А., Щербаков Г. Проблема слідчих ситуацій, як складова навчального курсу криміналістики. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 2. С. 57–63.

¹⁸⁹ Приловський В.В. Деякі аспекти визначення типових слідчих ситуацій при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 236–238.

¹⁹⁰ Качковський М.С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції : електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA> (дата звернення – 18.12.2021).

Можна погодитися з думкою С. І. Коновалова, який наголошує, що класифікація слідчих ситуацій корисна як форма упорядкування та організації знань про неї, проте уявлення про неї має бути доповнено механізмом її впливу на процес розслідування, розглядом того, як саме слід в даних умовах організувати і реалізувати програму розслідування¹⁹¹.

У цьому розрізі, можна навести наукові погляди учених, які класифікують кримінальні провадження за джерелом первинної інформації про кримінальні правопорушення, а саме:

а) кримінальні провадження, які розпочаті за оперативними матеріалами;

б) кримінальні провадження, за якими факт сутенерства виявлений слідчим в ході розслідування кримінального провадження про інше кримінальне правопорушення.

Від джерела первинної інформації про кримінальне правопорушення залежить і набір способів збирання первинної інформації. У разі неповноти отриманої інформації на момент початку кримінального провадження фактор раптовості при проведенні первинних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів значною мірою буде втрачено, оскільки про початок кримінального провадження в той же день повідомляється особі, щодо якої її порушено. При нестачі вихідної інформації слідчий позбавлений можливості відразу спланувати, підготувати і провести невідкладні слідчі (розшукові) дії таким чином, щоб факт сповіщення підозрюваних осіб про початок кримінального провадження не став на заваді викриттю їх у злочинній діяльності¹⁹².

А вже В. К. Гавло зазначав, що необхідно враховувати під час практичного застосування типової слідчої ситуації для висунення версій й орієнтування в обстановці розслідування наступні положення:

– в основі типової слідчої ситуації знаходяться інформаційні дані, які зорієнтовані на загальні межі криміналістичної характе-

---

¹⁹¹ Коновалов С.И. Актуальные проблемы теории и методологии криминалистики : монография. Ростов-на-Дону, 2010. 232 с.

¹⁹² Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М. : Моск. гос. юрид. академия. 2004. 21 с.

ристики окремих видів (груп) кримінальних правопорушень та умови їх розслідування;

– типова слідча ситуація – це наукове поняття відносно прояву загальних меж ходу і стану розслідування кримінальних правопорушень до визначеного його моменту;

– слідча ситуація є найбільш вірогідною для заданих обставиною досудового розслідування певних умов;

– типова ситуація має «свій» закономірний набір ознак щодо процесу досудового розслідування, його стану, система яких індивідуалізує її, робить стійкою, фіксованою на даний момент розслідування, що дозволяє групувати ситуації за різними положеннями¹⁹³.

Отже, після внесення відомостей до ЄРДР безпосередньо починається початковий етап досудового розслідування.

В. В. Тіщенко пропонує наступний перелік завдань початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень:

1. Виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину подію, яка розслідується за «гарячими» слідами.

2. Вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація.

3. З'ясування й оцінка сформованої слідчої ситуації після початку кримінального провадження.

4. Виявлення джерел інформації про розслідувані кримінальні правопорушення.

5. Визначення напряму розслідування і розробка плану розслідування (особливо на початковому його етапі).

6. Визначення форм та методів взаємодії з відповідними підрозділами, органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

7. Пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого кримінального правопорушення.

8. Збирання та вивчення відомостей про особу потерпілого.

---

¹⁹³ Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск, 1985. 333 с.

9. Пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, їхній розшук і затримання¹⁹⁴.

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень, даних опитування працівників слідчих підрозділів Національної поліції, встановлено, що початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей в ЄРДР за фактом учинення кримінального правопорушення (втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність), кваліфікованого за ст. 304 КК України, надходять до правоохоронних органів з таких джерел:

- матеріали органів досудового розслідування, які виділені з інших кримінальних проваджень – 19 %;
- повідомлення працівників установ та організацій – 5 %;
- заяви, листи та повідомлення, що надійшли від громадян – 68 %;
- матеріали, отримані під час проведення НСРД та оперативно-розшукових заходів – 8 %.

На думку С. С. Чернявського, типову слідчу ситуацію слід визначити як інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень певної категорії¹⁹⁵.

О. В. Батюк і В. К. Лисиченко формулюють поняття типової слідчої ситуації як сукупність умов, що об'єктивно складаються під час розслідування кримінальних правопорушень, утворюють своєрідну обстановку на певний його момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших процесуальних дій і прийняття певних тактичних рішень¹⁹⁶.

І. М. Комаров акцентує увагу на тому, що за своїм змістом типові криміналістичні ситуації виступають своєрідними теоретичними моделями, які дозволяють правильно орієнтуватися загалом у тій

---

¹⁹⁴Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

¹⁹⁵Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. К., 2010. 610 с.

¹⁹⁶Батюк О.В., Лисиченко В.К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4–9.

ситуації, що склалася, та вибирати найбільш характерні для конкретного випадку прийоми та способи розслідування, що забезпечують збирання відсутньої фактичної інформації у кримінальному провадженні. У їх основу закладено такі основні показники, як наявність (відсутність) типової вихідної інформації, відомостей про фактичні й інші дані за досудовим провадженням. Тобто вчений вказує на необхідність розкривати зміст криміналістичних ситуацій через визначення їхньої інформаційної структури¹⁹⁷.

Найбільш точним, на нашу думку, є визначення слідчої ситуації, яке запропонував Л. Я. Драпкін, який сформулював її як динамічну інформаційну систему, елементами якої є істотні ознаки й властивості обставин, що мають значення у кримінальному провадженні, зв'язки, відносини між ними, а також учасниками процесу розслідування, що настали, і передбачувані результати дій сторін¹⁹⁸.

З приводу їх класифікацій, то вчені-криміналісти наголошують на тому, що багато з цих ситуацій носять типовий характер. Так, відповідно визначаються і основні напрямки досудового розслідування.

Так, для початкового етапу розслідування кримінального правопорушення характерні такі слідчі ситуації:

а) встановлено певні події з ознаками кримінального правопорушення та відомі конкретні особи, які несуть за це відповідальність за своїм службовим становищем, але характер особистої їхньої провини не встановлений. За цієї ситуації подальші напрями досудового розслідування – з'ясування усіх основних причин протиправної події і ступеня впливу на виникнення основних причин кожного із зазначених осіб, виявлення основних винних і доведення їх вини;

б) є відомості про подію кримінального правопорушення і про нібито винному в ньому особі (головним чином, від потерпілих), але ще не ясно, чи дійсно була ця подія, чи мала вона злочинний

---

¹⁹⁷ Комаров И.М. Криминалистические операции и криминалистическая характеристика раскрытия, расследования и предотвращения преступлений. *Известия Алтайского государственного университета*. 2003. № 2. С. 51–56.

¹⁹⁸ Драпкин Л.Я. Понятие и классификация следственных ситуаций. *Следственные ситуации и раскрытие преступлений* : сб. науч. тр. 1975. Вып. 41. С. 27–29.

характер і чи причетна до нього зазначена особа. За цієї ситуації подальші напрями досудового розслідування – встановлення дійсності події, його конкретних обставин, причетності до нього запідозреного особи. При цьому велике значення має виявлення відповідних слідів і речових доказів та особливостей взаємин між учасниками протиправної події. За необхідності вживаються заходи щодо затримання підозрюваної особи;

в) встановлено події з ознаками кримінального правопорушення, але відсутні або майже відсутні відомості про винну особу. За цієї ситуації подальші напрями досудового розслідування – з використанням користування типових версій виявлення максимальної кількості даних, що характеризують особу правопорушника, району його можливого перебування, встановлення та затримання підозрюваних осіб;

г) встановлено певні події з ознаками кримінального правопорушення, здійснити які і скористатися їхніми результатами могли лише особи з певного кола за своїм становищем. Або для здійснення якого потрібні певні професійні знання, вміння або навички. За цієї ситуації подальші напрями досудового розслідування – дослідження поведінки, пов'язаного з досліджуваною протиправною подією, кожного підозрюваного, характеру їх відносин до виявлених даними, встановлення факту використання будь-ким з них результатів кримінального правопорушення¹⁹⁹.

Щодо конкретних кримінальних правопорушень, то, на думку М. В. Куратченка, на початковому етапі розслідування втягнення особи в заняття проституцією та сутенерства виникають такі типові слідчі ситуації, зокрема:

а) правопорушник (сутенер, звідник, повія) відомий, наявні матеріальні сліди кримінального правопорушення й очевидці протиправної події, але він переховується від слідства та суду;

б) встановлено факт здійснення сутенерства чи втягнення особи в заняття проституцією, правопорушник відомий, але доказів для повідомлення про підозру недостатньо;

---

¹⁹⁹Криміналістика : учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.

в) правопорушник є (сутенер, звідник) відомий, є достатні фактичні дані, які свідчать про конкретні обставини кримінального правопорушення та його причетності до нього;

г) правопорушник невідомий, відсутні матеріальні сліди та очевидці кримінального правопорушення²⁰⁰.

Залежно від характеру первинної інформації, наявної на етапі прийняття рішення про початок кримінального провадження у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у вчинення антигромадських дії А. М. Сажаєв виділяє основні типові ситуації, при яких в первинних матеріалах є достатньо даних, що підтверджують, що злочинне подія мала місце або в них відсутній необхідний обсяг відомостей, вказують на ознаки залучення²⁰¹.

У свою чергу, на думку А. Р. Ікаєва, за умови розслідування втягнення в злочинну діяльність кількох неповнолітніх, необхідно з'ясувати мету, мотиви такого кримінального угруповання (об'єднання), індивідуалізувати роль кожного із учасників організованої злочинної групи. З огляду на це, необхідно розглядати такі слідчі ситуації:

1) неповнолітній не здійснював протиправних дій, до яких його залучала доросла особа;

2) неповнолітній реалізував протиправну діяльність, а саме: а) неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення самостійно; б) неповнолітній вчинив кримінальне правопорушення спільно із дорослим;

3) неповнолітній не здійснював протиправних дій, втім був утягнутий у протиправну діяльність, зокрема, заняття жебрацтвом, азартними іграми та ін.²⁰²

²⁰⁰ Куратченко М.В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2017. № 2. С. 227–234.

²⁰¹ Сажаєв А.М. Методика расследования вовлечения несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий : учебное пособие. Омск : Омская академия МВД России, 2004. 148 с.

²⁰² Ікаєв А.Р. Розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ПраТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 20 с.

В. І. Брилев визначає такі слідчі ситуації:

а) втягнутий у злочинну діяльність неповнолітній здійснив протиправні дії самостійно;

б) втягнутий неповнолітній вчинив протиправні дії спільно з іншими неповнолітніми;

в) втягнутий неповнолітній здійснив протиправні дії спільно із дорослим злочинцем.

Врахування специфіки названих вище ситуацій націлює слідчого (дознавача) на висування і перевірку версій про можливе знаходження в оточенні неповнолітнього, вчинила антигромадську дію, інших осіб (дорослих або неповнолітніх), які можуть бути інформовані про обставинах як самого втягнення, так і того протиправні (злочинні) дії, які вчинив втягнутий у кримінальне правопорушення неповнолітній²⁰³.

На думку К. Ю. Назаренко, на початковому етапі розслідування створення та утримання місць розпусти виникають такі слідчі ситуації:

а) правопорушник відомий, але доказів недостатньо для повідомлення йому про підозру – 48 %;

б) правопорушник відомий, але він переховується від слідства та суду – 16 %;

в) правопорушник відомий, є достатні фактичні дані, що свідчать про конкретні обставини протиправного діяння (злочину) – 24 %;

г) правопорушник невідомий (не встановлено) – 12 %²⁰⁴.

Окрім того, цікавою вважаємо думку Є. Ю. Буждиганчук, яка на початковому етапі розслідування сутенерства, вчиненого організованою злочинною групою, виокремлює такі типові слідчі ситуації:

а) правопорушників (сутенерів, звідників) затримано, є достатні фактичні дані, що свідчать про конкретні обставини

---

²⁰³ Брылев В.И. Типичные следственные ситуации по делам о вовлечении несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий. *Общество и право*. 2012. № 1 (38). С. 204–209.

²⁰⁴ Назаренко К.Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 190 с.

сутенерства, виявлено структуру кримінального угруповання, особу лідера (організатора протиправних дій) встановлено, більшість членів злочинної групи співпрацюють зі слідством (18 %);

б) правопорушників встановлено, наявна певна інформація про обставини кримінального правопорушення, але доказів недостатньо для повідомлення про підозру, члени кримінального угруповання відмовляються від дачі показань, висувають неправдиві алібі (47 %);

в) наявна інформація про обставини учинення кримінального правопорушення (звідництва, сутенерства), є потерпілий і свідки, зібрано матеріальні сліди протиправної діяльності, особу сутенера (звідника) встановлено, але правопорушник переховується від слідства та суду (26 %);

г) наявна обмежена інформація про обставини учинення кримінального правопорушення (звідництва, сутенерства), є потерпілий, свідки відсутні, особу сутенера не встановлено (9 %) ²⁰⁵.

На думку О. В. Сокол, типові слідчі ситуації у кримінальних провадженнях проти моральності слід класифікувати таким чином:

а) ситуації розслідування, при яких залучений неповнолітній не розпочинав здійснювати протиправні дії;

б) ситуації, за яких залучений до злочинної діяльності неповнолітній приступив до здійснення кримінального правопорушення.

У свою чергу, науковець відзначає, що останні ситуації можуть поділятися наступним чином:

а) ситуації, за яких залучений неповнолітній приступив до вчинення кримінального правопорушення самостійно;

б) ситуації, при яких неповнолітній скоює злочин спільно з дорослим, що виступає в якості співучасника, залучивши неповнолітнього у вчинення кримінального правопорушення.

Окрім того, слідчі ситуації поділяються залежно від того, якому з підлягають доведенню обставин – події злочину або винності втягувача – найбільшою мірою властива інформаційна невідзначеність. Залежно від слідчих ситуацій, що складаються на

---

²⁰⁵ Буждиганчук Є.Ю. До питання типових слідчих ситуацій при розслідуванні сутенерства, вчиненого організованою групою. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2 (23). Том 3. С. 283–287.

певному етапі досудового розслідування визначаються подальші напрямки розслідування протиправних дій²⁰⁶.

В свою чергу, О. М. Сажаяєв наголошує на тому, що комплекси первинних процесуальних і не процесуальних дій, так само як і вибір напрямків розслідування по даній категорії кримінальних правопорушень, зумовлюються складається у кримінальному провадженні слідчої ситуацією і її інформаційною насиченістю. Залежно від змісту зазначених обставин всі слідчі ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних справ про втягнення неповнолітніх до скоєння антигромадських дій автор поділяє на три групи:

а) *перша ситуація* – злочинець затриманий при здійсненні дій по залученню неповнолітнього у вчинення антигромадських дій або відразу після них, і щодо нього вже є не менше двох зафіксованих фактів вчинення подібних дій;

б) *друга ситуація* – встановлений факт вчинення дій по залученню неповнолітнього у вчинення антигромадських дій, який мав місце не так давно, відома особистість злочинця. Є не менше двох зафіксованих фактів вчинення подібних дій, проте він на момент порушення кримінальної справи не затриманий;

в) *третья ситуація* – встановлені факти (не менше трьох) вчинення дій по залученню неповнолітніх у вчинення антигромадських дій, але особистість злочинця невідома або про нього є досить незначна інформація²⁰⁷.

Можна погодитися з думкою В. І. Брилева, який наголошує, що на момент початку досудового розслідування складаються такі типові слідчі ситуації:

а) очевидні обставини скоєної неповнолітнім протиправних дій, в тому числі і спільно з дорослим, відома особа неповнолітнього злочинця, але не відомі обставини його залучення дорослим; неповнолітній дає суперечливі або помилкові пояснення;

---

²⁰⁶ Сокол Е.В. Организационно-тактические особенности расследования вовлечения несовершеннолетних в совершение преступления : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Краснодарский университет МВД России. Краснодар, 2006. 213 с.

²⁰⁷ Сажаяев А.М. Методика расследования вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Омская академия МВД. Омск, 2002. 258 с.

можливий втягувач свою провину не визнає; є протидія кримінальним переслідуванню;

б) очевидні подія кримінального правопорушення (втягнення) і спосіб його вчинення; встановлено особу підозрюваного правопорушника і особу неповнолітнього, втягненого у вчинення протиправних дій, а також характер взаємин між ними; відомі обставини скоєного неповнолітнім антигромадської дії; дорослий визнає свою провину і дає правдиві пояснення; є показання свідків;

в) відомо про подію втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадської дії, однак невідомі окремі обставини залучення (наприклад, його способи або обстановка вчинення); очевидні обставини антигромадської дії, вчиненого неповнолітнім, в тому числі спільно з дорослим втягувачем; дорослий визнає свою провину (повністю або частково), проте дає неповні або суперечливі пояснення;

г) неочевидні подія злочину (втягнення) і особа (особи), які його вчинили; є вкрай мізерна інформація (найчастіше сигнального характеру) про можливе втягнення неповнолітнього у вчинення антигромадської дії, а також про ознаки вчинення неповнолітнім антигромадських дій, які він міг зробити самостійно або спільно з дорослим; є протидія кримінальним переслідуванню²⁰⁸.

Отже, на підставі узагальнення матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень, даних опитування працівників слідчих підрозділів Національної поліції, встановлено, що на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність виникають наступні типові слідчі ситуації:

а) особу, яка втягнула неповнолітнього у протиправну діяльність, відомо та затримано, є достатня кількість матеріальних й особистісних доказів, що свідчать про конкретні умови кримінального правопорушення, для повідомлення їй підозри – 15 %;

б) особу, яка втягнула неповнолітнього у протиправну діяльність, відомо, але матеріальних і особистісних доказів недостатньо для повідомлення їй про підозру – 52 %;

---

²⁰⁸ Брылев В.И. Типичные следственные ситуации по делам о вовлечении несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий. *Общество и право*. 2012. № 1 (38). С. 204–209.

в) особу, яка втягнула неповнолітнього у протиправну діяльність, відомо, є достатня кількість матеріальних й особистісних доказів, але вона переховується від правоохоронних органів – 23 %;

г) виявлено факт втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність, але особу злочинця не встановлено – 10 %²⁰⁹.

Встановлено порядок дій слідчого відповідно до кожної з них.

Зокрема, *перша слідча ситуація* визначається умовами очевидності. Так, А. І. Ікаєв, враховуючи об'єктивну сторону втягнення неповнолітніх у злочину діяльність, досить доречно для даної ситуації виокремив типові слідчі (розшукові) дії, що будуть використовуватися під час розслідування втягнення неповнолітніх окремо у:

1) злочинну діяльність (наявність дорослих підбурювачів чи інших співучасників; існування групи неповнолітніх (можливо, і дорослих), яка здійснила кілька злочинів; наявність фактів неінформування або заздалегідь не обіцяного приховування з боку дорослих (батьків, осіб у яких неповнолітній залишав на зберігання викрадені речі, яким дарував такі речі і ін.); придбання дорослими викраденого неповнолітнім майна і його збут;

2) пияцтво (наявність інформації про: співучасників та осіб, які втягли неповнолітнього в пияцтво; аморальний спосіб життя, якщо це передувало втягненню в злочин; про обставини придбання і вживання спиртного; про причетність втягувачів і залучених до скоєння інших злочинів; наявність свідків пияцтва);

3) заняття жебрацтвом (наявність інформації щодо способів втягнення до жебрацтва; наявність інформації чи є доходи від жебрацтва основним або одним з головних джерел існування даної особи);

4) заняття азартними іграми (є інформація про обставини допуску неповнолітнього в приміщення ігрового закладу; є інформація щодо використання неповнолітнього або за його участі в азартних іграх; є інформація про вчинення дій групою осіб за

---

²⁰⁹ Prylovskiy V.V. Issues of typical investigative situations in the investigation of involvement of minors in illegal activities. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2020. Special Issue № 1. P. 302–307.

попередньою змовою; з витяганням доходу у великому розмірі; особою з використанням свого службового положення²¹⁰.

За цієї слідчої ситуації наявні усі підстави вважати, що злочинець буде йти на контакт зі слідчим. Тому серед слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних дій необхідно провести наступні заходи:

- а) допит потерпілих і свідків;
- б) допит підозрюваного;
- в) пред'явлення підозрюваного для впізнання;
- г) призначення експертиз ідентифікуючого характеру;
- д) обшук за місцем проживання злочинця.

Так, в період з 5 по 7 лютого 2018 року, гр. Ю. разом з гр. Є. та двома неповнолітніми, о 22 годині 30 хвилин, перебували в житловому будинку по вул. Шкільній в с. Яськи Біляївського району Одеської області, де грали в карти. Під час гри у гр. Ю. виник умисел, спрямований на таємне заволодіння майном з будинку, що розташований поруч, після чого останній запропонував неповнолітнім разом з ним проникнути до вказаного домоволодіння та заволодіти майном, яке там знаходиться, пояснивши, що в зазначеному будинку ніхто не проживає, при цьому пообіцявши викрадене майно розділити порівну між ними. Реалізуючи свій злочинний намір, гр. Ю. разом з гр. Є. та неповнолітніми прибули до відповідного домоволодіння, визначивши об'єктом свого злочинного посягання будь-яке майно, яке вони зможуть забрати з собою, залишивши одного з неповнолітніх біля паркану спостерігати за місцевістю, перестрибнули через паркан та проникли на територію вказаного домоволодіння. Після чого злочинці прослідували до зазначеного вище будинку, де шляхом віджиму вхідної металопластикової двері та зламу запірного пристрою вхідної металевої двері проникли до нього. Гр. Ю. було затримано в ході перевірки по базах по факту вчинення крадіжки з проникненням. Останній дав правдиві показання²¹¹.

---

²¹⁰ Ікаєв А.Р. Типові слідчі ситуації розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Держава та регіони*. 2020. № 1 (67) том 2. С. 122–126.

²¹¹ Кримінальне провадження № 496/1373/18. Архів Біляївського районного суду Одеської обл., 2018 р.

Друга слідча ситуація має більш складний характер, адже підозрюваний відомий, але матеріальних і особистісних доказів недостатньо для повідомлення йому про підозру. В зв'язку з цим потрібно провести такі заходи:

- 1) допит потерпілих і свідків;
- 2) допит підозрюваного;
- 3) одночасні допити раніше допитаних осіб;
- 4) пред'явлення особи для впізнання;
- 5) повторний допит підозрюваного;
- 6) призначення експертизи;

7) проведення НСРД (здійснення аудіо-, відеоконтролю підозрюваного; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і електронних інформаційних систем).

Так, 09.03.2018 року, приблизно о 19 годині 30 хвилин гр. Д., маючи умисел на втягнення гр. Є. у злочинну діяльність та достовірно знаючи про те, що останній являється неповнолітнім, запропонував останньому вчинити злочин, (крадіжку), металевих воріт та хвіртку з будинку, при цьому пообіцяв отримані гроші витрати спільно на придбання спиртних напоїв, на що неповнолітній погодився. Таким чином гр. Д. виклав бажання та схилив неповнолітнього вчинення крадіжки. Допитаний в судовому засіданні обвинувачений винним себе визнав повністю та пояснив, що він знав, що гр. Є. не має 18 років, оскільки навчався разом з ним в одній школі²¹².

Слід наголосити, що *третья слідча ситуація* ускладнюється тим, що злочинець відомий, але переховується від слідства й суду. В той же час, є достатня кількість матеріальних й особистісних доказів. Зважаючи на це, слідчий повинен збільшувати доказову базу для забезпечення пред'явлення підозри злочинцю після його виявлення й затримання. Серед СРД, НСРД та інших заходів потрібно провести:

- а) повторні допити потерпілих і свідків;
- б) обшук за місцем проживання підозрюваного;

---

²¹²Справа № 330/475/18. Архів Якимівського районного суду Запорізької обл., 2018 р.

в) призначення експертиз за матеріальною й особистісною інформацією, що наявна у слідчого;

г) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем.

Стосовно розшуку втягувача, ми підтримуємо думку В. О. Малярової, яка зазначає логічне вирішення наступних завдань:

- виявлення джерел інформації про ознаки шуканого злочинця;

- побудова гіпотетичної моделі злочинця (шуканої особи) та встановлення його належності до: широкої сукупності (класу) осіб за загальними ознаками; вузької сукупності (групи) осіб за окремими ознаками;

- встановлення обмеженої, кількісно визначеної групи осіб, що перевіряються;

- встановлення особи, що перевіряється, тобто особи, яка згідно обставинам кримінального провадження може бути шуканим злочинцем, та при необхідності отримання від неї зразків для експертизи, згідно ст. 245 КПК України;

- ідентифікація конкретної особи;

- встановлення шуканого злочинця²¹³.

Так, 20.06.2018р. у нічний час, гр. Ж. запропонував неповнолітньому гр. З. вчинити крадіжку майна з сараю, розташованого у дворі, на що неповнолітній погодився. Особи шляхом зриву навісного замка проникли до вказаного сараю та маючи умисел на таємне, з корисливих мотивів викрадення чужого майна, поєднане з проникненням у сховище, таємно від оточуючих вчинили крадіжку майна, а саме: велосипеду марки «Україна» з рамою синього кольору; велосипеду марки «Аіст» з розкладною рамою, червоного кольору. Після цього, гр. Ж. разом з неповнолітнім з місця вчинення кримінального правопорушення зникли та викраденим майном розпорядились на власний розсуд. Надалі гр. Ж. втягував

---

²¹³ Малярова В.О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 238 с.

неповнолітнього гр. З. в протиправну діяльність декілька разів, після виявлення останнього правопорушення зник з місця проживання²¹⁴.

Четверта слідча ситуація характеризується тим, що особу правопорушника (злочинця) не встановлено. Така ситуація переважно має місце, коли відбулося спонтанне вчинення протиправного діяння і злочинець заздалегідь не був знайомим з неповнолітнім. У даному випадку слідчі (розшукові) дій, НСРД та інші процесуальні заходи повинні бути спрямовані на виявлення доказів, які вказують на причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення (втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність).

Підводячи підсумок, зазначимо, що однією з основоположних наукових категорій для планування та організації розслідування втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність є слідча ситуація. Цілком підтримується позиція, що вона являє собою динамічну інформаційну систему, елементами якої є істотні ознаки й властивості обставин, що мають значення для кримінального провадження, зв'язки, відносини між ними, а також учасниками процесу розслідування, що настали, і передбачувані результати дій сторін. На основі дослідження судово-слідчої практики та думок науковців було виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Визначено порядок дій уповноважених осіб відповідно до кожної із них.

Втім, означені слідчі ситуації та алгоритми дій під час них не є беззаперечними, вони повинні припускати певну динамічність. Із них можуть обиратися ті, які, за думкою слідчих, можуть бути найбільш інформативними, тобто надавати інформацію, найбільш важливу у даний період розслідування. Адже під час розслідування можуть виникати найрізноманітніші випадки, що вимагатимуть від слідчого прийняття потрібних рішень²¹⁵. Тому даний

---

²¹⁴ Кримінальне провадження № 589/3601/18. Архів Шосткинського міськрайонного суду Сумської обл., 2020 р.

²¹⁵ Кузьменко А.С. Алгоритмы действий сотрудников полиции при расследовании квартирных краж, совершенных ранее судимыми. *Научно-методический журнал «Право и Политика»*. 2017. № 1. С. 77–82.

перелік не є остаточним і може варіюватися залежно від ситуації, що склалася під час розслідування втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність.

Разом з тим така програма завжди виконує свою роль в забезпеченні швидкого розкриття і розслідування втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність. Запровадження таких цілей переслідує:

а) організаційні аспекти, спрямовані на створення умов для швидкого й ефективного розслідування даного виду кримінальних правопорушень;

б) заощадження процесуальних засобів досудового розслідування вказаних протиправних дій;

в) навчальну мету, спрямовану на навчання слідчо-оперативних груп найбільш ефективним методам розслідування, які використовуються у тій чи іншій ситуації.

2.2. Особливості взаємодії працівників слідчих підрозділів Національної поліції України з державними та приватними підприємствами, установами та організаціями

Вчасна, системна та ефективна взаємодія окремих підрозділів Національної поліції України у кримінальних провадженнях за фактами втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність викликається специфікою розкриття та розслідування цих кримінальних правопорушень, зокрема: відносно таємним (конспіративним) характером кримінального правопорушення, його високою суспільною небезпекою й, відповідно, великим суспільним резонансом.

В цілому, взаємодія залежить від необхідності проведення тих або інших організаційних та процесуальних дій залежно від конкретної слідчої ситуації, що склалася на конкретному етапі досудового розслідування. Досить лише зазначити, що оперативно-розшукове забезпечення розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність необхідно починати вже

з моменту одержання повідомлення про вчинення кримінального правопорушення до завершення його розслідування, а в деяких випадках – і до завершення судового слідства. Тому немає сумніву у необхідності здійснення чіткої взаємодії зазначених підрозділів для ефективного й швидкого розкриття та розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Загалом, взаємодія окремих підрозділів Національної поліції полягає в їх погодженій діяльності із забезпечення успішного розкриття і розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, що здійснюється кожною зі сторін у рамках своєї компетенції властивими їй засобами і методами. Системно налагоджена і раціональна взаємодія окремих підрозділів поліції служить однією з важливих умов, що забезпечує успішне розкриття і розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Відомо, що слідчі й оперативні підрозділи мають специфічні, тільки їм властиві засоби і методи розкриття вказаних кримінальних правопорушень, тому надзвичайно важливо, щоб ці можливості були використані не розрізнено, а в комплексі.

Тісна взаємодія оперативних працівників та слідчого у процесі криміналістичного забезпечення розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є запорукою успіху в розкритті даного виду кримінальних правопорушень. Організація постійної взаємодії слідчого і оперативних працівників на практиці найчастіше буває необхідною у разі неочевидних суспільно небезпечних діянь, як правило, для великого комплексу слідчих (розшукових), інших процесуальних і оперативно-розшукових дій для здобуття відомостей із різних джерел та ін. Найчастіше вона організовується на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність і триває до закінчення досудового слідства у кримінальному провадженні.

Отже, ефективність будь-якої діяльності залежить від якості виконання відповідних заходів. Розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність не є виключенням, адже під час цього процесу можуть бути залучені як співробітники підрозділів правоохоронних органів, так і працівники державних, приватних і громадських підприємств, установ та організацій. Взаємодія

зазначених структур надає можливість максимально швидко й ефективно здійснювати кримінальне провадження.

На думку Є. В. Пряхіна, Р. І. Благути та О. М. Дуфенюка, до однієї із важливих умов досягнення успіху в розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність можна віднести взаємодію органів, які беруть участь у цій діяльності. У протидії злочинності проти моральності, як доречно наголошують науковці, правоохоронні органи становлять єдину систему та здійснюють свої функції відповідно до Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів. Водночас правоохоронна система характеризується тим, що до її складу входять управлінські структури різної відомчої підпорядкованості. Спільність мети, завдань, принципів і характеру діяльності пов'язують їх у цілісну систему. Це стосується й органів і посадових осіб, які реалізують свої повноваження під час досудового розслідування, проблема взаємодії яких є нині актуальною, оскільки безпосередньо пов'язана із посиленням ефективності боротьби зі злочинністю²¹⁶, відповідним забезпеченням розслідування кримінальних правопорушень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Під забезпеченням розслідування кримінальних правопорушень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність слід розуміти систему правових, наукових, організаційних заходів щодо розробки, впровадження і практичного використання криміналістичних засобів і методів з метою успішного розкриття, розслідування та попередження протиправних дій. Така система містить в собі не тільки сукупність криміналістичних, кримінально-процесуальних, управлінських знань, засобів і методів, але також і діяльність правоохоронних органів, органів правосуддя та інших державних органів зі створення умов для ефективного використання зазначених засобів і методів у вирішенні завдань з розкриття, розслідування та попередження втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

---

²¹⁶Криміналістика : підручник / Р.І. Благута, О.І. Гарасимів, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

На думку Р. С. Белкіна, В. Г. Коломацького і О. Г. Філіппова, під взаємодією слідчого й оперативного працівника слід розуміти діяльність, яка полягає в їх погодженій діяльності щодо забезпечення успішного розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, що здійснюється кожною зі сторін в рамках своєї компетенції властивими їй засобами та методами. Системно налагоджена та раціональна взаємодія працівників слідчих підрозділів з оперативними працівниками служить однією з важливих умов, що забезпечує успішне розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Відомо, що слідчі й оперативні підрозділи мають специфічні, тільки їм властиві засоби та методи розкриття кримінальних правопорушень, тому надзвичайно важливо, щоб вказані можливості використовувалися комплексно²¹⁷.

Можна погодитися з С. А. Кучеруком, що багатоаспектність діяльності слідчого, його пізнавальні, засвідчувальні, організаційні, а також управлінські функції не дозволяють абстрагувати роботу з розслідування від дій із виявлення та попередження кримінальних правопорушень. Структура організаційної діяльності суб'єктів розслідування й оперативно-розшукової діяльності – це система, яка складається із наступних блоків (елементів):

- а) отримання, аналіз та перевірка отриманої вихідної інформації;
- б) оцінка отриманої інформації відповідно до ситуації, що склалася в цілому;
- в) прийняття відповідних організаційних рішень;
- г) організація взаємодії слідчого з оперативними й експертними підрозділами;
- д) координація дій і здійснення спільних дій;
- е) облік, контроль та аналіз результатів роботи²¹⁸.

На думку Р. С. Белкіна, слідчий визначає необхідність спільної діяльності на підставі наявних у його розпорядженні доказів та інших даних, обліку слідчої ситуації, що склалася, та стану процесу

---

²¹⁷ Техніка, тактика, організація і методика розслідування злочинів / під ред. Р.С. Белкіна, В.Г. Коломацького. А.Г. Філіппова. Волгоград : ВСШ МВС, 1994. 559 с.

²¹⁸ Кучерук С.А. Тактика и взаимодействие органов следствия и дознания при раскрытии и расследовании преступлений в особо сложных условиях : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2002. 218 с.

досудового розслідування. До такої спільної діяльності переважно залучаються працівники оперативних підрозділів, підрозділи з боротьби із організованою злочинністю, експертні підрозділи поліції, різні відомчі й адміністративні інспекції. Цілком можна погодитися, що важливим елементом взаємодії у кримінальних провадженнях є оперативний обмін інформацією про стан і результати роботи. В обміні такою інформацією між слідчим та оперативним працівником органу дізнання виражається двосторонній характер їхньої взаємодопомоги. Взаємне інформування необхідне для коректування й узгодження планів слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних та оперативно-розшукових заходів. Особливе значення це має при плануванні оперативно-тактичних комбінацій, успіх яких цілком залежить від того, наскільки точно дотримуються її учасники строків і черговості оперативно-розшукових заходів і слідчих (розшукових) дій²¹⁹.

Інша група вчених (Т. В. Авер'янова, Ю. Г. Корухов, О. Р. Росинська) наголошують на тому, що зміст взаємодії визначається її цілями. Зокрема, в одних випадках такою метою може бути успішне проведення окремої слідчої (розшукової) дії, в інших – отримання необхідної інформації оперативним шляхом або пошук і виявлення підозрюваного, який зник з місця події, речових доказів, документів, викрадених цінностей тощо.

Зважаючи на це, вчені наголошують на тому, що взаємодія може носити разовий, короткостроковий характер або здійснюватися на постійній основі протягом значного часу, наприклад, всієї роботи за конкретним кримінальним провадженням або по групі проваджень того чи іншого виду. Крім того, необхідність взаємодії виникає не завжди. Якщо здійснення досудового слідства є не обов'язковим, і кримінальне провадження розслідується у повному обсязі, то про взаємодію в даному аспекті говорити не доводиться. Це не означає, що працівник слідчого підрозділу ні з ким не контактує, ніхто не співпрацює з ним. Як і слідчий, він звертається до фахівців, експертів, може консультуватися зі співробітниками інших служб підрозділів поліції, але ці відносини,

---

²¹⁹ Белкин Р.С. Криминалистика : учебник для вузов. М. : Изд. гр. НОРМА-ИНФРА, 1999. 693 с.

ця діяльність організаційно, а в більшості випадків і процесуально (за винятком призначення судових експертиз) відрізняється від взаємодії слідчого й інших суб'єктів процесу доказування²²⁰.

Вважаємо в цьому розрізі досить важливою позицію М. М. Маркова, який вказує на те, що належна організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному провадженні є одним з напрямів підвищення ефективності виконання завдань із захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників такого провадження, швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений²²¹.

В. М. Малюга вказує на те, що у сучасній юридичній науці під взаємодією слідчого з оперативними підрозділами й іншими суб'єктами у кримінальному провадженні розуміється передбачене в законі, відомчих нормативних актах або ж рекомендоване криміналістичною наукою сумісне функціонування зовнішньо (юридично, організаційно, професійно) не підпорядкованих суб'єктів взаємодії з притаманною їм комунікативно-діяльнісною чи/та специфічно-професійною компетенцією, спеціалізацією, що спрямовується й узгоджується слідчим (прокурором – процесуальним керівником) за часом, місцем, формами, а також засобами та методами реалізації для вирішення конкретних завдань, обумовлених характером слідчої ситуації, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень та їх попередженню й запобіганню²²².

---

²²⁰ Криміналістика : учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. заслуженного деятеля науки проф. Р.С. Белкина. М. : Издательство НОРМА, 2000. 990 с.

²²¹ Марков М.М. Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні* : збірник тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Київ, 30 серпня 2016 р.). К. : ДНДІ МВС України, 2016. С. 106–108.

²²² Малюга В.М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 289 с.

Формулюючи власне визначення взаємодії, А. Я. Дубинський і Ю. І. Шостак визначають її як засновану на законі погоджену за метою, місцем і часом діяльність незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів, що виражається в найбільш доцільному сполученні властивих цим органам засобів і методів, спрямована при організуючій ролі слідчого на попередження, припинення, розкриття та всебічне, повне й об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень, вчинення яких віднесено до компетенції слідчого²²³.

Можна погодитися з думкою В. О. Коновалової, яка, розглядаючи основні форми взаємодії у кримінальному провадженні, виокремлює серед них такі напрямки як планування діяльності та її організацію. До першої форми, на думку вченої, можна віднести складання спільних планів розслідування на початковому його етапі, до другої – організацію, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, процесуальних та оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій. Перша форма охоплює усі питання, пов'язані з плануванням досудового розслідування, зокрема, плануються версії, передбачається їхня обґрунтованість, можливість перевірки, встановлюються першочергові обставини, що підлягають з'ясуванню, визначається характер слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, що можуть бути найбільш ефективними у процесі реалізації плану. Тут же в ході спільних нарад вирішуються питання про проведення тактичних операцій як найбільш оптимального методу вирішення завдань розслідування в цілому²²⁴.

На відміну від інших вчених, В. А. Колесник з приводу особливостей взаємодії оперативних і слідчих підрозділів наголошує, що взаємодія має організаційні та кримінально-процесуальні аспекти, і якщо в окремих випадках можуть здійснюватися узгоджені дії під час участі оперативних співробітників в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних

---

²²³ Дубинский А.Я. Организация и деятельность следчо-оперативной группы / А.Я. Дубинский, Ю.И. Шостак. Київ : КВШ МВС СРСР, 1981. 49 с.

²²⁴ Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Х. : Консум, 2000. 234 с.

заходів, і це буде спільною діяльністю слідчого й оперативного працівника, то участь слідчого у проведенні оперативно-розшукових заходів повністю виключена. Але якщо такі оперативні заходи будуть здійснюватися з метою виконання узгоджених завдань у поєднанні з процесуальними діями, то попри відсутність спільності дій оперативного працівника та слідчого питання взаємодії матимуть місце. Тому у взаємодії оперативних і слідчих підрозділів треба акцентувати увагу не на спільності, а на узгодженості дій слідчих та оперативних підрозділів, якщо такими діями розв'язується виконання спільних чи взаємовигідних завдань. Проте за певних обставин взаємодія матиме прояв саме у спільних діях і лише в межах повноважень, наданих слідчому й оперативному співробітнику²²⁵.

І. В. Кубарев акцентує увагу на тому, що правильне поєднання й ефективне використання повноважень, наданих слідчим прийнятим у 2012 році КПК, становить швидше проміжну мету взаємодії, умову результативності, ніж її сутність. Визначати ж будь-яку діяльність тільки через її проміжний результат є недостатньо обґрунтованим. У таких визначеннях залишається нерозкритим механізм взаємодії, оскільки не зрозуміло, як, за рахунок чого досягається правильне поєднання й ефективне використання методів і форм діяльності різних суб'єктів²²⁶.

З огляду на зазначене, О. С. Сاینчин виокремлює наступні умови взаємодії, серед яких називає такі основні:

- системність та плановість діяльності;
- чітке дотримання законності під час взаємодії;
- обов'язкове залучення до взаємодії представників громадськості;
- вчасність та широке застосування науково-технічних засобів під час досудового розслідування;
- правильне ставлення до оцінки доказів (доказової інформації);

---

²²⁵ Колесник В.А. Криміналістична тактика в забезпеченні діяльності оперативних та слідчих підрозділів СБ України з виявлення й розкриття злочинів : монографія. К. : Наук.-вид. відділ Національна академія Служби Безпеки України, 2011. Ч. 2. 378 с.

²²⁶ Кубарев І.В. Поняття взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 181–185.

- врахування провідної ролі працівників слідчих підрозділів під час взаємодії;
- знання кожним учасником взаємодії повноважень і форм діяльності органів досудового слідства;
- чітке розмежування компетенції учасників взаємодії у кримінальному провадженні;
- нерозголошення даних досудового слідства, а також засобів і методів, застосовуваних в оперативно-розшуковій діяльності;
- відносна самостійність у виборі засобів та методів, використуваних для здійснення оперативно-розшукових заходів²²⁷.

В цілому сутність взаємодії слідчого й оперативного працівника полягає в тому, що це:

1) кожен суб'єкт такої взаємодії вживає вичерпних заходів, зокрема проведення окремих слідчих (розшукових) дій та низки процесуальних заходів, а також оперативно-розшукових заходів в межах, встановлених законом повноважень;

2) активна цілеспрямована діяльність суб'єктів взаємодії – слідчих і працівників оперативних підрозділів поліції, до якої можуть залучатися негласні співробітники, представники громадськості, фахівці різних галузей знань;

3) під час спільного планування необхідно передбачати комплекс слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових та інших організаційних заходів у такому порядку, щоб їх провадження було неочікуваним для осіб, дії яких перевіряються, їхніх співучасників і якнайбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають встановленню та доказуванню у кримінальному провадженні;

4) це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, які спрямовані на впровадження одержаних результатів, отриманих внаслідок проведення оперативно-розшукових заходів, відомостей у кримінальне судочинство;

5) у процесі проведення окремих слідчих (розшукових) дій та конкретних оперативно-розшукових заходів потрібно чітко дотримуватися вимог Конституції України, чинного

---

²²⁷ Саїнчин О.С. Криміналістичні умови розкриття умисних вбивств. *Правова держава*. Одеса : ОНУ, 2008. № 10. С. 267–273.

законодавства, принципів оперативно-розшукового законодавства та кримінального судочинства шляхом провадження відповідних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних рішень²²⁸.

Досить лаконічним і точним з огляду на зазначене ми вважаємо визначення В. В. Топчія, який взаємодію слідчого й оперативного підрозділу сформулював як засновану на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену діяльність, спрямовану на вирішення завдань кримінального судочинства, за керівної й організаційної ролі слідчого та чіткого розмежування компетенції²²⁹.

Вчений взаємодію між працівниками правоохоронних органів розглядає за метою, характером, місцем та часом проведення.

Підсумовуючи наведені наукові погляди, можна дійти висновків, що під взаємодією правоохоронних та інших органів слід розуміти засновану на нормативно-правових актах, погоджену за метою й обставинкою функціонування незалежних один від одного в адміністративному відношенні відповідних органів, що полягає в оптимальному поєднанні властивих їм засобів і методів, які направлені на профілактику та розслідування кримінальних правопорушень під єдиним керівництвом уповноваженої особи.

Виходячи із наведеного визначення, можна виокремити підстави взаємодії оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України, зокрема:

а) однакова юридична сила процесуальних актів оперативних підрозділів і працівників слідчих органів;

б) спільність мети й завдань оперативних працівників і слідчого, оскільки лише при об'єднанні зусиль органи досудового розслідування й оперативні підрозділи зможуть ефективно виконати поставлені завдання у кримінальному провадженні;

---

²²⁸ Ляш А.О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. *Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю* : матер. наук.-практ. конф. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. С. 123–127.

²²⁹ Топчій В.В. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів. *Взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами протидії злочинам* : зб. матеріалів круглого столу (м. Київ, 12 груд. 2012 р.). К. : ФОРМ Кандиба, 2012. С. 49–53.

в) необхідність використання можливостей оперативного підрозділу та слідчого. Зокрема, слідчий має право провадити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 40 КПК України), оперативний підрозділ може здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні виключно за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України))²³⁰.

Слід зазначити, що у науковій літературі більшість науковців визначають, що взаємодія правоохоронних та інших органів реалізується у відповідних формах.

Так, на думку О. С. Саїнчина, під формами взаємодії слідчого та працівників оперативних підрозділів слід розуміти організаційні прийоми та методи, способи, порядок зв'язків між ними, засновані на кримінально-процесуальному законі та відомчих нормативних актах правоохоронних органів, а також передовому досвіді слідчої практики, спрямовані на забезпечення узгодженої їх діяльності та правильне сполучення властивих кожному з цих органів методів і засобів роботи²³¹.

Можна погодитися з думкою А. Я. Дубинського, який визначає дві основні форми взаємодії:

- а) організаційну;
- б) процесуальну²³².

З огляду на це, можна констатувати, що взаємодія має здійснюватися як у процесуальній формі при роботі за конкретним кримінальним провадженням, так і в непроцесуальній формі на рівні ділових контактів щодо узгодженого виконання завдань розкриття й розслідування кримінального правопорушення. При цьому взаємодія ґрунтується на чіткому її плануванні, професійній орієнтації щодо можливостей слідчих, оперативних працівників і експертів, встановлення правильних службових

²³⁰ Грибовський О.В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 246–254.

²³¹ Саїнчин О.С. Криміналістичні умови розкриття умисних вбивств. *Правова держава*. Одеса : ОНУ, 2008. № 10. С. 267–273.

²³² Дубинский А. Я. Взаимодействие следователя с органом дознания. К. : КВШ МВД СССР, 1970. 134 с.

взаємовідносин, підтриманні атмосфери довіри, згуртованості та взаємної допомоги²³³.

Процесуальні форми є тим видом кримінально-процесуальних правовідносин, які регламентовані чинним законодавством, тобто закріплені в нормах права. Ця форма взаємодії стосується питань:

1) проведення слідчим процесуальних дій одночасно зі здійсненням оперативним підрозділом узгоджених оперативно-розшукових заходів;

2) передачі слідчому матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки кримінального правопорушення для вирішення питання про початок досудового розслідування;

3) здійснення заходів щодо встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

4) проведення оперативно-розшукових заходів у кримінальному провадженні, в якій не встановлена особа, яка вчинила кримінальне правопорушення;

5) виконання доручень слідчого щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

6) отримання інформації та документів про операції, рахунки, внески, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб²³⁴.

На думку інших учених (С. О. Сорока, Г. С. Римарчук) до вказаного переліку можна віднести наступні форми:

а) організація взаємодії у разі направлення оперативним підрозділом Національної поліції матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу;

б) організація взаємодії при надходженні до правоохоронного органу заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагування на них;

---

²³³ Євдокимов В.М. Особливості застосування тактичних прийомів щодо розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів / В.М. Євдокимов, В.В. Літвін. *Право і суспільство* : наук. журнал. 2006. № 2. С. 15–27.

²³⁴ Криміналістика : підручник / Р.І. Благута, О.І. Гарасимів, О.М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

в) виконання працівниками оперативного підрозділу письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування;

г) створення й організація роботи слідчо-оперативних груп під час досудового розслідування кримінальних правопорушень;

д) забезпечення взаємодії у разі зупинення досудового розслідування²³⁵.

Згідно з нормами КПК України до процесуальних форм взаємодії необхідно віднести такі:

– доручення та вказівки слідчого, дізнавача щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 40, 40-1, 246 КПК України);

– надання допомоги слідчому, дізнавачу під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 40, 40-1 КПК України);

– фіксація та надання слідчому (прокурору) результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК України).

С. С. Чернявський, серед основних процесуальних форм взаємодії у кримінальному провадженні виокремлює наступні:

а) виконання доручень слідчого про проведення оперативно-розшукових заходів у кримінальному провадженні, що знаходиться у провадженні слідчого;

б) проведення оперативно-розшукових заходів у кримінальних провадженнях, по яких не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, після передачі цієї справи слідчому;

в) спільний розгляд слідчим та оперативними працівниками первинних матеріалів про кримінальне правопорушення і вирішення питання про порушення кримінального провадження;

г) проведення за дорученням слідчого окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних заходів;

д) вжиття заходів щодо встановлення особи, стосовно якої винесено постанову про притягнення як обвинувачуваного після зупинення досудового слідства²³⁶.

²³⁵ Сорока С.О. Взаємодія слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2015. № 825. С. 347–354.

²³⁶ Чернявський С.С. *Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2001. 240 с.

На відміну від С. С. Чернявського, Д. Й. Никифорчук до основних процесуальних форм взаємодії у кримінальному провадженні відносить такі:

- виконання оперативними підрозділами вимог слідчого з метою сприяння виконанню окремих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів;
- виконання оперативними підрозділами поліції оперативно-розшукових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій за дорученням слідчого;
- здійснення самостійно оперативними підрозділами оперативно-розшукових заходів і термінове інформування слідчого про отримані результати;
- виконання оперативними підрозділами запитів відповідних міжнародних правоохоронних організацій і правоохоронних органів, а також запитів повноважних державних органів, установ та організацій щодо проведення оперативно-розшукових заходів;
- здійснення оперативними підрозділами розшуку підозрюваного згідно з дорученням слідчого;
- виконання оперативними підрозділами доручень на проведення слідчих (розшукових) дій в інших районах;
- участь спеціалістів правоохоронних органів у проведенні слідчих (розшукових) дій;
- проведення експертиз в експертних установах;
- застосування заходів безпеки стосовно осіб (учасників кримінального процесу), які беруть участь у кримінальному судочинстві;
- проведення оперативно-розшукових заходів відносно осіб, затриманих за вчинення кримінального правопорушення, та осіб, взятих під варту²³⁷.

На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень, а також даних опитування працівників правоохоронних органів (слідчих, оперативних працівників) надав можливість виокремити такі процесуальні форми взаємодії під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність:

---

²³⁷ Никифорчук Д.Й. Проблемні питання взаємодії в розкритті злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* : науково-практичний журнал. № 5. К., 2002. С. 151–154.

а) реалізація доручення уповноваженої особи щодо проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів або НСРД;

б) здійснення розшукових заходів для встановлення осіб, що втягнули неповнолітніх у протиправну діяльність, та надання уповноваженій особі інформації про їх результати;

в) сприяння уповноваженій особі при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів або НСРД.

Стосовно організаційних форм взаємодії, наприклад, В. О. Коновалова вказує, що у процесі здійснення цієї форми окреслюються питання організації останнього, зокрема:

а) розподіл співробітників відповідно до завдань плану для виконання окремих функцій;

б) формування слідчо-оперативних груп у кримінальному провадженні;

в) визначення учасників слідчо-оперативних груп для розслідування окремих епізодів кримінального правопорушення та виконання інших завдань.

Реалізація наміченого плану оперативно-розшукових дій також припускає спільну участь у провадженні окремих слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій²³⁸.

На думку Р. І. Благути, О. І. Гарасимова, О. М. Дуфенюка і Є. В. Пряхіна до основних організаційних форм взаємодії слідчого й оперативних підрозділів у кримінальному провадженні, тобто тих, які передбачені відомчими нормативними актами, можна віднести наступні:

а) погоджене планування спільних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів, розшукових і оперативно-розшукових заходів;

б) обмін взаємодіючих суб'єктів інформацією, що надходить за повідомленнями про вчинені кримінальні правопорушення та злочини, що готуються, а також з інших питань слідчої й оперативно-розшукової діяльності, зокрема використання можливостей автоматизованих банків даних, криміналістичних та оперативно-довідкових обліків;

²³⁸ Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Х. : Консум, 2000. 234 с.

- в) надання певних консультацій;
  - г) спільний аналіз причин і умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, й обговорення профілактичних заходів;
  - г) спільна узгоджена діяльність у складі слідчо-оперативної групи;
  - д) спільне використання техніки, засобів зв'язку та транспорту, що мають у своєму розпорядженні оперативні підрозділи;
  - е) рекомендації тактики та методики розслідування кримінальних правопорушень при взаємодії²³⁹.
- Інші вчені (Н. А. Зайцева, С. А. Колосович) виокремлюють наступні форми взаємодії у кримінальному провадженні:
- спільне планування у кримінальному провадженні окремих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;
  - взаємне спільне обговорення та інформування результатів проведення слідчих (розшукових), пошукових і оперативно-розшукових заходів;
  - погоджене планування діяльності щодо виявленню та припиненню кримінальних правопорушень;
  - спільне обговорення питань про необхідність і момент початку кримінального провадження;
  - визначення основних напрямків подальшого розслідування;
  - спільне визначення організації, тактики та методів проведення перевірки отриманої інформації;
  - сприяння оперативного працівника слідчому при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій;
  - погоджене використання сил та засобів взаємодіючих підрозділів при здійсненні оперативно-розшукових заходів, кримінально-процесуальної та іншої діяльності; виконання оперативним працівником доручень слідчого;
  - спільна погоджена діяльність у кримінальному провадженні в складі слідчо-оперативної групи²⁴⁰.

---

²³⁹Криміналістика : підручник / Р.І. Благута, О.І. Гарасимів, О.М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

²⁴⁰ Уголовный процесс : учебник / под ред. С.А. Колосовича, Н.А. Зайцевой. М. : ИМЦ-ГУК МВД, 2003. 348 с.

Слід наголосити на тому, що в нормативно-правових актах визначаються повноваження начальника слідчого відділу територіального підрозділу Національної поліції України, до яких відносяться наступні:

- керування діяльністю слідчого відділу та відповідальність за виконання покладених на нього завдань;

- організація та забезпечення постійного моніторингу стану оперативної обстановки на території обслуговування та реагування на її зміни; організація та забезпечення взаємодією слідчих з органами, що здійснюють судово-експертну діяльність, органами прокуратури та суду;

- заслуховування на оперативних нарадах звітів працівників слідчого відділу;

- встановлення спеціалізації слідчих у розслідуванні кримінальних правопорушень окремих категорій;

- розгляд заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, що надходять до територіального (відокремленого) органу поліції, а також інші матеріали про кримінальні правопорушення, виявлені поліцією, забезпечує невідкладне, але не пізніше 24 годин після надходження, внесення слідчими відповідних відомостей до ЄРДР і повідомлення прокурора про початок досудового розслідування;

- забезпечення чергування слідчих (слідчих груп) та інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів) у складі слідчо-оперативних груп;

- вивчення кримінальних проваджень про тяжкі й особливо тяжкі злочини, в яких у 10-денний строк після внесення слідчим відомостей до ЄРДР не складено письмове повідомлення про підозру, за результатами надає слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням і вказівкам прокурора, контролює їх виконання;

- здійснення контролю за своєчасністю та повнотою внесення відомостей до ЄРДР, достовірністю даних про розслідування у кримінальних провадженнях і про їх рух, об'єктивністю відображення відомостей у ЄРДР і звітах, своєчасністю здачі до архіву

підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення закритих кримінальних проваджень²⁴¹.

На думку В. Д. Пчолкіна, до основних організаційних форм взаємодії при розслідуванні злочинних (протиправних) діянь слід віднести наступні:

- спільне планування проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів;

- ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами в межах кримінального провадження, які передбачені відомчими нормативними актами;

- погодження роботи слідчих і оперативних працівників при плануванні рішень окремих завдань по кримінальному провадженню;

- проведення спільних нарад суб'єктів взаємодії для аналізу результатів роботи зі справи та визначення заходів по усуненню виявлених недоліків;

- спільна діяльність слідчих і оперативно-розшукових підрозділів на початковому та наступних етапах досудового розслідування;

- створення слідчо-оперативної групи за конкретним кримінальним провадженням;

- взаємний обмін інформацією про результати розслідування після початку кримінального провадження, проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, з урахуванням чого можуть вноситися корективи у спільний план подальшого розслідування;

- спільні виїзди слідчого й оперативних працівників для проведення слідчих дій²⁴².

Узагальнення матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень, а також аналіз даних опитування працівників

---

²⁴¹ Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення – 27.01.2022).

²⁴² Пчолкін В.Д. Поняття, сутність та завдання взаємодії оперативних підрозділів ОВС. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України*. Спецвипуск. 2004. Вип. 3. Ч. 1. С. 109–121.

правоохоронних органів (слідчих, працівників оперативних підрозділів) надав можливість виокремити такі організаційні форми взаємодії під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність:

а) взаємний обмін інформацією, яка отримана у кримінальному провадженні, між працівниками підрозділів правоохоронних органів, а також державних, приватних і громадських підприємств, установ і організацій під час кримінального провадження;

б) колегіальне проведення складних процесуальних дій (огляд місця події, слідчий експеримент) або окремих тактичних операцій;

в) спільні виїзди уповноважених осіб (слідчого, дізнавача) й оперативних працівників для проведення окремих слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів, НСРД;

г) спільне обговорення й оцінювання відомостей, одержаних у результаті проведення розшукових заходів, щодо їх достатності для внесення відомостей до ЄРДР;

д) консультування.

Обов'язковою ознакою названих форм взаємодії підрозділів Національної поліції є те, що вони ґрунтуються на нормах КПК України. З іншого боку, непроцесуальні (організаційні) форми є способами зв'язку між слідчим та оперативними працівниками.

О. Яковлев зазначає, що у ч. 2 ст. 41 КПК України передбачено, що під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого.

Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Тобто відповідно до вищевказаного під час роботи слідчого й оперативного працівника необхідна не лише спільна, узгоджена діяльність при розслідуванні кримінальних проваджень, що спрямована на використання методів і засобів, властивих цим суб'єктам, при

чіткому розподілі повноважень між ними, а й конкретика щодо проведення слідчих дій для оперативного працівника²⁴³.

Ми підтримуємо думку М. Є. Шумила з приводу того, що на початку розслідування протиправних діянь виникає потреба у активному проведенні розшукових і процесуальних дій для найшвидшого заволодіння даними про сліди вчиненого злочину та встановлення причетності до його вчинення конкретної особи. Необхідність розшукової діяльності обумовлюється також протидією з боку зацікавлених осіб. Процесуальний закон покладає обов'язок у кожному випадку виявлення ознак злочину вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, та до їх покарання. Виконати даний припис – вимогу закону можливо лише в органічній взаємодії розшукових і процесуальних дій.

Розшукова діяльність тісно пов'язана зі слідчими діями. Як правило, фактичні підстави обшуків, виїмок, оглядів, затримання формуються в межах розшукової діяльності. Необхідність домінуючої переваги розшукової діяльності на початковому етапі розслідування пояснюється і тим, що особа, яка вчинила злочин, має переваги перед суспільством, у тому числі перед органами кримінального переслідування²⁴⁴.

Розглядаючи форми взаємодії, необхідно найперше наголосити на завданнях із реалізації доручення уповноваженої особи щодо проведення слідчих (розшукових) дій або НСРД. Закон надав уповноваженій особі (слідчому, прокурору, дізнавачу) право надавати обов'язкові для виконання доручення та вказівки – на відповідні органи покладається обов'язок виконувати ці вимоги. Даючи таке доручення, уповноважена особа ставить завдання перед відповідним органом, але він не вправі пропонувати органу, які форми, засоби та методи виконання його доручень і вказівок слід використовувати при проведенні оперативно-розшукових заходів.

---

²⁴³ Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 1. 2017. С. 217–224.

²⁴⁴ Шумило М.Є. Основні напрями реформування досудового провадження в новому КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару. Вип. 2. Харків : Оберіг, 2010. С. 269–276.

На думку фахівців, уповноважена особа має право знайомитися з результатами виконання його доручень і вказівок, якщо ж він робить висновок про незадовільне їхнє виконання, то може повідомити про це прокурора та керівництво органу поліції з вимогою вжити заходів щодо активізації оперативно-розшукових заходів²⁴⁵.

Слід наголосити на важливості такої форми взаємодії, як «обмін інформацією», зокрема, криміналістичною інформацією. Дана інформація може стосуватися:

а) ознак втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (вчиненого чи того, що готується);

б) фізичних і юридичних осіб, причетних до кримінальних правопорушень, а також потерпілих осіб;

в) складу, структури, сфери діяльності та зв'язків організованої групи та злочинної організації;

г) предметів, які є предметом злочинного посягання, складають інтерес для розслідування (предмети порнографічного характеру; твори, що пропагують культ насильства та жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість і дискримінацію; документи Національного архівного фонду; тіло (останки, прах) померлого; урна з прахом померлого тощо);

д) слідів втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, речових доказів, які можуть сприяти з'ясуванню обставин розслідуваного кримінальних правопорушень (матеріали ДНК; вилучені відбитки слідів пальців рук) та ін.

Також важливе значення має і створення слідчо-оперативної групи. Підставами для їх створення В. М. Федченко визначає такі:

– необхідність проведення інтенсивних і тривалих оперативно-розшукових заходів співробітниками оперативного апарату органу дізнання у ході розкриття та розслідування слідчим складного кримінального провадження з великим обсягом роботи;

– необхідність у вказаних оперативно-розшукових заходів під час розкриття та розслідування слідчим кримінального правопорушення за «гарячими» слідами;

²⁴⁵ Бабасва Е. У. Довідник слідчого. Випуск № 2 (Практична криміналістика: розслідування окремих видів злочинів). М. : Юрид. літ., 1990. 592 с.

– необхідність проведення оперативно-розшукових заходів за матеріалами попередньої перевірки інформації про завульовані злочинні діяння, оскільки даних, що містяться у цих матеріалах, які перебувають на розгляді у слідчого, недостатньо для прийняття ним рішення про початок кримінального провадження²⁴⁶.

З огляду на зазначене потребує висвітлення та взаємодія підрозділів правоохоронних органів, а також державних, приватних і громадських підприємств, установ і організацій.

Ми цілком поділяємо наукову думку Г. М. Гребенькова і В. М. Бесчастного, які до основних завдань активізації ефективності взаємодії між працівниками Національної поліції та громадськими формуваннями визначив наступні:

1) підвищення рівня довіри населення до Національної поліції України;

2) сприяння об'єктивному інформуванню населення про діяльність поліції за допомогою засобів масової інформації;

3) покращення стану комунікативної та загальної культури Національної поліції;

4) ретельна перевірка фактів та матеріалів, які публікують у засобах масової інформації;

5) створення позитивного іміджу шляхом підвищення рівня професійної компетентності, якості та результативності діяльності окремих підрозділів поліції;

6) забезпечення безпосереднього діалогу між поліцією та громадськими формуваннями під час особистих зустрічей громадян із керівниками підрозділів Національної поліції України;

7) здійснення активної профілактичної, виховної, просвітницької діяльності серед різних верств населення з метою запобігання злочинності, а також формування в різних категорій громадян відчуття особистої причетності до правового порядку в суспільстві, підвищення рівня самосвідомості серед населення;

---

²⁴⁶ Федченко В.М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2005. 20 с.

8) залучення найактивніших громадян до співпраці;

9) передбачення в чинному законодавстві України матеріально-технічного забезпечення громадських формувань і винагород особам за допомогу органам правопорядку та виконання конкретних правоохоронних завдань²⁴⁷.

Ми погоджуємося з позицією М. В. Лошицького, який виокремлює наступні критерії взаємодії правоохоронних органів і громадських формувань:

– за характером підстав для взаємодії (за підставами виникнення) можна виокремити взаємодію: регламентовану, за вказівкою одного із керівників суб'єктів взаємодії, ініціативну;

– за сферами, напрямами діяльності: у сфері управлінської діяльності, у сфері охорони громадського порядку, профілактичної діяльності, у сфері адміністративної діяльності поліції, у сфері оперативно-розшукової діяльності, у сфері охорони власності та ін.;

– за формами діяльності (стосовно етапів і стадій управлінського циклу): під час аналізу інформації, підготовки управлінського рішення, у ході реалізації управлінського рішення, контролю;

– за способом вирішення спільних завдань: самостійну (автономну) та сумісну;

– за характером умов взаємодії (за станом середовища функціонування): звичайну та екстремальну;

– за просторовими характеристиками: близько розташовану та віддалену;

– за характером зв'язків суб'єктів взаємодії: безпосередню та опосередковану;

– за особливостями «технології»: послідовну та паралельну;

– за кількістю суб'єктів взаємодії: двохсуб'єктну та багатосуб'єктну (змішану);

– за спрямованістю функціонування взаємодіючих суб'єктів: на позитивну та негативну;

²⁴⁷ Бесчастний В. Взаємодія міліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку. *Віче*. 2013. № 12. С. 40–48.

– за етапами безпосередньої діяльності: попередню, основну та завершальну;

– за ступенем однорідності функцій взаємодіючих суб'єктів: взаємодію суб'єктів, що виконують однорідні функції, взаємодію суб'єктів, що виконують різні функції²⁴⁸.

Підсумовуючи, слід зазначити, що взаємодія відповідних органів і підрозділів Національної поліції України має важливе значення для підвищення оперативності розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність переважно використовуються наступні основні форми взаємодії уповноваженої особи (слідчого, дізнавача) з працівниками оперативних підрозділів у кримінальному провадженні:

- а) організаційні;
- б) процесуальні.

До організаційних форм взаємодії у кримінальному провадженні можна віднести наступні:

а) колективне планування початкового етапу розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність;

б) спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи;

в) взаємний обмін інформацією, яка отримана на початковому етапі розслідування.

Серед процесуальних форм взаємодії можна виокремити такі:

а) виконання доручень уповноважених осіб (слідчого, дізнавача) про проведення слідчих (розшукових) дій, окремих процесуальних заходів, НСРД і розшукових заходів для встановлення місцезнаходження правопорушників (злочинців);

б) інформування уповноважених осіб (слідчого, дізнавача) про результати їх проведення.

---

²⁴⁸ Лошицький М.В. Удосконалення охорони громадського порядку в сучасних умовах. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. К., 2009. № 4. С. 165–171.

2.3. Криміналістичні засоби та методи подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень та основні напрями профілактичної діяльності працівників правоохоронних органів щодо виявлення та усунення причин й умов втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність

Для учинення кримінальних правопорушень у сфері моральності, зокрема, втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, характерною є ретельна підготовка, згуртованість та чітка узгодженість дій всіх учасників кримінального утворення.

Цинічність та зухвалість дій з боку керівників організованих груп (звідників, сутенерів) нерідко супроводжується здійсненням насильницьких дій для полегшення процесу втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Високий рівень латентності вказаних кримінальних правопорушень пов'язаний з тим, що жертви протиправної діяльності та свідки через побоювання помсти з боку членів кримінальних угруповань приховують низку фактів, а іноді відмовляються співпрацювати з правоохоронними органами. Приховування протиправних дій, фальсифікація та знищення доказів становить систему забезпечення «життєдіяльності» злочинних об'єднань, та є одночасно формою протидії досудовому розслідуванню.

В цілому, в механізмі кримінальних правопорушень у сфері моральності особливе місце посідають корумповані зв'язки із представниками органів державної влади та приватних структур, державного управління, які лобіюють інтереси лідерів кримінальних угруповань та сприяють подальшій протидії розслідуванню втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Все це, на думку К. О. Чередник, зумовлює застосування комплексу заходів, спрямованих на подолання протидії та

забезпечення безпеки всім учасникам кримінального процесу, які потребують захисту²⁴⁹.

Цілком можна погодитися з думкою В. П. Бахіна, який відзначає, що подолання протидії досудовому розслідуванню не може бути дієвим без системного й всебічного вивчення сучасного феномену протидії як складового елементу запобігання злочинності²⁵⁰.

Зважаючи на це, у юридичній літературі вчені по-різному підходять до визначення поняття й основних форми протидії розслідуванню кримінальним правопорушенням щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Так, на думку В. О. Малярової, протидія розслідуванню являє собою детерміновану об'єктивними та суб'єктивними факторами систему злочинних (протиправних) діянь, спрямованих на дезорганізацію діяльності з розкриття й розслідування кримінального правопорушення, унеможливлення встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, які вчиняються різними особами, зацікавленими в ухиленні винних осіб від кримінальної відповідальності²⁵¹.

Дещо схожу наукову позицію займає і В. П. Корж, яка визначає протидію розслідуванню як систему заздалегідь спланованих і вжитих під впливом ситуації, що склалася, заходів безпеки протиправної діяльності на усіх етапах, здійснюваних злочинцями й іншими зацікавленими особами з метою ухилення від кримінальної відповідальності на всіх стадіях кримінального судочинства²⁵².

А вже В. М. Каргодин, визначає протидію розслідуванню як систему умисних протиправних діянь, що спрямовані на перешкоджання кримінальному судочинству²⁵³.

---

²⁴⁹Чередник К.О. Розслідування шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого організованими злочинними угрупованнями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. ПрАТ «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2019. 270 с.

²⁵⁰Бахин В.П. Криминалистика: проблемы и мнения (1962–2002 гг.). Київ, 2002. 266 с. С. 202.

²⁵¹Малярова В.О. Криміналістичні засоби і методи подолання протидії розслідуванню злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 3 (31). С. 199–206. С. 200.

²⁵²Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями: руководство для следователей : научно-практическое пособие / В.П. Корж. Харків, 2002. 279 с. С. 252.

²⁵³Каргодин В.Н. Проблемы подготовки к расследованию в условиях противодействия. *Актуальные проблемы следственной деятельности*. Свердловск, 1990. С. 4–14. С. 5.

Низка вчених (А. Ф. Волобуєв, П. І. Орлов, І. М. Осика) покладають до змісту таких перешкод дії, які спрямовані на запобігання виявленню, вилученню та використанню доказів правоохоронними органами²⁵⁴.

На думку Р. М. Шехавцова, протидія розслідуванню являє собою певний вид цілеспрямованої активності суб'єктів кримінального правопорушення, інших зацікавлених осіб, яка полягає у одиничних умисних діях або у вигляді структурно складної умисної діяльності, спрямованої відповідно на приховування, зміну, знищення інформації, що має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкоджання встановленню обставин протиправного посягання та винності причетних осіб^{255, 256}.

О. І. Ромців наголошує, що протидія розслідуванню кримінальних правопорушень є своєрідним видом соціальної діяльності, який являє собою створену систему способів приховування інформації про протиправні діяння та розроблення злочинцями тактичних прийомів впливу на слідчого з метою перешкоджання повному, всебічному та об'єктивному розслідуванню кримінальних правопорушень²⁵⁷.

Досить ґрунтовне визначення надав С. Ю. Журавльов, який у зміст протидії поклав активний чи пасивний опір учасників злочинної діяльності та пов'язаних із ним осіб шляхом приховування слідів кримінальних правопорушень, здійснення впливу на суб'єктів розслідування чи створення різних перешкод при встановленні останніми ознак злочинних дій, висуванні та перевірці

---

²⁵⁴ Протидія економічній злочинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика та ін. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 568 с. С. 7–71.

²⁵⁵ Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2003. 21 с. С. 9.

²⁵⁶ Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : дис. ... кандидати юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2003. 238 с.

²⁵⁷ Ромців О.І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 226 с. С. 177.

версій, а також формуванні системи доказів у кримінальному провадженні²⁵⁸.

Отже, аналізуючи наведені визначення можна дійти висновків, що більшість науковців покладає до змісту протидії розслідуванню лише умисні активні дії. Натомість, В. В. Семиногов категорично з цим не погоджується і відзначає, що протидія досудовому розслідуванню – це, насамперед, протиправна діяльність, що включає як умисні, так і бездіяльність, які переважно спрямовані на перешкоджання встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні та вирішенню інших завдань розслідування²⁵⁹.

Таку ж думку підтримує і М. М. Єфімов, який висловлює обґрунтовані сумніви з приводу існування певних діянь щодо протидії досудовому розслідуванню лише в умисній формі, оскільки нерідко можливі й не умисні дії чи бездіяльність, які своїм наслідком будуть мати протидію розслідуванню кримінальних правопорушень²⁶⁰.

Втім, В. М. Плетенець хоча і допускає бездіяльність як елемент протидії розслідуванню, але вважає, що протидія носить тільки умисний характер дій (бездіяльності) відповідних суб'єктів. В основі розмежування поведінкових актів на наявність чи відсутність в них проявів протидії досудовому розслідуванню вчений покладає переслідувану особою мету – уникнення відповідальності або її пом'якшення. Цілями протидії виступають проміжні етапи в досягненні мети. Діяльність суб'єкта протидії, спрямована на перешкоджання (ускладнення, унеможливлення) виконання завдань розслідування із визначенням об'єкту конкретного кримінального провадження, варто розглядати як протидію досудовому розслідуванню, а особу, котра її здійснює, – суб'єктом²⁶¹.

---

²⁵⁸ Журавлев С.Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нижний Новгород, 1992. 18 с. С. 6.

²⁵⁹ Семиногов В.В. Генезис та сучасні погляди щодо поняття «протидія розслідуванню злочинів». *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 190–195. С. 194.

²⁶⁰ Єфімов М.М. Теоретичні та практичні засади методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності : дис. ... док-ра юридичних наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021. 514 с. С. 331.

²⁶¹ Плетенець В.М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с. С. 77.

Узагальнюючи наукові погляди вчених, можна виокремити основні ознаки, які вчені здебільшого покладають у зміст протидії досудовому розслідуванню, зокрема:

- а) особиста зацікавленість у перешкодженні встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні;
- б) протиправність умисних дій або бездіяльності;
- в) дії з метою ухилення від кримінальної відповідальності;
- г) дезорганізація роботи органів досудового розслідування та ін.

Виходячи з цього, можна сформуванати поняття протидії, під якою слід розуміти цілеспрямовані протиправні дії або бездіяльність суб'єктів, які безпосередньо беруть участь у кримінальному судочинстві (учасників кримінального процесу), або тих, хто зацікавлений у певних результатах щодо події кримінального правопорушення та її учасників, спрямованих на перешкодження кримінальному судочинству та встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Важливу увагу слід акцентувати і на основних формах протидії досудовому розслідуванню.

У юридичній літературі більшість наукових поглядів науковців дещо різняться щодо форм протидії досудовому розслідуванню.

Так, Н. О. Опанасенко визначає такі форми протидії:

- а) приховування кримінального правопорушення;
- б) використання корупційних зв'язків з посадовими особами державних органів, установ та організацій;
- в) тиск (негативний вплив) на потерпілих та свідків²⁶².

Б. В. Щур пропонує дещо розширений перелік форм протидії досудовому розслідуванню та до основних її форм відносить наступні:

- а) використання корупційних механізмів протидії досудовому розслідуванню;
- б) приховування кримінальних правопорушень;

---

²⁶² Опанасенко Н.О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування шахрайства, вчиненого організованими злочинними групами у сфері житлового будівництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академія адвокатури України. К., 2018. 20 с. С. 16.

в) повідомлення неправдивих показань або відмова від дачі показань;

г) застосування впливу засобів масової інформації на процес розслідування;

д) фальсифікація доказів та доказової інформації у кримінальному провадженні;

е) застосування погроз та фізичного насильства відносно учасників кримінального процесу²⁶³.

Г.В. Мудрецька вважає, що з метою перешкодити встановленню істини правопорушниками застосовуються такі форми протидії досудовому розслідуванню:

а) використання корумпованих працівників правоохоронних органів для протидії досудовому розслідуванню;

б) здійснення тиску на учасників кримінального процесу, зокрема свідків злочинних дій;

в) знищення, утаювання, маскування або фальсифікація документів як джерел доказів у кримінальному провадженні;

г) використання корумпованих працівників органів державної влади й управління;

д) протиправні дії стосовно слідчого або інших осіб, які тією чи іншою мірою беруть участь у розслідуванні (оперативних працівників, експертів та ін.);

е) утворення негативної суспільної думки щодо процесу досудового розслідування в цілому^{264, 265}.

На думку Р.С. Белкіна, слід виокремлювати «зовнішні» та «внутрішні» форми протидії досудовому розслідуванню. Внутрішньою є така протидія, яка здійснюється суб'єктами, які так чи інакше мають зв'язок із розслідуванням справи або долучені до такого.

---

²⁶³ Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 20 с. С. 11.

²⁶⁴ Мудрецька Г.В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національний університет державної податкової служби України. Ірпінь, 2011. 20 с. С. 12.

²⁶⁵ Опанасанко Н.О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування шахрайства, вчиненого організованими злочинними групами у сфері житлового будівництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академія адвокатури України. К., 2018. 255 с.

Зовнішньою протидією вчений визначає дії суб'єктів, які безпосередньо не пов'язані з подією, що розслідується, та особою, яка здійснює розслідування або ж даний зв'язок може мати місце у сфері процесуальних, службових, інших владних відносин або залежності²⁶⁶.

На нашу думку, це є класичним науковим підходом для вирішення проблем протидії розслідуванню у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Прихильником поділу форм протидії на внутрішню і зовнішню є й М. В. Даньшин, який визначає внутрішню протидію – приховування злочину як діяльність (елемент злочинної діяльності), що становить собою динамічну систему об'єктивних і суб'єктивних факторів дійсності, що сформувалися до, в момент або після вчинення кримінального правопорушення, реалізація якої спрямована на сліди злочину (матеріальні й ідеальні) і злочинця та їх носіїв з метою перешкоджання розслідуванню. Перешкоджання розслідуванню полягає в недопущенні включення відповідної доказової інформації у сферу кримінального судочинства, її використання в процесі розслідування. Зовнішня протидія реалізується шляхом впливу, тиску на слідчого, створення умов для вчинення ним незаконних дій, спонукаючи його до вчинення посадового проступку чи злочину тощо²⁶⁷.

На підставі узагальнення матеріалів оперативної та судово-слідчої практики встановлено, що на рівень швидкого розкриття та якісного розслідування протиправних дій щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність впливає низка факторів, серед яких виявлено наступні:

- відмова від давання показань – 41 %;
- надання неправдивих свідчень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність – 72 %;
- висунення неправдивого алібі – 13 %;

²⁶⁶ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. Р.С. Белкина. М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. 990 с. С. 692.

²⁶⁷ Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : навч. посіб. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 116 с. С. 55.

- прихований характер протиправних дій – 85 %;
- вплив на сумлінних учасників кримінального процесу (свідків, потерпілих) – 79 %;
- відсутність свідків й очевидців втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність – 37 %;
- фальсифікація, заміна та знищення доказів – 62 %;
- постійна заміна або відсторонення слідчого від кримінального провадження з боку керівництва слідчого управління – 34 %;
- використання корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління, правоохоронних органах – 81 %;
- відсутність системності у плануванні в організації початкового й подальшого етапів розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність – 77 %;
- поверхнєве провадження слідчих (розшукових) дій або окремих процесуальних заходів – 53 %;
- невчасне проведення розшукових заходів щодо встановлення злочинців за «гарячими» слідами – 83 %;
- поверхнєве використання спеціальних знань у кримінальному провадженні – 64 %;
- постійні скарги на дії (бездіяльність) уповноважених осіб з боку учасників кримінального провадження – 66 %;
- помилки й прорахунки в оцінці наявної доказової або орієнтуючої інформації та доказів – 55 %.

Важливе значення у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність має цілеспрямована та системна діяльність з проведення профілактичної діяльності з запобігання злочинним проявам.

Така діяльність, на думку, А. В. Вавриша, є вагомим засобом впливу²⁶⁸.

На думку І. В. Однолько, головна мета заходів запобігання полягає в тому, щоб створити в державі таке сприятливе становище та стійкий правопорядок, що гарантували б зниження рівня злочинності до мінімального, відповідно до економічних, організаційно-

---

²⁶⁸ Вавриш А.В. Особливості побудови моделі організації запобігання злочинам у будівельній галузі. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 133–146.

управлінських, суспільно-психологічних та інших умов існування суспільства²⁶⁹.

Аналіз юридичної літератури показав, що вчені в контексті запобіжної функції боротьби зі злочинністю використовують достатньо широкий спектр понять, зокрема: «запобігання», «попередження», «профілактика», «протидія» тощо.

Разом з тим, можна погодитися з думкою А. В. Сорочан, яка наголошує, що у кримінологічному аспекті більш обґрунтовано і доречно використовувати термін «запобігання», в той же час, як в розрізі криміналістичного дослідження термін «криміналістична профілактика» є більш прийнятним²⁷⁰.

При цьому варто звернути увагу, що криміналістична профілактика злочинів як специфічна діяльність уповноважених законом суб'єктів здійснюється на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів, криміналістичної тактики, методів розслідування певних злочинів і пов'язана з установленням причин та умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, а також ужиття спеціальних криміналістичних засобів для профілактики, запобігання і припинення злочинної діяльності конкретних осіб²⁷¹.

У свою чергу, В. Ю. Шепітько сформулював визначення криміналістичної профілактики злочинності як комплексу заходів, спрямованих на виявлення, обмеження, усунення чи нейтралізацію криміногенних факторів, які детермінують злочинність у цілому й окремий злочин ще до того, як вони призведуть до суспільно небезпечних діянь чи наслідків²⁷².

На думку О. М. Бандурки і О. М. Литвинова під профілактикою злочинності необхідно розуміти особливий інтегрований,

²⁶⁹ Однолюк І.В. Теоретичні засади запобігання злочинності. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. 2013. № 4. С. 141–145.

²⁷⁰ Сорочан А.В. Теоретичні та праксеологічні основи розслідування шахрайства на первинному ринку нерухомості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 20 с.

²⁷¹ Шевчук В.М. Криміналістична профілактика злочинів та її роль у побудові методики розслідування: дискусійні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. К., 2002. № 2 (29). С. 173–180.

²⁷² Шепітько В.Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168–174.

багаторівневий об'єкт соціального управління, що становить різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на всіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних виявів до соціально толерантного рівня²⁷³.

З цього виходить, що для здійснення заходів, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням, у тому числі й у сфері моральності, зокрема втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, слід з'ясувати основні фактори (детермінанти, причини й умови), що сприяли вчиненню таких протиправних діянь.

Отже, профілактична діяльність є засобом попередження вчинення кримінальних правопорушень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Зважаючи на це, працівники правоохоронних органів зобов'язані постійно (системно) здійснювати профілактичні заходи. Розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність також пов'язано з виявленням причин та умов вчинення визначеного кримінального правопорушення. У той же час, необхідно акцентувати увагу на тому, що уповноважені особи можуть виконувати лише ті заходи профілактики, які передбачені їх посадовими обов'язками або нормативно-правовими актами. Тому розглянемо їх виходячи з предмету дослідження²⁷⁴.

На думку Г. А. Крігера, до числа основних задач слідчої профілактики слід віднести наступні положення:

а) виявлення й з'ясування особливостей типових слідчих ситуацій профілактичного характеру, що виникають при розслідуванні;

---

²⁷³ Бандурка О.М., Литвинов О.М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія. Х. : Золота миля, 2012. 287 с. С. 45.

²⁷⁴ Приловський В.В. До питання здійснення профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів стосовно виявлення та усунення причин і умов втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Юридична наука*. 2019. № 11. С. 191–197.

- б) своєчасне виявлення та розкриття кримінальних правопорушень специфічними криміналістичними засобами й методами;
- в) оперативне розслідування кримінальних правопорушень та викриття усіх учасників організованої групи (організатора);
- г) удосконалених методів досудового розслідування²⁷⁵.

Окрім того, існує низка заходів, які уповноважені особи можуть здійснювати по усуненню причин й умов учинення кримінального правопорушення. В той же час, правове регулювання діяльності правоохоронних органів у сфері профілактики злочинності має своєю метою закріпити організацію системи і направити у визначене русло міжсуб'єктні відносини її учасників.

Також слід зазначити, що профілактика вчинення кримінальних правопорушень проти моральності є одним із завдань уповноважених осіб, що здійснюють правоохоронну діяльність. Тобто профілактична функція повинна виконуватись незалежно від служби, в якій працює той чи інший правоохоронець, та від його посади. Раніше КПК зобов'язував слідчого здійснювати ряд заходів по усуненню причин та умов вчинення протиправних діянь. На жаль, зараз така норма відсутня. Але, на наше переконання, в уповноважених осіб, які здійснюють досудове розслідування (слідчий, дізнавач, прокурор), є можливості хоча б зробити мінімум, щоб уникнути в подальшому вчинення подібних протиправних діянь²⁷⁶.

На думку І. В. Однолько, втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність вже давно стало однією з глобальних проблем кримінально-правової політики України та інших держав, адже злочинність серед неповнолітніх у певному сенсі є фактором росту злочинності дорослих. І щоб не допустити зростання злочинності слід зосередити увагу на запобіганні їй, передусім, – захисті неповнолітніх осіб від негативних явищ, серед яких украй небезпечним є втягнення дорослими особами неповнолітніх у злочинну діяльність. Підвищена увага до захисту неповнолітніх обумовлена

²⁷⁵ Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества. М. : «Юрид. лит.», 1971. 358 с.

²⁷⁶ Єфімов М.М. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти моральності: наукові та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 392 с.

особливим психологічним розвитком дитини, якому притаманне її специфічне сприйняття навколишнього світу. Дитина на відмінну від дорослої особи більш психологічно відкрита для сприйняття як позитивного, так і негативного досвіду. Разом з тим її воля слабкіша, а у певних випадках зовсім відсутня у протидії негативному впливу, що пояснюється моральною, інтелектуальною та фізичною незрілістю. Дорослі, розуміючи це, нерідко намагаються використати психологічні особливості розвитку дітей в особистих злочинних та аморальних цілях. Тому необхідним та обґрунтованим є захист дітей від подібних негативних дій²⁷⁷.

З огляду на це, для сучасного розвитку держави та суспільства в цілому надзвичайно важливим є невідкладне вжиття виховних заходів відносно, яка буде забезпечувати реформування України в євроінтеграційному розрізі.

Серед правового регулювання окремі науковці виокремлюють два взаємозалежні елементи: нормативно-правову і індивідуально-правову регламентацію. Перша включає розробку і закріплення загальних, формально визначених правил поведінки і покликаний забезпечувати єдиний порядок і стабільність у регулюванні суспільних відносин, що складають зміст діяльності правоохоронних органів у сфері профілактики злочинності, шляхом створення, зміни або скасування правових норм, визначення сфери їх дії і кола учасників²⁷⁸.

У той же час, діяльність уповноважених осіб по виявленню причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення – це процес, який вимагає від них певних знань і практичних навичок.

Також при вивченні матеріалів розслідуваних кримінальних проваджень нами було помічено, що застосування різної термінології негативно позначається на практиці розмежування причин та умов. Так, у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені неповнолітніми, слідчі у поданнях найчастіше повністю ототожнюють умови, що сприяли вчиненню кримі-

---

²⁷⁷ Однолько І.В. Запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. К., 2016. № 4. С. 146–154.

²⁷⁸ Алексеев С.С. Теория права. М., 1993. 344 с.

нальних правопорушень, з причинами їх скоєння. Нерідко слідчі зовсім не виявляють причини і умов протиправних дій, обмежуючись викладенням обставин вчинення і вини обвинуваченого та пропозицією обговорити його поведінку у колективі. Фактичне ототожнення причини злочину і його об'єктивної сторони приводить до висновку, що причиною злочину є сам злочин. Таке твердження веде до визнання неможливості усунення причин конкретного злочину, тому що дії злочинця є на момент їх розслідування подією минулого²⁷⁹. Зазначене негативно позначається не тільки на підготовці працівників правоохоронних органів, але й на практичній реалізації усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. В той же час, швидке розслідування кримінального правопорушення вимагає від правоохоронних органів не тільки проведення відповідних заходів щодо збирання доказової інформації, але й забезпечення певної профілактичної функції.

Детермінантами кожного злочину є, з одного боку, особисті властивості конкретного індивіда (його потреби, погляди, інтереси, ставлення до різних соціальних цінностей і вимог, у тому числі правових), а з іншого – сукупність зовнішніх обставин, які викликають намір і рішення вчинити умисний злочин. Тобто існує взаємодія криміногенних властивостей особи, які склалися під впливом несприятливих умов її формування, із зовнішніми об'єктивними обставинами і ситуаціями²⁸⁰. На індивідуальному рівні аналізується конкретний злочин – «елементарна частинка» злочинності. Визнається, що і на цьому рівні зберігають свою дію всі фактори, зв'язки та відношення, характерні для філософського і соціологічного рівнів причин злочинності. Тільки тепер вони конкретизуються і переходять у психологічну форму, пояснюючи цілі й мотиви поведінки конкретної людини – злочинця. Причини індивідуального злочину визначаються як неузгодженість поведінки особистості з соціальним середовищем,

---

²⁷⁹ Волобуєв А.Ф. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні злочинів : лекція для всіх форм навчання. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2003. 23 с.

²⁸⁰ Курс кримінології : Загальна частина : підручник у 2 кн. / за заг. ред. О.М. Джужи. Кн. 1. К. : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

в основі якої знаходяться негативні риси, що сформувалися у конкретної людини під впливом певних факторів. При цьому підкреслюється можливість переорієнтації і виправлення такого суб'єкта²⁸¹.

На думку М. М. Єфімова і В. О. Лазарева до основних факторів, що впливають на процес втягнення неповнолітнього у заняття проституцією, можна віднести наступні:

- криза духовно-моральної сфери суспільства, зокрема руйнування моральних та поведінкових стереотипів неповнолітніх;
- соціально-економічні детермінанти, серед них несприятливе економічне становище значної частини населення (насамперед неповнолітніх), що приводить до пошуку джерел засобів до існування, у тому числі і за допомогою заняття проституцією;
- недосконалість системи статевого виховання;
- пропаганда проституції, у тому числі за участю неповнолітніх, у кіно, телебаченні, мережі Інтернет та інших засобах масової комунікації;
- схвалення антисоціальних форм поведінки, спрямованої на отримання матеріальної вигоди, у тому числі і шляхом надання сексуальних послуг;
- деморалізація статевої відносин, зокрема комерціалізація інтимної сфери;
- ранній початок статевого життя та неупорядковані статеві зв'язки;
- проблеми в сімейному та шкільному вихованні неповнолітніх: індиферентне ставлення до поведінки дитини, а також свідоме формування негативної поведінки неповнолітніх;
- недосконалість системи організації дозвілля неповнолітніх: відсутність у молоді уявлення про соціально-позитивні форми проведення дозвілля або відсутність можливості скористатися ними;
- недоліки в правових заходах протидії сексуальній експлуатації неповнолітніх: недосконалість кримінального, сімейного

---

²⁸¹Кримінологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / за заг. ред. О.М. Джужи. К. : Юрінком Інтер, 2002. 352 с.

законодавства, законодавства про засоби масової інформації, про рекламу, про адміністративні правопорушення;

– недоліки в роботі правоохоронних органів у попередженні, виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів, пов'язаних із залученням неповнолітніх у «сексуальний бізнес»: відсутність спеціалізованих підрозділів правоохоронних органів, регулярних оперативно-профілактичних операцій, спрямованих на виявлення фактів втягнення неповнолітніх у заняття проституцією²⁸².

Цілком підтримуємо позицію науковців з приводу того, що причини конкретного кримінального правопорушення – це ті активні фактори, які викликають у певної особи інтереси, мотиви для його вчинення. В основі злочинної мотивації як суб'єктивного психофізіологічного процесу знаходяться певні людські вади: корисливість, правовий нігілізм, егоїзм, кар'єризм, жорстокість, негативні психологічні особливості тощо. Це повністю суб'єктивна сфера, пов'язана з особливостями конкретної людини. Формування особистості злочинця – складний процес, який ще недостатньо вивчений в кримінології і викликає спори, але можна з упевненістю стверджувати, що в ньому переплітаються і взаємодіють біологічне, психологічне і соціальне. Структура будь-якої особистості, в тому числі і злочинця, складається поступово в процесі взаємодії між зовнішнім середовищем і психічною організацією індивіда, яка формуються на основі певних генетичних компонентів. Тому встановлення причин конкретного злочину полягає у вивченні особи обвинуваченого, визначенні її негативних рис, які в конкретній життєвій ситуації призвели до вчинення нею злочину. Зібрані відомості про особу обвинуваченого повинні знайти відбиття у матеріалах кримінальної справи, оскільки вони враховуються судом під час визначення виду і міри покарання²⁸³.

На основі узагальнення матеріалів архівних кримінальних справ та кримінальних проваджень, а також аналізу даних анкетування працівників правоохоронних органів було встановлено

---

²⁸² Єфімов М.М., Лазарєв В.О. Теоретичні засади методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 232 с.

²⁸³ Волобуєв А.Ф. Профілактична діяльність при розслідуванні злочинів у сфері підприємства. *Вісник Університету внутрішніх справ*. № 12. Ч.1, 2000. С. 62–69.

чинники, внаслідок яких більшість злочинних діянь залишається не розкритими.

До *об'єктивних* віднесено такі:

- знищення слідів, знарядь та засобів кримінального правопорушення – 58 %;
- відсутність свідків і очевидців протиправного діяння – 52 %;
- відсутність у неповнолітніх бажання йти на контакт зі слідчим – 21 %;
- прихований характер злочинної діяльності – 87 %;
- активна протидія розслідуванню, тиск на сумлінних учасників кримінального процесу – 32 %.

Серед *суб'єктивних* вирізняються наступні:

- поверхневе проведення огляду місця події та інших першочергових слідчих (розшукових) дій – 72 %;
- невчасний виїзд СОГ на місце події – 19 %;
- неточності у сприйнятті наявних доказів – 34 %;
- відсутність планування й послідовності в організації початкового етапу розслідування – 27 %;
- відсутність науково-технічних засобів при виявленні слідів злочину – 87 %.

Доречною є позиція О. В. Полікашиної, яка наголошує на тому, що важливою профілактичною мірою також буде присутність педагога при допиті неповнолітнього. На думку авторки, одна з функцій педагога на допиті – це виявлення тих соціальних, педагогічних і психологічних причин, які привели підлітка на шлях скоєння злочину. Найчастіше слідчому важко правильно виявити і оцінити ці фактори у всій їх складності і різноманітті. Тут йому на допомогу приходить педагог, а ще краще – соціальний педагог, що володіє повною мірою як знаннями в галузі педагогіки, так і в області психології. Допит – це початкова ланка великий ланцюжка соціально-педагогічної роботи з підлітком, щоб він в майбутньому знову не опинився жертвою злочинного поведінки дорослого. Роль особи, яка провадить розслідування, в даному випадку якраз і полягає в тому, щоб виявити причини і умови того, що підліток став жертвою злочину, а потім передати цю інфор-

мацію особам, які за родом своєї діяльності проводять виховні заходи з неповнолітніми²⁸⁴.

Загалом, причина – вирішальний активний фактор, який містить у собі реальну можливість появи злочину як свого наслідку. Причини конкретного злочину – це ті активні фактори, які викликають у певної особи інтереси, мотиви для його вчинення. В основі злочинної мотивації як суб'єктивного психофізіологічного процесу знаходяться певні негативні риси особистості: користь, правовий нігілізм, егоїзм, кар'єризм, схильність до насилля, жорстокість і т.ін. Це повністю суб'єктивна сфера, яка пов'язана з особливостями конкретної людини. Тому встановлення причин конкретного злочину складається з вивчення особистості обвинуваченого, визначенні його негативних рис, які в конкретній життєвій ситуації привели до вчинення ним злочину. Усунення причин злочину пов'язано із застосуванням до обвинуваченого (підсудного, засудженого) певних примусових, виховних і виправно-трудоваих заходів під час досудового і судового слідства, призначення кримінального покарання та його виконання.

В кримінології умови прийнято поділяти на суб'єктивні та об'єктивні. Суб'єктивні умови – це негативні психологічні та моральні якості людей, які оточують злочинця. Негативні якості людей впливають на їх орієнтацію та поведінку і утворюють належну атмосферу для досягнення злочинцем поставленої ним мети. Такими суб'єктивними умовами, наприклад, є правовий нігілізм населення, прагнення певних людей до швидкого та нетрудового збагачення, що може бути використано злочинцем. До суб'єктивних умов, які сприяють злочинності, відносяться і недоліки в роботі державного апарату, насамперед, контролюючих і правоохоронних органів, органів і установ, які відають виконанням покарання. Об'єктивними умовами злочинності прийнято вважати соціальні суперечності, які безпосередньо не залежать від свідомості та волі населення. Це умови історично успадковані

---

²⁸⁴Поликашина О.В. Расследование вовлечения несовершеннолетних в совершение преступлений и антиобщественных действий : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Государственное учреждение «Всероссийский научно-исследовательский институт МВД». М., 2004. 26 с.

від минулих епох, які підтримують стан соціальної напруженості в суспільстві та сприяють злочинності (екологія, стан економіки, соціальні відносини тощо)²⁸⁵.

Ми підтримуємо думку О. В. Кириченко з приводу необхідності удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової протидії злочинам кримінальною поліцією. Автор пропонує для вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення залучати до аналітичної роботи колишніх працівників оперативних підрозділів із числа пенсіонерів, які за своїми професійними та іншими якостями могли б здійснювати аналіз стану злочинності на території обслуговування підрозділами кримінальної поліції, визначати тенденції поширення цих видів злочинів і чинники, що впливають на їх існування, та пропонувати можливі шляхи оперативно-розшукової протидії злочинам, а також здійснювати відбір осіб з числа діючих працівників оперативних підрозділів для здійснення функцій аналітичного пошуку та забезпечувати їх підготовку²⁸⁶. Даний захід може дати позитивні результати і в розрізі профілактики втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

В розрізі цього доречним вважаємо зауваження В. В. Варави з приводу того, що особливістю чинної системи протидії кримінальним правопорушенням в Україні, як і в більшості пострадянських країн, є диференціація процедур їх викриття (розкриття) та розслідування. Зазначена особливість, на думку автора, призводить до того, що на стадії досудового розслідування ми стаємо свідками діяльності чотирьох суб'єктів з різними завданнями і компетенцією: прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого і працівника оперативного підрозділу²⁸⁷.

---

²⁸⁵ Владимиров Э.В., Зильберквит Г.А., Каценельсон Ю.Д. Уголовная профилактика. М.: УРКМ, 1934. 879 с.

²⁸⁶ Кириченко О.В. Шляхи удосконалення діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо протидії злочинам проти громадської безпеки. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 8 листоп. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 12–15.

²⁸⁷ Варавя В.В. Концептуальні підходи та шляхи усунення конфлікту слідчої та оперативно-розшукової діяльності. *Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право»*. 2015. № 1 (14). С. 122–126.

І дійсно, неузгодженість законодавства не дає оптимально здійснювати профілактичні заходи.

Деякі автори роблять висновок, що суди при ухваленні вироків здебільшого не звертають уваги на те, в яких стосунках перебували особи, які вчинювали злочини за ст. 304 КК України, з неповнолітніми. З огляду на ступінь суспільної небезпеки вчиненого неповнолітнім діяння суди зобов'язані враховувати дані, що характеризують дорослу особу, яка втягнула його у злочин, міру її небезпечності, характер стосунків між ними, формальну чи неформальну залежність неповнолітнього тощо, способи втягнення, ступінь негативного впливу на нормальний розвиток і здоров'я неповнолітніх, а також інші заподіяні злочином шкідливі наслідки. Враховуючи означене, прокурору належить у кожній справі ретельно з'ясовувати причини втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність та умови, що цьому сприяли, причинний зв'язок у відносинах «жертва-злочинець» при встановленні віктимологічних проблем та дієвих шляхів запобігання. Також з метою запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність варто визначати психологічні аспекти віктимності за статтю, віком неповнолітнього, соціальною роллю та статусом²⁸⁸. Як бачимо, віктимологічні проблеми виникають на будь-якому етапі розслідування.

Відповідно, причинами конкретного злочину є ті активні фактори, які викликають у певної особи інтереси, мотиви для його вчинення. В основі злочинної мотивації як суб'єктивного психофізіологічного процесу знаходяться певні людські вади: зайва емоційність, агресивність, правовий нігілізм, егоїзм, жорстокість, невміння стримуватись чи інші негативні психологічні особливості. Це повністю суб'єктивна сфера, пов'язана з особливостями конкретної людини. Тому встановлення причин конкретного злочину полягає у вивченні особи обвинуваченого, визначенні її негативних рис характеру, психологічних особливостей, які в конкретній життєвій ситуації призвели до вчинення нею злочину. Умови, що сприяють вчиненню злочину (пасивні фактори), складають

---

²⁸⁸ Однолюк І.В. Запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 146–154.

його навколишню обстановку. Умови діляться на суб'єктивні і об'єктивні. Суб'єктивні умови – це негативні психологічні і моральні якості людей, що оточували злочинця. Негативні якості людей позначаються на їх орієнтації, поведінці, побутових звичках, формуванні соціальних цінностей та життєвих установках. Так, наприклад, атмосфера негативного відношення до іноземців в родині, в колі друзів чи колег по роботі особи відіграє важливу роль у формуванні, розвитку і наступних проявах її злочинної мотивації основаної на ксенофобії, ненависті до людей іншої національності, раси. До суб'єктивних умов також можна віднести п'янство, наркотизм, проституцію та інші види ненормативної поведінки. До суб'єктивних умов, які сприяють злочинності, належать і недоліки в роботі державного апарату, перш за все, контролюючих і правоохоронних органів, органів юстиції та закладів, що видають виконанням кримінального покарання. Так, дуже негативний вплив мають прояви диференційованого підходу при прийомі на роботу, зарахуванні у навчальні заклади, притягненні до відповідальності чи призначенні покарань в залежності від расової чи національної належності осіб. Саме такі випадки можуть бути поштовхом у формуванні настроїв ксенофобії у окремих громадян, в соціальних групах та в суспільстві в цілому. Об'єктивними умовами злочинності прийнято вважати соціальні протиріччя, які безпосередньо не залежать від свідомості і волі населення. Це історично успадковані від минулих епох умови, які підтримують стан соціальної напруженості в суспільстві і сприяють злочинності (уклад і стан економіки, соціальні і політичні відносини, тіньові сторони урбанізації і технічного прогресу)²⁸⁹.

Таким чином, зусилля слідчого (дознавача, прокурора) при встановленні причин і умов конкретного кримінального правопорушення повинні бути направлені, по-перше, на встановлення причин, а вже по-друге, на встановлення умов конкретного протиправного діяння. Тобто уповноважена особа при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність направляє запити щодо наявності судимості у підозрюваного, його знахо-

²⁸⁹ Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості : навчально-практичний посібник / колектив авторів. Київ, 2012. 167 с.

дженні на обліку в психоневрологічному чи наркологічному диспансерах, щодо надання характеристик з місця проживання та його роботи тощо.

Відомості про особу правопорушника (неповнолітнього) відбиваються насамперед у документах, які залучаються до кримінального провадження в оригіналах або копіях. Слідчими (розшуковими) діями, за допомогою яких можуть бути встановлені причини, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення (втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність), є ті самі слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні заходи, які використовує слідчий при встановленні інших обставин, що входять у предмет доказування у кримінальному провадженні, зокрема: а) допити свідків, потерпілих та підозрюваних; б) обшуки з метою виявлення інформації про особу злочинця; в) призначення експертизи (судово-психіатрична, судово-психологічна, судово-наркологічна) та інших слідчих (розшукових) дій, які передбачені чинним законодавством²⁹⁰.

У свою чергу, фахівці акцентують увагу на тому, що для визначення причин окремих видів і конкретних кримінальних правопорушень важливе значення має загальний рівень моральності суспільства, характер загально визнаних моральних цінностей і правил, а в аспекті досліджуваної проблеми тривале цілеспрямоване статеве виховання. Відсутність ідеалів, високих моральних цінностей призвели до занепаду моралі, розвитку цинізму, прагматизму. Це, на думку А. М. Ігнатова, створює сприятливу основу для проявів негативних факторів у поведінці людей²⁹¹.

На основі узагальнення матеріалів архівних кримінальних справ та кримінальних проваджень, а також даних опитування респондентів виокремлено умови, що сприяють втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність, зокрема:

– відсутність моральних принципів, етичних норм, основ виховання – 65 %;

---

²⁹⁰ Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монография. Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 412 с.

²⁹¹ Игнатов А.Н. Проблемы правовой борьбы с проституцией. *Проституция и преступность*. М., 1991. С. 139–148.

– розповсюдження через засоби масової інформації або мережу Internet пропаганди протиправної діяльності – 98 %.

Для одержання інформації про особу правопорушника окрім процесуальних засобів можливе використання і непроцесуальних – оперативно-розшукових дій, безпосереднього спостереження поведінки, емоційних проявів обвинуваченого під час проведення слідчих (розшукових) дій за його участю. Такі відомості, як правило, не знаходять відображення у матеріалах кримінального провадження, не мають доказового значення, але дуже важливі для оцінки певної слідчої ситуації, планування розслідування, вибору і застосування тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій з участю правопорушника²⁹².

У свою чергу, О. В. Кириченко акцентує увагу на тому, що кримінальна поліція виконує надзвичайно широкий спектр правоохоронних функцій, серед яких можна назвати такі:

1) здійснення захисту основних прав та свобод людини (громадянина), інтересів суспільства і держави від злочинних посягань, виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням;

2) виявлення, встановлення та затримання осіб, які готують або здійснили кримінальні правопорушення;

3) розшук злочинців та осіб, які зникли безвісти;

4) здійснення комплексу заходів щодо виявлення та документування осіб, які займаються злочинною діяльністю;

5) протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; вивчення, аналіз та оцінка оперативної обстановки у сфері нелегального обігу цих заборонених засобів та речовин;

6) протидія незаконному обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин;

7) виявлення та запобігання протиправним діянням, які учинені неповнолітніми;

---

²⁹² Борідько О.А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Запорізький юридичний інститут. Запоріжжя, 2005. 191 с.

8) запобігання виникненню організованих злочинних угруповань, встановленню ними корумпованих зв'язків з державними службовцями та посадовими особами, втягненню їх у злочинну діяльність;

9) запобігання легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, використанню суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації злочинних намірів тощо;

10) виявлення та запобігання злочинам у сфері економіки;

11) протидія транснаціональній злочинності та ін.²⁹³

Як бачимо, працівники кримінальної поліції повинні виконувати ряд функцій, в тому числі і по профілактиці кримінальних правопорушень.

Окрема група науковців, досліджували причини статевих злочинів зробила висновок, що причини їх вчинення зводяться до наступного:

1) вчинення статевих злочинів пов'язано з упущенням в морально-статевому вихованні; не в усіх закладах вищої освіти та «трудовах колективах» приділяється увага вихованню культури поведінки і відносин, боротьбі з проявами грубості, цинізму, з розповсюдженням пияцтва і інших негативних традицій проведення вільного часу;

2) специфічну роль відіграють приклади розв'язної сексуальної поведінки, наприклад, вчинення статевих актів у присутності дітей, безпорядні статеві зв'язки, розповсюдження цинічних поглядів на жінок;

3) розбещуючий вплив старших за віком, бездоглядність підлітків в період статевого визрівання;

4) криміногенним фактором є розповсюдження уявлень про «абсолютну статеву свободу» як атрибут сучасної молоді;

5) проблема статевих злочинів щільно пов'язана із вживанням спиртних напоїв;

6) при вчиненні статевих злочинів нерідко винні підштовхуються хуліганськими мотивами;

---

²⁹³ Кириченко О.В. Кримінальна поліція як суб'єкт оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 254–260.

7) легковажна поведінка потерпілих від статевих злочинів, які викликають у злочинців думку про «природність» їх примушування на інтимну близькість або які обумовлюють обставини для реалізації цих примушувань²⁹⁴.

Діяльність слідчого при розслідуванні кримінального провадження має цілеспрямований характер. Він повинен встановити дії осіб і недоліки, що мають місце в роботі установ, підприємств, які сприяли учиненню кримінального правопорушення. Цим і повинно обумовлюватись найменування акта, в якому відображаються рішення слідчого про усунення вказаних обставин. Тому не є правильним називати процесуальний акт, за допомогою якого слідчий реагує на причини і умови, що сприяли вчиненню злочину, «Подання про недоліки в роботі установи (підприємства, організації)» або «Подання про невиконання обов'язків (конкретною особою)»²⁹⁵.

Доповнювати сімейне виховання неповнолітніх повинні дошкільні, шкільні учбові заклади і інші установи, які виконують функції виховання дітей. Саме у цих закладах діти мають змогу отримати не тільки знання, але і навички спілкування та поведінки між собою. А вчинення статевих злочинів пов'язане не тільки з недоліками у сфері загальноосвітньої, культурної і професійної підготовки, а й з недоліками в сфері статевого виховання людей, особливо молодих. Але не в усіх навчальних закладах і «трудових колективах» приділяється належна увага вихованню культури поведінки і відносин між статями, боротьбі з проявами брутальності, цинізму, поширенням пияцтва й інших негативних традицій проведення вільного часу. Вихователі і викладачі формально ставляться до цих проблем, не приділяють належну увагу «складним» підліткам. Недостатньо уваги приділяється і питанням статевого виховання, формуванню поваги до гідності жінки²⁹⁶.

---

²⁹⁴ Антонян Ю.М., Ткаченко А.А. Сексуальные преступления. Чикатило и другие. М.: Амальтея, 1993. 320 с.

²⁹⁵ Борідько О.А. Сутність сучасної концепції профілактики злочинів органами внутрішніх справ / О.А. Борідько, А.М. Гаркуша. *Актуальні проблеми розбудови кримінально-процесуального судочинства України*: Збірник наукових статей. Херсон: Мрія, 2003. С. 173–175.

²⁹⁶ Криминология: учебник для вузов. М.: Юрид. лит., 1979. 304 с.

Узагальнюючи наведене, можна дійти висновків, що більшість науковців припускають, що перелік названих заходів не є обов'язковим елементом резолютивної частини подання слідчого.

Так, Н. І. Гуковська вважає, що в одних випадках слідчий, коли для цього існує можливість, пропонує конкретні заходи для усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, а в інших представляє вибір таких заходів відповідним посадовим особам²⁹⁷. Ми вважаємо, що профілактичні заходи повинні бути закріплені в законодавчих актах як обов'язок особи, що здійснює розслідування. Тобто не просто становити її право, але й забезпечуватися в цілому.

Доречною вважаємо думку О. М. Федика, який наголошує на тому, що для зупинення процесу моральної деградації суспільства, необхідно насамперед звернути активну увагу на ранню профілактику девіантної поведінки. Автор вказує, що особливу роль в процесі такої профілактики повинні відігравати сім'я та школа. Напрямами сімейної профілактики проституції повинні бути наступні: відновлення ролі сім'ї у формуванні особистості через оздоровлення морально-етичного клімату в сім'ї; підвищення педагогічної компетенції батьків; включення в систему загальної освіти предмета по духовно-моральних основ сім'ї; соціально-економічні компоненти підтримки сім'ї. До завдань школи має входити: формування цілісного освітньо-виховного простору; здійснення системи статевого виховання²⁹⁸.

Також можливо виділити наступні заходи профілактики кримінальних правопорушень проти моральності підрозділами Національної поліції України:

а) здійснення підрозділами Національної поліції України профілактичного впливу на громадян, які схильні до протиправної діяльності;

---

²⁹⁷ Гуковская Н.И. Деятельность следователя и суда по предупреждению преступлений несовершеннолетних. М. : «Юридическая литература», 1967. 112 с.

²⁹⁸ Федик Е.Н. Ответственность за действия связанные с проституцией: уголовно-правовой и криминологический аспекты : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Уральская государственная юридическая академия. Екатеринбург, 2003. 16 с.

б) здійснення виховного впливу підрозділами Національної поліції України на неповнолітніх і малолітніх осіб шляхом пропаганди ненасильства та дотримання суспільної моралі;

в) участь працівників підрозділів Національної поліції України в тематичних передачах, круглих столів, ток-шоу, що висвітлюють проблеми суспільства у сфері порушення норм моралі;

г) організація підрозділами Національної поліції України дискусій у друкованих ЗМІ, присвячених актуальним питанням моралі²⁹⁹.

Отже, як зазначає низка науковців, на часі виникає потреба вжиття уповноваженими органами заходів запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. Запобігання злочинним посяганням на неповнолітніх та втягненню їх у злочинну діяльність є складним комплексом заходів з усунення або нейтралізації конкретних криміногенних факторів, що породжують ці злочини, фонових явищ, що є середовищем для виникнення злочинних посягань на дітей, а також виправлення й перевиховання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Така діяльність являє собою цілеспрямовану, плановану діяльність, що має правову регламентацію і повинна виконуватися відповідно до норм закону, знань у галузі психології та педагогіки. Профілактичні заходи застосовуються з метою зміни як соціальних умов існування осіб, так і особистісних якостей суб'єкта³⁰⁰.

Підтримуючи попередні тези, на основі проведеного дослідження можна виокремити заходи профілактики підрозділами Національної поліції України, зокрема:

а) інформування населення через засоби масової інформації про юридичну відповідальність за втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність;

б) реалізація правового виховання населення (наприклад, щодо особливостей булінгу);

---

²⁹⁹ Єфімов М.М. Окремі аспекти протидії злочинам проти моральності підрозділами Національної поліції України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конференції (м. Харків, 01 груд. 2017 р.). Х. : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 209–212.

³⁰⁰ Однолюк І.В. Запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 146–154.

в) виявлення неповнолітніх з «перед кримінальною» анти-суспільною поведінкою та подальша їх постановка на профілактичний облік у підрозділах ювенальної превенції Національної поліції;

г) здійснення загальної віктимологічної профілактики серед неповнолітніх (вирішення проблем дитячої безпритульності, створення належних умов для соціально-психологічної адаптації неповнолітніх, реалізації їх права на сімейне виховання та здоровий розвиток);

д) профілактична діагностика розвитку негативних рис неповнолітнього та виявлення джерел антисуспільного впливу на нього;

е) залучення неповнолітніх до заняття спортом, забезпечення працевлаштування.

Підсумовуючи слід зазначити, що ефективність профілактичних заходів уповноважених осіб щодо усунення обставин, які сприяли втягненню неповнолітніх в протиправну діяльність, в багатьох випадках залежить від викладення конкретних моментів, які забезпечують усунення певних умов.

Більшість зусиль слідчого (дознавача, прокурора) при встановленні причин і умов конкретного кримінального правопорушення повинні бути направлені, по-перше, на встановлення причин, а вже по-друге, на встановлення умов конкретного протиправного діяння. Тобто уповноважена особа при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність направляє запити щодо наявності судимості у підозрюваного, його знаходженні на обліку в психоневрологічному чи наркологічному диспансерах, щодо надання характеристик з місця проживання та його роботи та ін.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

3.1. Тактика допиту підозрюваного, потерпілого й свідка та особливості проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб

Протидія кримінальним правопорушенням щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є досить важливим напрямом діяльності держави.

В умовах зростання злочинності неповнолітніх, підвищення її рівня агресивності й організованості, цинічності й жорстокості дій неповнолітніх, активізації протидії досудовому розслідуванню виникає необхідність негайної розробки і впровадження оновлених та апробованих наукових методів у правоохоронну діяльність для її подолання, насамперед, у діяльність слідчих підрозділів Національної поліції України.

На думку Є. Д. Лук'янчикова і В. О. Коновалової, результативність діяльності слідчих підрозділів поліції прямо залежить від рівня та якості її забезпечення науковими засобами й методами. Цьому повинно сприяти використання певних наукових категорій криміналістичної науки, які сприяють оптимальному вирішенню задач кримінального судочинства^{301, 302}, насамперед, криміналістичної тактики.

³⁰¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. К., 2005. С. 16.

³⁰² Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве : монография / В.Е. Коновалова. Харьков : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2007. С. 4.

Термін «тактика» в етимологічному розумінні – це прийоми й способи досягнення певної мети, вміння ефективно використовувати військові сили, певна лінія поведінки особи, складова частина військового мистецтва, що включає теорію й практику підготовки організації та ведення бою³⁰³.

Цілком можна погодитися з думкою В. П. Бахіна, який наголошує, що тактика необхідна там, де зустрічається протидія меті предметної діяльності чи досягненню конкретного результату, і спрямована на її нейтралізацію чи подолання³⁰⁴.

Узагальнюючи наукові погляди вчених-криміналістів щодо визначення цієї наукової категорії, можна зазначити, що переважна більшість з них криміналістичну тактику визначають як систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації і планування досудового розслідування, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, прийомів проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД та судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли учиненню або приховуванню кримінальних правопорушень³⁰⁵.

Особливе значення у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність мають слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання інформації з особистісних

---

³⁰³ Ожегов С.И. Словарь русского языка. М., 1983. 816 с ; Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1980. Т. 4 ; Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К. ; Ірпінь, 2003. 1440 с.

³⁰⁴ Бахин В.П. Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики : лекция / В.П. Бахин. К., 1999. С. 3.

³⁰⁵ Аверьянова Т.В. Криміналістика : учеб. для вузов. М., 2000. С. 474 ; Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / за ред. В.Ю. Шелітька. К., 2001. С. 177 ; Аверьянова Т.В. и др. Криміналістика : учебник для вузов / под ред. Р.С. Белкина. М., 1999. С. 451 ; Салтвевский М.В. Криміналістика : підручник у 2-х ч. Ч. 2. Х., 2001. С. 4 ; Криміналістика : підручник / за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К., 2001. С. 19 ; Гутман Ю.Я. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений : учеб.-метод. пособие. М., 1976. С. 9 ; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие / Ю.В. Гаврилин. М. : Книжный мир, 2004. С. 3 ; Макаренко Є.І. Криміналістичні засоби та методи розкриття і розслідування злочинів на сучасному етапі. Дніпропетровськ, 2003. С. 27 ; Криміналістика. М., 1974. С. 9 ; Мухин Г.Н. Криміналістика : учеб. пособие. Минск, 2009. С. 6 ; Скригонюк М.І. Криміналістика : підручник. К., 2005. С. 9 ; Шурухнов Н.Г. Криміналістика : учебник. М., 2008. С. 257 ; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика : учебник. М., 2005. С. 32.

джерел, зокрема допиту підозрюваного, свідка та потерпілого, а також одночасного допиту раніше допитаних осіб.

Будь-який етап розслідування кримінальних правопорушень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (початковий або подальший) має цілу низку особливостей залежно як від результатів початкового етапу (проведених процесуальних дій, наявних учасників кримінального провадження), так і безпосередньо від складу протиправного діяння.

З огляду на зазначене, проведення допиту підозрюваного, свідка та потерпілого, а також одночасного допиту раніше допитаних осіб під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є досить важливим в розрізі встановлення психологічного контакту з неповнолітнім (демонстрування підтримки, висвітлення негативних характеристик злочинця) та стосовно збору доказової інформації в цілому по кримінальному провадженню.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність допит є найбільш розповсюдженою³⁰⁶ та ефективною^{307,308} слідчою (розшуковою) дією, за допомогою якої збирається інформація про кримінальне правопорушення в цілому та злочинну діяльність конкретних осіб³⁰⁹, зокрема втягувачів, звідників, сутенерів та ін. Це зумовлюється високими інформативними можливостями допиту³¹⁰ та надійністю, простою й швидкістю отримання необхідних результатів³¹¹.

---

³⁰⁶ Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. М., 1977. С. 4 ; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді). К., 2005. С. 358.

³⁰⁷ Криміналістика : учебник / под ред. В.А. Образцова. М., 1999. С. 502.

³⁰⁸ Приловський В.В. Криміналістичне забезпечення проведення одночасного допиту під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Юридична наука*. 2019. № 7. С. 167–172.

³⁰⁹ Берназ В.Д. Деякі особливості допиту свідків у злочинах, пов'язаних з наркоманією. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2005. № 1 (20). С. 308.

³¹⁰ Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений : монография. Казань, 1983. С. 72.

³¹¹ Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса. СПб., 2001. С. 8 ; Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. К., 2004. С. 171.

На думку В. М. Тертишника, допит являє собою слідчу (розшукову) дію, під час якої слідчий отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення у кримінальному провадженні (свідка, потерпілого, підозрюваного), словесну інформацію про обставини злочинної події та інші факти, які мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні та забезпечення правильного застосування закону³¹².

Г. М. Мухін та Д. В. Ісютін-Федотков допит визначають як слідчу (розшукову) дію, яка полягає в отриманні слідчим від допитуваної особи відомостей, що мають значення для кримінального провадження, зокрема про особу злочинця, злочинну подію, мотиви кримінального правопорушення, обставини, що впливають на ступінь відповідальності обвинуваченого, характер й розмір збитків, причини та умови учинення протиправних дій, інші обставини, що входять у предмет доказування у кримінальному провадженні³¹³.

Цілком погоджуємося з думкою В. Ю. Шепітька, який під допитом розуміє слідчу (розшукову) дію, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні³¹⁴.

Головною метою допиту у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є встановлення істини та отримання повних і об'єктивно відображуючих дійсність показань.

---

³¹²Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України. Дніпропетровськ, 2010. С. 281 ; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. Дніпропетровськ, 2002. С. 224 ; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монографія. Дніпропетровськ, 2009. С. 249.

³¹³Мухін Г.Н. Криміналістика : учеб. пособие / Г.Н. Мухин, Д.В. Исютин-Федотков; М-во внутрен. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД. Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. С. 146.

³¹⁴Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. К., 2001. С. 252 ; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник для студентів юрид. вузів і фак. Х., 1998. С. 62 ; Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс : електронний підручник. К., 2007.

Показання, які отримані під час допиту підозрюваного, потерпілого або свідка, є джерелом доказів, а фактичні дані, які в них містяться, – доказами³¹⁵ у кримінальному провадженні.

Ефективність проведення допиту залежить від вчасної та якісної його підготовки.

На основі узагальнення матеріалів архівних кримінальних справ та кримінальних проваджень, а також аналізу даних анкетування працівників слідчих підрозділів щодо розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність можна виокремити основні *організаційно-підготовчі заходи до проведення допиту*, зокрема:

- повне й всебічне вивчення матеріалів кримінального провадження стосовно втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність;
- вивчення складу організованої злочинної групи та визначення серед її членів кола осіб, які підлягають допиту;
- встановлення послідовності проведення допитів;
- визначення осіб, які підлягають першочерговому допиту;
- аналіз сформованої слідчої ситуації та формування предмета допиту учасників кримінального процесу;
- вивчення особи допитуваного (неповнолітнього, правопорушників), у тому числі збирання відомостей про особу злочинця та його зв'язки, склад кримінального угруповання, вчинених ним кримінальних правопорушень;
- підготовка доказів за кримінальним провадженням;
- за необхідності підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному;
- визначення часу та місця проведення допиту учасників кримінального процесу;
- планування способу виклику на допит;
- визначення й підготовка науково-технічних засобів фіксації процесу допиту;
- вжиття заходів щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та сприятливих умов проведення допиту;

---

³¹⁵ Настільна книга слідчого. К., 2003. С. 106 ; Криміналістика / под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. М., 1976. С. 157 ; Криміналістика. М., 1974. С. 334 ; Криміналістика : пособие для подготовки к занятиям и экзаменам. Х., 2007. С. 66.

- використання допомоги осіб, які володіють спеціальними знаннями;
- визначення низки тактичних прийомів (комбінацій), які будуть застосовуватися під час допиту;
- складення планування допиту.

Одним із центральних заходів щодо підготовки до допиту є аналіз сформованої слідчої ситуації, особливо на початковому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, та формування предмета допиту учасників кримінального процесу;

На думку В. О. Коновалової та С. О. Сафронова, визначення предмета допиту полягає у встановленні обставин протиправної події, які можуть бути відомі допитуваним³¹⁶.

Зважаючи на це, з усього обсягу отриманих відомостей слідчому необхідно відібрати ті, що стосуються предмета допиту.

А. В. Дулов наголошує, що такі дані необхідно правильно оцінити та найбільш повно використати під час допиту³¹⁷.

На підставі визначеного предмета допиту підозрюваного, свідка або потерпілого слідчий формулює запитання для допитуваного та обирає відносно нього систему тактичних прийомів (комбінацій).

При розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність до предмета допиту можна віднести з'ясування наступних обставин:

- особливості виникнення злочинного задуму щодо здійснення протиправних дій;
- відомості про об'єкт протиправного посягання, мотив здійснення злочинних дій, ставлення особи до злочинних наслідків;
- час, місце, обстановка та механізм учинення кримінальних правопорушень;
- способи підготовки та учинення кримінальних правопорушень, послідовність протиправних дій, а також особливості приховування злочинної діяльності (її характер);

---

³¹⁶ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. Х., 1999. С. 96 ; Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. С. 16.

³¹⁷ Дулов А.В. Судебная психология. Минск, 1975. С. 313.

- відомості про особу злочинця (неповнолітнього, організатора злочинної групи);
- умови, за яких допитуваний спостерігав будь-які події, предмети або явища;
- загальна можливість (здібність) допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення;
- психологічний та фізичний стан особи в момент сприйняття чи після нього;
- характеристика обставин, які сприяли або перешкоджали учиненню кримінальних правопорушень;
- способи формування організованої злочинної групи та характер протиправної діяльності;
- виявлення психологічної й функціональної структури кримінального угруповання (якісний склад, рівень організованості) та розподілу функціональних обов'язків;
- способи втягування неповнолітніх у протиправну діяльність;
- кількісний склад групи при учиненні кожного епізоду протиправної діяльності, конкретні дії кожного;
- виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у вчинених кримінальних правопорушеннях, але обізнаних про їх підготовку, вчинення або приховування;
- наявність корумпованих зв'язків в органах влади та управління, правоохоронних органах та зв'язків з іншими організованими злочинними угрупованнями;
- наявність протидії досудовому розслідуванню та характеристика таких способів, а також впливу на потерпілих, свідків та членів групи, які співпрацюють зі слідчим та надають правдиві показання;
- відомості про озброєність, засоби зв'язку та технічну оснащеність злочинців (членів організованої групи);
- наявність в середині групи певних розбіжностей, конфліктів й протиріч;
- способи легалізації отриманих прибутків та відтворення злочинної діяльності;
- встановлення осіб, які залишилися на волі і продовжують злочинну діяльність або налагоджують зв'язки між членами групи та

намагаються створити єдину, вигідну для усіх лінію поведінки та ін.

Вказаний перелік обставин, що підлягають з'ясуванню у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, не є вичерпним, оскільки предметом допиту підозрюваних, свідків та потерпілих можуть бути будь-які обставини, що мають значення для встановлення істини у провадженні. Кожне зазначене питання може бути предметом одночасного допиту двох раніше допитаних осіб та інших слідчих (розшукових) дій та окремих процесуальних заходів.

При підготовці до проведення допиту, насамперед, підозрюваних (членів кримінальних угруповань та їхніх лідерів, організаторів конкретних кримінальних правопорушень) працівники слідчих підрозділів повинні вирішити питання щодо послідовності проведення допитів та з яких саме епізодів злочинної діяльності потрібно їх розпочати³¹⁸.

Цілком можна погодитися з думкою В. І. Попова, який відзначає, що послідовність допитів обирає слідчий, виходячи з особливостей кримінального провадження та особи допитуваного (неповнолітнього)³¹⁹.

Рішення слідчого про послідовність проведення допитів повинно ґрунтуватися на оцінюванні низки обставин, зокрема:

– особи злочинця (неповнолітнього), його віку, наявності злочинного досвіду, психічних властивостей, судимості, становища у структурі кримінального угруповання та ролі у вчинених кримінальних правопорушеннях. Так, неповнолітніх підозрюваних необхідно допитувати першочергово, невідкладно;

---

³¹⁸ Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. К., 2004. С. 171 ; Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. К., 2010. С. 534 ; Шурухнов Н.Г. Расследование краж : практическое пособие. М. : Юристъ, 1999. С. 123 ; Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности. М., 2002. С. 136 ; Берназ В.Д. Нормы та принципи діяльності кримінальних угруповань як джерела інформації при розслідуванні злочинів. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2005. № 2. С. 24–28 ; Богданович Н.В. Особливості провадження допиту підозрюваних (обвинувачених) при розслідуванні злочинів, учинених злочинними угрупованнями з міжнародними зв'язками. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 4 (40). С. 324.

³¹⁹ Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. М., 1964. С. 49.

– ступеня участі кожного допитуваного у спільній проти протиправній діяльності кримінального угруповання;

– наявності доказів про злочинну діяльність стосовно кожного допитуваного та їх зацікавленості у кінцевому результаті досудового розслідування;

– стану допитуваного – момент емоційного збудження є найбільш сприятливим для початку допиту, оскільки після вчинення кримінального правопорушення та безпосереднього затримання злочинці знаходяться у стані напруженості та не здатні повною мірою протидіяти досудовому розслідуванню, зокрема висувати неправдиві алібі, чітко продумувати переконливий захист, створювати неправдиві алібі;

– особливостей характеристики взаємовідносин між членами кримінального угруповання, зокрема наявність конфліктів й протиріч, певних розбіжностей тощо.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність нерідко виникають складнощі з визначенням послідовності проведення допитів. Це зумовлено, насамперед, латентністю взаємовідносин між членами організованої групи, чим і пояснюються численні помилки у визначенні дійсного статусу затриманих.

Для запобігання можливих помилок у визначенні статусу затриманих слідчий повинен одержати вичерпну інформацію про кількість злочинців, про дії й функції кожного під час здійснення протиправних дій. Ці дані сприяють виявленню організатора конкретного кримінального правопорушення, визначенню ролі та місця кожного в структурі злочинного угруповання, а також встановленню найбільш «слабкої ланки», яка піддається психологічному впливу і зможе сприяти швидкому розслідуванню втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

З огляду на це, невідкладному першочерговому допиту підлягають особи, які:

- раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності;
- виконували другорядні функції під час здійснення протиправних дій. Так, після викриття організованої групи такі особи

можуть претендувати на роль свідків чи пособників, а не співвиконавців злочинних дій;

- піддаються психологічному впливу;

- найбільш поінформовані про обставини кримінального правопорушення, неповною мірою зацікавлені у тому, щоб протиправні дії залишилися нерозкритими, та можуть повно й об'єктивно викласти інформацію, що має значення для кримінального провадження;

- мають незначний кримінальний досвід;

- безпосередньо пов'язані між собою епізодами протиправної діяльності, що дозволяє у разі необхідності провести одночасні допити двох раніше допитаних осіб;

- схильні переоцінювати ступінь поінформованості слідчого або мають у групі статус «опозиціонерів» та конфліктують з лідером й іншими членами кримінального угруповання та ін.

Зважаючи на це, допит декількох підозрюваних (насамперед, неповнолітніх) повинен за часом максимально наближатися до їх затримання, що дозволяє використовувати фактор раптовості та створювати напругу.

Отже, допити злочинців необхідно проводити одночасно відразу ж після їх затримання, не даючи можливості:

- а) висунути неправдиве алібі;

- б) узгодити загальну лінію поведінки;

- в) обміркувати своє становище;

- г) визначити обсяг доказової інформації, якою оперує слідчий;

- д) здійснювати протидію досудовому розслідуванню на будь-якому його етапі (початковому або подальшому).

Після підготовчих заходів слідчий переходить до безпосереднього проведення допиту (робочий етап). На цьому етапі важливе значення має ефективне використання тактичних прийомів та їхніх комбінацій.

Б. В. Щур акцентує увагу на можливостях використання специфічних тактичних прийомів допиту щодо розслідування кримінальних правопорушень, що здійснюються організованими злочинними угрупованнями, зокрема, пошук найбільш «слабкої

ланки» в структурі групи, роз'єднання членів злочинної групи, створення конфліктних стосунків у середині групи³²⁰.

На нашу думку, більш повно види тактичних прийомів, що застосовуються під час допиту визначають В. П. Бахін, В. К. Весельський і В. С. Кузьмічов. До основних тактичних прийомів науковці відносять наступні:

- створення у допитуваного уявлення про інформованість слідчого;
- деталізація отриманих раніше показань;
- допущення легенди;
- виявлення зацікавленості до незначних другорядних фактах та замовчування про інші, відомі слідству обставини кримінального правопорушення;
- приховування слідчим інформованості про злочинну подію;
- використання різних темпів допиту – постановки запитань допитуваному;
- викладення слідчим ймовірного ходу протиправних подій;
- спростування неправдивого алібі;
- запобігання «брехні» на початковому етапі допиту;
- з'ясування контрольних даних;
- початок допиту з обставин (епізодів), найбільш відомих слідчому;
- запрошення до участі в допиті «авторитетних» для допитуваного (неповнолітнього) осіб;
- проведення повторного допиту;
- пред'явлення доказів;
- застосування під час допиту технічних засобів його фіксації (відеозапису)³²¹.

Можна погодитися з думкою В. К. Весельського, що вибір тактичних прийомів, які б відповідали конкретній слідчій ситуації та вирішенню поставлених при цьому завдань, передбачає «видобування» з багатьох можливих такого прийому, який напевно

---

³²⁰ Шур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинців, що вчиняються організованими злочинними групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2005. С. 12.

³²¹ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту : навчальний посібник. К., 1997. С. 37–41 ; Кузьмічов В.С., Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів : навчальний посібник. К., 2007. С. 108.

буде найбільш результативним. Для цього потрібна систематизація тактичних прийомів, яка давала б можливість здійснювати необхідний вибір з «блоків», аналогічних за своєю спрямованістю прийомів³²².

На основі узагальнення матеріалів архівних кримінальних справ та кримінальних проваджень, а також аналізу даних анкетування працівників оперативних та слідчих підрозділів щодо розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність можна виокремити найбільш розповсюджені тактичні прийоми допиту, зокрема:

- встановлення психологічного контакту з допитуваним (особливо із неповнолітнім) – 100 %;
- викладання показань у формі вільної розповіді – 94 %;
- поділ теми вільної розповіді – 74 %;
- постановку запитань – 100 %;
- спостереження за поведінкою допитуваного – 69 %;
- використання різних темпів допиту – 46 %;
- створення напруження – 57 %;
- зняття напруження – 35 %;
- використання фактора раптовості – 63 %;
- пред'явлення доказів – 87 %;
- створення уявлення про інформованість слідчого – 28 %;
- розповідь слідчим версій про учинене кримінальне правопорушення або ймовірний розвиток протиправної події – 18 %;
- приховування меж поінформованості слідчого – 59 %;
- актуалізація забутого у пам'яті допитуваних – 57 %;
- використання асоціативних зв'язків – 44 %;
- відволікання уваги допитуваного – 32 %;
- використання рефлексії допитуваного – 19 %;
- втягнення допитуваного у суперечку – 12 %;
- використання в злочинній групі (серед її учасників) конфліктів та протиріч – 38 %;
- застосування науково-технічних засобів фіксації допиту – 21 %.

---

³²² Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні й тактичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1999. С. 14.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність певну специфіку має тактика допиту, учасниками якого є члени організованих злочинних угруповань та їхні лідери. При обранні тактики допиту слідчі повинні враховувати, що такі кримінальні утворення характеризуються найбільшим ступенем суспільної небезпеки, є більш небезпечним різновидом злочинних угруповань і об'єднанням, що має високий рівень психологічного розвитку: згуртоване й стійке. Її члени – взаємозалежні, підкоряються загальним правилам і нормам поведінки, які прийняті у групі. Це доволі тісний союз, у якому кожний знаходить собі емоційну підтримку, дорожить оцінкою своєї особистості з боку злочинної групи. Їм притаманна висока ступінь організованості, чітка функціональна диференціація структури переважно ієрархічного типу, розподіл ролей з яскраво вираженою роллю лідера³²³.

Незважаючи на це, слідчий повинен враховувати, що нерідко між членами організованих груп та злочинних організацій виникають відкриті або приховані розбіжності й суперечки, які призводять до певних протиріч та конфліктів³²⁴.

Справедливо вказує В. Д. Берназ, що певною закономірністю формування і функціонування злочинних груп є постійна дія у них двох протидіючих сил: одна з них спрямована на подальшу інтеграцію та згуртування членів злочинної групи, а інша – на їх роз'єднання. Якщо злочинна група наразилася на яку-небудь невдачу і виникла небезпека розкриття та притягнення її членів до відповідальності, то підсилюється тенденція до роз'єднання групи, проявляються приховані конфлікти і суперечності, зростає напруження у стосунках між її учасниками³²⁵.

Зважаючи на це, слідчий під час допитів повинен застосовувати тактичний прийом «використання в злочинній групі кон-

³²³ Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: монографія. Дніпропетровськ, 2004. С. 108.

³²⁴ Берназ В.Д. Особливості використання знань психології під час розслідування злочинів, пов'язаних з наркобізнесом. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. Спеціальний випуск № 1 (13). 2003. С. 299.

³²⁵ Берназ В.Д. Теорія та практика використання психологічних знань у здійсненні та вдосконаленні слідчої діяльності: автореф. ... д-ра юрид. наук. К., 2004. С. 17.

фліктів і протиріч» з метою розхитати єдність групи та протиставити її членів один одному.

Узагальнюючи викладене, необхідно вказати, що застосування тактичних прийомів має вибірковий характер, що передбачає визначення й використання тих із них, які сприяють одержанню об'єктивних, правдивих та повних показань.

В кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність певну специфіку має і проведення одночасного допиту двох раніше допитаних осіб.

Стосовно визначення одночасного допиту, то А. Б. Соловйов характеризує його як самостійну слідчу (розшукову) дію, що проводиться шляхом почергового допиту двох осіб з числа свідків, потерпілих і підозрюваних у присутності один одного з метою встановлення в їхніх показаннях істотних протиріч, які мають значення для встановлення істини по спірних обставинах і в кінцевому рахунку для прийняття законного і обґрунтованого підсумкового рішення у кримінальному провадженні³²⁶.

У свою чергу, В. О. Коновалова визначала його як слідчу (розшукову) дію, яка проводиться для отримання доказів у кримінальному провадженні та полягає в одночасному допиті двох осіб (двох свідків, двох підозрюваних, свідка і підозрюваного) судово-слідчими органами з метою усунення істотних суперечностей, які є у показаннях цих осіб, і встановлення істини³²⁷.

Відповідно до п. 9 ст. 224 КПК України, слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях³²⁸.

Більшість працівників правоохоронних органів (близько 87 % опитаних слідчих) під час анкетування зазначили, що одночасний допит є найбільш ефективною процесуальною дією, що проводиться на подальшому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

---

³²⁶ Соловьев А.Б. Очная ставка М., 2006. 30 с.

³²⁷ Коновалова В.Е. Тактика производства очной ставки. *Ученые записки Харьковско-го юридического института*. 1955. Вып. 6. С. 121-126.

³²⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення - 20.02.2022).

Окремі науковці зазначають, що слідчий проводить одночасний допит, коли йому необхідно з'ясувати, хто з двох допитаних осіб надає неправдиві свідчення. У цьому випадку відбувається своєрідне зіткнення показань, перевірка їх на міцність. З інтонації, експресивним рухам кожного з допитуваних, по тому, як вони реагують на суперечності між їх показаннями, слідчий може судити про правдивість або хибність повідомлених ними відомостей. Визначена слідча (розшукова) дія може бути використана для надання допитуваному допомоги в пригадування помилки. Вона є також і ефективним засобом психологічного впливу на особу, що дає неправдиві свідчення. При цьому особливу роль відіграє ефект безпосереднього емоційного впливу однієї особи на інше, особливо в тих випадках, коли допитуваний не знав, що є очевидцем скоєного злочину, або сподівався, що проти нього свідчення не будуть дані. Одночасний допит є досить складною слідчою (розшуковою) дією, в певних випадках навіть ризикованим, оскільки можливо і негативний вплив допитуваного на особу, що свідчить правдиво. Окрім того, підозрювані під час одночасного допиту можуть домовитися між собою і узгодити свої неправдиві свідчення, чому слідчий не завжди в змозі перешкодити. При наявності таких побоювань краще не поспішати зі слідчою (розшуковою) дією та спробувати усунути виниклі суперечності іншим шляхом, наприклад за рахунок відтворення звукозапису показань або пред'явлення відеозапису допиту. Точно також одночасний допит між неповнолітнім і дорослим доцільно проводити лише в тих випадках, коли слідчий впевнений, що дорослий допитуваний не зробить негативного впливу на показання неповнолітнього³²⁹.

Слід зазначити, що на процес формування показань неповнолітніх впливають їх підвищена стомлюваність, нездатність довго зосереджувати свою увагу на одному об'єкті, незначний життєвий досвід, підвищена сугестивність, схильність до фантазування, емоціонально-вольова нестійкість. Ці особливості психіки неповнолітніх можуть бути причиною їх сумлінного омані, схильності

³²⁹Криміналістика : учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2001. 718 с.

до негативного впливу осіб, зацікавлених у приховуванні істини у кримінальному провадженні. Разом з тим показання неповнолітніх є повними і об'єктивними, їм властиві точність сприйняття і міцність утримання в пам'яті деталей події і властивостей предметів, їх зацікавили³³⁰.

На основі узагальнення матеріалів архівних кримінальних справ та кримінальних проваджень, встановлено, що до одночасного допиту залучалася така кількість осіб:

- дві особи - 96 %;
- три особи - 3 %;
- чотири особи та більше - 1 %.

Більшість опитаних слідчих (98 %) вказують на найбільшу ефективність допиту між двома особами. Проте, у кримінальних провадженнях про хуліганство нерідко беруть участь три і більше неповнолітніх осіб. Тому проведення одночасного допиту між трьома особами і більше також є можливим.

Ми підтримуємо наукову позицію М. П. Яблокова, який наголошує на тому, що перед одночасним допитом необхідно ретельно вивчити свідчення допитуваних, врахувати їхні взаємини, з'ясувати сутність виниклих протиріч, намітити питання, які повинні бути задані, їх послідовність, і вирішити питання про те, хто буде першим допитувати на очній ставці. Зазвичай першим допитується особа, що дає, на думку слідчого, правдиві свідчення. Хоча в деяких ситуаціях можна вчинити і навпаки в розрахунок на те, що неправдиві свідчення, що зачіпають інтереси іншої допитуваного, викличуть у нього обурення. В результаті він може повідомити факти, про які до цього мовчав³³¹.

У свою чергу, Ю. В. Гаврилін визначає їх наступним чином:

- з'ясування обставин кримінального провадження, що необхідно встановити;
- вивчення та аналіз отриманих на попередніх допитах показань;

---

³³⁰Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика : учебник. М. : ИНФРА-М, 2005. 503 с.

³³¹Криміналістика : учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. 718 с.

– з'ясування змісту суперечностей та протиріч, які містяться у показаннях допитуваних;

– вивчення особи допитуваних (неповнолітнього);

– визначення послідовності проведення допиту;

– вибір місця й часу проведення одночасного допиту;

– підбір та систематизація наявних у кримінальному провадженні доказів;

– формулювання запитань та визначення їх послідовності³³².

На думку Н. О. Кононенко, серед підготовчих заходів до проведення одночасного допиту, слід виокремити наступні:

– вивчення матеріалів кримінального провадження та прийняття рішення про проведення одночасного допиту;

– визначення місця й часу проведення одночасного допиту;

– встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню під час слідчої (розшукової) дії;

– визначення осіб, між якими він буде проведений, та черговості їх допиту;

– визначення та підготовка технічних засобів фіксації одночасного допиту;

– складання плану проведення одночасного допиту³³³.

Підготовку до проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб можна вважати закінченою, коли слідчий має у своєму розпорядженні певний обсяг інформації, який достатній для перевірки версій обох сторін. Зрозуміло, невід'ємною частиною такої підготовки є тактично грамотно проведені роздільні допити майбутніх учасників одночасного допиту. Кожного необхідно допитувати про джерела його поінформованості. Буває, що ці джерела немає можливості оперативно перевірити. У цьому випадку на допомогу слідчому повинні прийти прийоми викриття неправди на допиті. Досить ефективні, наприклад, «питання-

---

³³² Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие. М. : Книжный мир, 2004. 332 с.

³³³ Кононенко Н.О. Особливості проведення допиту підозрюваних під час розслідування хуліганства, що вчинене при проведенні спортивно-масового заходу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : збірник наукових праць. 2014. № 1. С. 331–337.

пастки», що створюють можливість «обмовки» з боку того, кому вони адресовані³³⁴.

Враховуючи, що потреба у проведенні одночасного допиту виникає переважно у подальших етапах досудового розслідування, а не на початковому, слідчий володіє певною інформаційною базою до моменту проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Ґрунтовне дослідження всієї наявної інформаційної бази розслідування дозволяє сформулювати напрямки і прогнозувати результати одночасного допиту. Її результати можуть мати різні наслідки. Чи не виключена можливість відміни одним з учасників одночасного допиту іншого до дачі неправдивих, вигідних для себе показань. Окрім того, передчасне ознайомлення учасників одночасного допиту з зібраними в ході слідства доказами може призвести до негативних наслідків.

Для запобігання негативних наслідків одночасного допиту необхідно встановити низку факторів, а саме:

а) чи існує необхідність психологічної підготовки осіб, які надають правдиві показання (співпрацюють зі слідчим);

б) чи достатньо досліджено особу, яка є учасником процесуальної дії;

в) чи не призведе раптовість процесуальної дії на допитуваного в ході одночасного допиту до стану фрустрації, якщо такий допит планується раптово для одного із його учасників. Повинні також враховуватися і інші чинники, які обумовлюються конкретною ситуацією, якщо вони мають значення для отримання правдивих показань³³⁵.

Серед заходів підготовчого характеру до проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб при розслідуванні втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність неодмінною умовою цього є вивчення матеріалів кримінального провадження. Всебічне та ретельне їх дослідження дозволяє виявити існуючі прогалини, розбіжності і суперечності в різних аспектах. Розгляду

---

³³⁴ Кирюха Д.Є. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академія адвокатури України. К., 2019. 283 с.

³³⁵ Савельєва М.В., Смушкин А.Б. Криміналістика : учебник. М. : Издательский дом «Дашков и К», 2009. 608 с.

підлягають відомості, що містяться як у протоколах слідчих (розшукових) дій:

- а) протокол огляду місця події;
- б) протоколи допиту потерпілих та свідків;
- в) протокол пред'явлення для впізнання та ін.

Окрім того, на думку М. М. Єфімова, досліджуються й інші матеріали кримінального провадження: а) характеристики на окремих учасників кримінального процесу; б) різноманітні довідки; в) процесуальні документи³³⁶.

Доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх має суттєве значення для забезпечення повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин, які підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, враховуючи, що такі обставини мають особливості, визначені кримінальним процесуальним законом. Саме надання прокурором під час підтримання державного обвинувачення в суді достатніх доказів, які підтверджують зазначені обставини, сприяє ухваленню судом законного і справедливого рішення, що, в свою чергу, допоможе ефективному виконанню завдань кримінального провадження³³⁷.

Насамперед, при наявності розбіжностей у показаннях право слідчого на проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб нерідко трактується як обов'язок, звідси й відношення до нього як свого роду формальності, у ході якої раніше допитані особи по черзі відтворюють свої показання. Такий допит слід визнати слідчою (розшуковою) дією, яка позбавлена будь-якого змісту, тим більше, доказового значення, оскільки вона нічого не встановлює. Серед деяких слідчих існує помилкова думка, що результатом такої слідчої (розшукової) дії є свого роду «перевірка на міцність» показань потерпілого або свідка, які викривають підозрюваного. При цьому у слідчого виникає впевненість, що

---

³³⁶ Єфімов М.М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словачької Республіки)*. 2017. № 1 (ч. 2). С. 65–70.

³³⁷ Кошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 2. 2016. С. 10–18.

й у суді даний потерпілий (свідок) не змінить своїх показань. Така позиція слідчого помилкова й неодноразово спростовувалася практикою (на одночасному допиті двох чи більше вже допитаних осіб своїх показань свідок дотримується нітрохи не більше, ніж попередніх показань, повідомлених ним на допитах)³³⁸.

До предмета одночасного допиту у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність можна віднести наступні обставини:

- особливості виникнення злочинного задуму;
- загальна мета та мотиви кримінального правопорушення, ставлення особи (неповнолітнього) до злочинних наслідків;
- час, місце та обстановка здійснення протиправних дій;
- механізм учинення кримінальних правопорушень;
- загальні відомості щодо об'єкту злочинного посягання;
- способи підготовки й вчинення протиправних дій, послідовність злочинних дій, а також особливості приховування злочинної діяльності (її характер);
- відомості про особу неповнолітнього правопорушника (злочинця);
- загальна здібність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення;
- психологічний та фізичний стан особи в момент сприйняття чи після нього;
- характеристика обставин, що сприяли або перешкоджали учиненню кримінальних правопорушень;
- умови, за яких допитуваний спостерігав будь-які предмети або явища;
- кількісний склад кримінального угруповання при учиненні кожного епізоду злочинної діяльності, конкретні дії кожного за окремими епізодами кримінального провадження, навички володіння зброєю та прийомами боротьби;
- виявлення психологічної й функціональної структури кримінального угруповання (якісний склад, рівень організованості) та розподілу функціональних обов'язків;

---

³³⁸ Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Атіка, 2001. 544 с.

- способи формування кримінального угруповання та характер злочинної діяльності;
- способи протидії досудовому розслідуванню та впливу на потерпілих, свідків та членів злочинної групи, які надають правдиві показання у кримінальному провадженні;
- наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади та управління, правоохоронних органах та зв'язків з іншими злочинними групами;
- виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у здійсненні протиправних дій, але обізнаних про їх підготовку, вчинення або приховання;
- наявність в злочинній групі прихованих протиріч, конфліктів й розбіжностей;
- загальні способи легалізації отриманих злочинних прибутків та відтворення злочинної діяльності;
- встановлення осіб, які залишилися на волі і продовжують злочинну діяльність або налагоджують зв'язки між членами злочинної групи та намагаються створити єдину, вигідну для усіх лінію поведінки та ін.³³⁹

І. А. Макаренко наголошує, що доказова інформація щодо вчиненого діяння надходить з процесуальних джерел і включає в себе:

- а) показання родичів та знайомих;
- б) висновки експертів щодо психічного та психологічного стану, вік неповнолітнього;
- в) результати проведеного огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій у вигляді слідів злочинця.

Орієнтуюча інформація може бути отримана:

- а) шляхом проведення оперативно-розшукових заходів: результати спостереження за неповнолітнім, дані, отримані під час опитування тощо;
- б) з даних, що містяться в криміналістичних та інших обліках, що ведуться в поліції та правоохоронних органах, зокрема в алфавітному, дактилоскопічному обліку, обліку за способом вчинення злочину, відеотеках тощо;

---

³³⁹Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

в) із даних про типового неповнолітнього злочинця – його «портрет», складений на репрезентативній емпіричній базі в криміналістичній характеристиці тієї або іншої групи кримінальних правопорушень;

г) на основі спеціальних знань слідчого, отриманих з наукових джерел про вікову психологію та педагогіку;

д) на основі слідчої інтуїції, як джерела інформації про особу неповнолітнього, заснованої на професійному і життєвому досвіді слідчого;

е) на основі спостережень за зовнішніми проявами підлітка в процесі виконання слідчих (розшукових) дій за його участю³⁴⁰.

Доречною є думка О. Ф. Вакуленка, який наголошує на тому, що під час підготовки до допиту уповноваженим особам необхідно мати на увазі такі психологічні особливості неповнолітніх, як:

- намагання після учинення кримінального правопорушення розповісти кому-небудь про вчинені протиправні дії;

- наявність певного артистизму та тенденцій розглядати процес досудового розслідування як своєрідне змагання;

- завищений рівень самооцінки;

- вміння швидко і непомітно для оточуючих відключатися від реальності;

- намагання замовчувати певні обставини, де він проявив себе, як на його думку, недостатньо розумно;

- підвищену чутливість до брутальності, відсутності уваги до своєї особистості;

- готовність завзято боротися за «свої права»;

- високу ймовірність відмови від раніше наданих показань за переконанням родичів або захисника.

Автор зазначає, що найменша помилка слідчого викликає у неповнолітнього активізацію позиції. Це відбувається навіть у випадках, коли слідчий або інші особи, які беруть участь в розслідуванні, лише дозволяють собі недоброзичливі оціночні судження, що стосуються особи неповнолітнього або близьких

---

³⁴⁰ Макаренко И.А. Криминалистическое учение о личности несовершеннолетнего обвиняемого : автореф. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / науч. рук. А.А. Эксархопуло. Саратов, 2007. 42 с.

йому осіб. У цьому зв'язку є доволі ефективним непрямий допит, тобто з'ясування другорядних деталей події з одночасним приховуванням інтересу слідчого до основного предмета допиту, що може створити у допитуваного уявлення про те, що все інше слідчому відомо³⁴¹.

У свою чергу, В. Т. Очередін виокремлює серед обставин, що характеризують особу неповнолітнього підозрюваного, наступні групи:

1) загальні відомості про особу підозрюваного – прізвище, ім'я, по-батькові, місце народження, громадянство, національність, місце проживання, вік;

2) зайнятість суспільно корисною діяльністю – найменування навчального закладу, клас, курс; де, з якого часу, і ким працює;

3) стан здоров'я – наявність або відсутність порушень життєвих функцій організму; якими хронічними хворобами страждає неповнолітній, які важкі хвороби переніс, чи лікувався в неврологічних лікарнях і психічних установах, чи перебуває на обліку в психоневрологічному диспансері; ступінь наявної розумової відсталості, не пов'язаної з душевним захворюванням;

4) індивідуальні властивості та якості особистості – різні психологічні особливості – вольові риси та властивості характеру, темперамент, рівень інтелектуального розвитку неповнолітнього, його захоплення та інтереси;

5) громадська поведінка – спосіб життя, ставлення до навчання або роботи, участь у громадському житті навчального або трудового колективу, ставлення до оточуючих, заняття у вільний час, коло знайомств, поведінка за місцем проживання, причини незайнятості суспільно корисною діяльністю; чи вчиняв підозрюваний раніше злочини, чи звільнявся від кримінальної відповідальності або покарання, чи був засуджений, чи відбував покарання, чи перебував у виховній установі для неповнолітніх, чи допускав адміністративні проступки, чи застосовувалися до нього заходи громадського впливу, чи перебуває на обліку в спеціалізованих державних органах у справах щодо неповнолітніх;

---

³⁴¹ Вакуленко О.Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 298 с.

6) умови життя та виховання (дані щодо батьків та інших членів родини, матеріально-побутові умови життя, зміст виховної роботи з неповнолітнім тощо);

7) обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання³⁴².

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб доцільно проводити у тих випадках, коли всі можливі засоби усунути розбіжності у показаннях, наданих на допитах, використані або завідомо малоефективні.

На думку В. Ю. Шепітька, причини виникнення розбіжностей різноманітні, але їх можна поєднати у двох групах:

а) сумлінна омана;

б) бажання перешкодити встановленню істини у кримінальному провадженні. При цьому слід мати на увазі, що сторони обвинувачення й захисту можуть дотримуватися хибних версій, які не збігаються між собою³⁴³.

За даними узагальнення матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень, відповідно до процесуального статусу учасників слідчої (розшукової) дії допит проводився між:

- неповнолітнім потерпілим і підозрюваним – 61 %;
- підозрюваними – 12 %;
- неповнолітнім потерпілим і свідком – 9 %;
- потерпілими – 4 %;
- свідками – 3 %;
- підозрюваним та свідками – 11 %³⁴⁴.

Можна погодитися з думкою І. Ф. Герасимова і Л. Я. Драпкіна, стосовно того, що усунення певних протиріч й прогалін у показаннях аж ніяк не зводиться до того, щоб підозрюваний та потерпілий під час одночасного допиту надавали свої версії протиправної події, яка відбулася.

---

³⁴² Очередин В.Т. Доказательства в уголовном процессе : сущность, источники, способы собирания. М. : Юрлитинформ, 2008. 248 с.

³⁴³ Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Х. : Право, 1998. 376 с.

³⁴⁴ Приловский В.В. Подготовительный этап проведения одновременного допроса при расследовании вовлечения несовершеннолетних в противоправную деятельность. *KELM*. 2020. № 5. С. 209–213. (Республика Польша).

На думку вчених, вказана мета буде досягнута у тому випадку, якщо, наприклад, підозрюваний, формально заперечуючи показання потерпілого, фактично, заплутавшись у власних показаннях, заплутавшись у суттєвих внутрішніх протиріччях, видасть злочинну поінформованість про обставини, які він за його ж версією не повинен знати. Але такий результат не досягається сам собою. Щоб його отримати, у жодному разі недостатньо обмежитися послідовною фіксацією показань спочатку одного учасника, потім іншого, після чого задати їм загальне питання: «Чи наполягаєте Ви на своїх показаннях?», записати відповідь і запропонувати ставити запитання один одному, а якщо питань немає, повідомити про закінчення слідчої (розшукової) дії. Таким шляхом слідчий не виправдано позбавляє себе ініціативи. Потрібно займати активну позицію, тобто необхідно підготувати систему контрольних запитань і запитань про окремі деталі, у процесі допиту задавати їх не в хронологічній або логічній послідовності, а «у розбивку». Цієї тактики необхідно дотримуватися у відношенні обох учасників, а не допомагати одному з них «викрити» іншого. Якщо один з них буде по-різному відповідати на контрольні питання й систематично плутатися в окремих деталях, то можна говорити про те, що розбіжності у показаннях усунуті, оскільки один з допитуваних внутрішніми протиріччями й непослідовністю виявив свою нещирість³⁴⁵.

На підставі опитування працівників слідчих підрозділів Національної поліції можна дійти висновків, що більшість з опитаних респондентів до основних задач одночасного допиту раніше допитаних осіб при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність відносять наступні:

- викриття одного з допитуваних (члена організованої групи) у дачі завідомо неправдивих показань – 73 %;
- з'ясування основних причин прогалин й суперечностей, що містяться в показаннях допитаних осіб, та їх усунення – 69 %;
- посилення позиції сумлінних учасників кримінального процесу – учасників одночасного допиту, які прийняли рішення співпрацювати зі слідчим та надали правдиві показання – 38 %;

³⁴⁵ Криміналістика : учебник для вузов / под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. М. : Высш. шк., 1994. 528 с.

– закріплення показань правопорушників (неповнолітнього) та додаткова їхня перевірка – 24 %.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність працівникам слідчих підрозділів значну увагу потрібно приділяти вивченню особи неповнолітнього правопорушника (підозрюваного).

В юридичній літературі більшість учених виділяють чотири основні напрями вивчення особистості неповнолітнього підозрюваного:

а) *кримінально-правовий*. Кримінально-правове узагальнення та вивчення даних, що характеризують особу злочинця, проводиться для вирішення питання щодо: можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності, правильної кваліфікації дій правопорушника, правильного застосування заходів кримінальної покарання;

б) *кримінально-процесуальний*. Кримінально-процесуальний напрям вивчення особи неповнолітнього злочинця необхідний для здійснення обґрунтованих процесуальних дій, зокрема проведення слідчих (розшукових) дій та окремих процесуальних заходів, обрання заходів процесуального примусу та ін.;

в) *криміналістичний*. Криміналістичний або тактичний напрям вивчення даних, що характеризують особу неповнолітнього злочинця, здійснюється з метою вчасного висунення слідчих версій, встановлення усіх епізодів у кримінальному провадженні та всіх співучасників протиправного діяння, а також для обґрунтованого вибору тактичних прийомів (тактичних комбінацій) при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій;

г) *кримінологічний*. Вивчення особи неповнолітнього підозрюваного спрямоване на встановлення характерних особливостей та властивостей конкретної особи (члена кримінального угруповання); його криміногенних інтересів та мотивації, які започаткували відповідну злочинну поведінку. Це необхідно для створення якнайкращих основ і методик індивідуальної профілактики³⁴⁶.

---

³⁴⁶ Козьяков І.М. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 9. С. 88–92.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність на початковому етапі розслідування доцільно залучати психолога.

У юридичній літературі більшість учених (Н. І. Єфімова, М. М. Коченов, А. С. Кривошеев, О. Д. Ситковська) наголошують на тому, що на підготовчому етапі залучення психолога дозволяє розкрити психологічні сторони окремих обставин кримінального правопорушення, поведінку осіб, їх особистісні характеристики, сутність окремих психологічних концепцій, а також теоретичних підходів, що можуть бути застосовані у правоохоронній практиці.

Психолог під час підготовки до проведення одночасного допиту обговорює та узгоджує зі слідчим наступні питання:

а) вивчення яких психологічних особливостей допитуваного має значення для встановлення психологічного контакту з ним відповідно до мети і завдань кримінального провадження й слідчої ситуації;

б) якими способами при проведенні слідчої (розшукової) дії вони можуть бути виявлені;

в) які запитання і в якій формі доцільно ставити перед учасниками слідчої (розшукової) дії.

При провадженні одночасного допиту психолог може рекомендувати внести певні корективи у намічений план допиту, звернути увагу на обставини, що мають значення для вивчення психології неповнолітнього допитуваного³⁴⁷.

На думку В. В. Пяковського, ситуація на допиті підозрюваного, що проводиться за участю захисника, повинна розглядатися з урахуванням конфліктності не лише із підозрюваним, а й його захисником, його ставленням, реакцією на дану конфліктність. Важливу роль тут відіграє психологічний компонент – наявність чи відсутність психологічного контакту слідчого із захисником. Якщо між слідчим і підозрюваним виникає конфлікт, то він виявляється і між слідчим та захисником, як прихованого, так і відкритого характеру, тому що захисник пов'язаний зі своїм підзахис-

---

³⁴⁷ Изучение следователем психологии обвиняемого : метод. пособ. / М.М. Коченов, Н.И. Ефимова, А.С. Кривошеев, О.Д. Ситковская. М. : ВНИИПП, 1987. 52 с.

ним процесуальними обов'язками. Участь адвоката ставить перед слідчим низку додаткових завдань, а саме:

а) контролювати поведінку адвоката (словесні і жестові підказки підзахисному), його реакція на хід допиту тощо;

б) не втрачати ініціативи керівництва допитом;

в) аналізувати його вчинки з метою визначення, на що саме прореагував адвокат і як конкретно (усміхнувся, засмутився), що за цим стоїть – допущена слідчим помилка або вдалий хід, тобто оцінка тактики, що використовується, і потреба внесення до неї змін;

г) детальна фіксація всього, що характеризує участь адвоката у даному питанні (коли і у зв'язку з чим було заявлено клопотання, як і після чого слідувало запитання, які конкретно були підказки підзахисному тощо³⁴⁸).

На основі проведеного дослідження встановлено, що під час одночасного допиту вирішуються суперечності з наступних питань:

1) знайомство злочинця з неповнолітнім (час, місце, свідки, тривалість і зміст зустрічей, характер їх стосунків);

2) обізнаність підозрюваного про вік неповнолітнього;

3) наявність інформації у батьків неповнолітнього про факт підтримання його відносин з підозрюваним;

4) характеристика сумісних дій підозрюваного з неповнолітнім під час учинення злочинного діяння, їх зміст.

Особлива увага до встановлення точного віку неповнолітнього необхідна і для правильного застосування порядку судочинства, матеріально-правових норм про строки, види та обсяг покарання, місце та режим його відбуття у випадку засудження підлітка. Зрештою встановлення точного віку дає змогу враховувати вікові та соціально-психологічні особливості в ході проведення слідчих (розшукових) дій і відповідні тактичні прийоми. Невиконання вимог закону про встановлення точного віку тягне за собою помилки під час вирішення найважливіших кримінально-правових та кримінально-процесуальних питань

---

³⁴⁸ Криміналістика: підручник / В.В. Пяковський та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

у ході судочинства у справах неповнолітніх, негативно впливає на виховну і профілактичну спрямованість процесу³⁴⁹.

Досить важливим заходом є визначення місця і часу її проведення одночасного допиту. В. Г. Лісогор з цього приводу наголошує, що під час проведення одночасного допиту слідчий має вжити заходів, щоб про час і місце її проведення знало якомога менше осіб. В одних випадках її доцільно провести безпосередньо після допиту особи, в показаннях якої з'ясувалися суттєві суперечності, перш ніж допитані встигнуть зустрітися та погодити подальші показання. В інших випадках, навпаки, не слід поспішати з одночасним допитом, щоб уникнути передчасної поінформованості допитуваних про характер показань один одного. Наприклад, передчасна поінформованість підозрюваного про зміст показань його співучасника або свідка, очевидно, не допомагає успіху розслідування³⁵⁰.

Низка науковців наголошують на тому, що необхідно ретельно вивчати відомості про особу неповнолітнього злочинця. Серед них вчені виокремлюють різні групи, зокрема:

- психологічні особливості допитуваного, зокрема темперамент, рівень загального його розвитку, інтереси, ціннісні орієнтири тощо;
- вік та інші біографічні відомості допитуваного;
- стан здоров'я особи;
- соціальну характеристику, зокрема взаємовідносини у сім'ї та колективі, ставлення до праці, навчання, участь у суспільному житті тощо³⁵¹.

Більшість працівників слідчих підрозділів Національної поліції (92 %) вважають, що завчасне вивчення відомостей про особу неповнолітнього злочинця у кримінальних провадженнях має важливе значення. Такий захід дозволяє прогнозувати тактику проведення процесуальних дій та завчасно вживати заходів щодо запобігання протидії досудовому розслідуванню.

---

³⁴⁹ Левендаренко О.О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2003. 226 с.

³⁵⁰ Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства : наук.-практ. посіб. Дніпропетровськ, 2005. С. 124–125.

³⁵¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація. Х. : Право, 2012. Т. 2. 664 с.

Так, в лютому 2018 року гр. Є., достовірно знаючи про вік неповнолітнього ОСОБА_2, здійснюючи психологічний вплив на нього, в ході спільної бесіди про можливість вчинення крадіжок, шляхом переконань, вмовлянь та особистим прикладом, схилив спільно вчинити крадіжку металевих бортів з автопричепу, який належить гр. С., усвідомлюючи, що таким чином втягує неповнолітнього у злочинну діяльність. Після цього, 23 лютого 2018 року близько 18 години 00 хвилин гр. Є. разом з неповнолітнім, враховуючи сприятливу для них обстановку, а саме те, що їх злочинні дії ніким не помічені та за ними ніхто не спостерігає, керуючись корисливим мотивом, разом прийшли до господарства гр. С., де шляхом вільного доступу з автопричепу, який стояв на узбіччі дороги, таємно викрали частини металевих бортів (як металобрухт) вагою 62 кілограми, яким в подальшому розпорядилися на власний розсуд. Продовжуючи свої злочинні дії, 24 лютого 2018 року близько 16 години 00 хвилин, вказані особи, знову викрали частини металевих бортів. Не припиняючи свої злочинні дії, 26 лютого 2018 року близько 12 години 00 хвилин, знову вчинили вищевказані дії (викрали частини металевих бортів)³⁵². В ході здійснення процесуальних дій по кримінальному провадженню уповноважені особи здійснили докладний збір інформації про неповнолітнього потерпілого, що, в подальшому, було застосовано для встановлення психологічного контакту під час проведення допиту та одночасного допиту раніше допитаних осіб.

За даними вивчення кримінальних проваджень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність можна зробити висновок, що більшість одночасних допитів (93 %) за участі підозрюваних та неповнолітніх проводилися виключно у конфліктних ситуаціях.

Для подолання конфліктних ситуацій одночасного допиту раніше допитаних осіб запропоновано використання наступних тактичних прийомів:

- завчасне встановлення психологічного контакту;

---

³⁵² Кримінальне провадження № 289/736/18. Архів Радомишльського районного суду Житомирської обл., 2018 р.

- деталізація показань учасників одночасного допиту;
- пред'явлення доказів для активізації пам'яті допитуваних осіб;
- втягнення підозрюваного у суперечку з неповнолітнім для виявлення нових обставин, що мають значення для кримінального провадження;
- використання рефлексії підозрюваного та неповнолітнього;
- застосування відеозапису.

Під час вивчення правоохоронної практики встановлено досить низьку ефективність одночасних допитів, оскільки лише у 19 % випадків протиріччя у показаннях підозрюваного та неповнолітнього було усунуто.

Під час проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, доцільно застосовувати прийом використання позитивних властивостей особи несумлінного учасника слідчої (розшукової) дії.

Можна погодитися з думкою С. М. Стахівського, який наголошував, що правильна організація проведення одночасного допиту передбачає врахування певних чинників, які впливають на ефективність цієї слідчої (розшукової) дії. До таких чинників переважно належать: а) фактор раптовості; б) моральні та вольові якості учасників одночасного допиту; в) їх психічний стан й характер взаємовідносин³⁵³.

У свою чергу, С. Я. Хоменко відмічає деякі організаційно-тактичні особливості одночасного допиту з участю неповнолітніх. Так, вчений наголошує, що при проведенні даної слідчої (розшукової) дії слідчий повинен ретельно продумати розташування допитуваних осіб в кабінеті таким чином, щоб дорослий учасник не міг жестом, мімікою або іншим способом вплинути на неповнолітнього і схилити його до надання неправдивих показань. Тому небажано розташовувати учасників одночасного допиту один проти одного, обличчям до обличчя. Необхідно, щоб між учасни-

---

³⁵³ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : наук.-практ. посіб. К. : Атіка, 2009. 64 с.

ками очної ставки знаходився педагог або законний представник неповнолітнього з метою перешкодити їх спілкуванню³⁵⁴.

Після початку досудового розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх слідчому зазвичай потрібна допомога, яка йому надається уповноваженими оперативними підрозділами, іншими підрозділами Національної поліції України, на даний час один із них представлений підрозділами ювенальної превенції територіальних управлінь Національної поліції України.

Слід звернути увагу, що у розділі 10 Пекінських правил передбачено положення про «первісний контакт» неповнолітнього із правоохоронними органами держави у разі вчинення ним кримінального правопорушення. Зокрема, у них зазначено: «Контакт між органами по забезпеченню правопорядку і неповнолітнім правопорушником здійснюється таким чином, щоб поважати правовий статус неповнолітнього, сприяти його благополуччю неповнолітнього та уникати спричиненню шкоди з урахуванням обставин кримінального провадження»³⁵⁵.

Дуже складною є проблема встановлення та підтримання, протягом усього одночасного допиту, психологічного контакту слідчого з неповнолітнім підозрюваним та іншими особами, що допитуються. Це можна пояснити наявністю конфліктної ситуації між допитуваними особами. Встановлення контакту з особою, яка добросовісно надає показання, не викликає труднощів, водночас встановлення подібних відносин з іншими учасниками вимагає значних зусиль і не завжди вдається, тому що в очах тієї особи, яка допитується, слідчий та інший допитуваний виглядають як його противники чи союзники між собою³⁵⁶.

Така позиція знаходить підтримку і серед інших науковців. Зокрема, Е. Д. Лук'янчиков вважає, що в іншому порядку неповнолітні викликаються з міркувань правового або тактичного

---

³⁵⁴ Хоменко С.Я. Особливості очної ставки за участі неповнолітнього. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 396–405.

³⁵⁵ Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : Міжнародний документ ООН від 29.11.1985 // Збірник законодавчих актів і нормативних документів з питань соціально-правового захисту дітей. К. : Столиця, 1998. С. 10–35.

³⁵⁶ Хоменко С.Я. Там само. С. 396–405.

характеру, у зв'язку з необхідністю застосувати привід неповнолітнього, допитати його негайно або без участі батьків чи інших законних представників, коли є достатні підстави вважати, що такі особи можуть негативно вплинути на неповнолітнього³⁵⁷.

Наукову позицію по іншим категоріям кримінальних проваджень висловив В. В. Шимановський, який є прихильником позиції про здійснення виклику неповнолітнього підозрюваного через законних представників. Він вважає, що такий порядок необхідно застосовувати для того, щоб попередити занадто сильний емоційний вплив на неповнолітнього, повідомити батькам про те, що сталось, посилити нагляд за підлітком, а також дати цим особам можливість вчасно запросити захисника, створити законному представникові можливість для реалізації його прав та обов'язків³⁵⁸.

З тактичних прийомів при проведенні одночасного допиту раніше допитаних осіб під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність найбільш доречно використовувати загострення суперечностей в показаннях учасників визначеної слідчої (розшукової) дії за менш значущих спірних обставин.

Так, 08 жовтня 2016 року, приблизно о 23.00 год., гр. О., перебуваючи за місцем свого мешкання, достовірно знаючи, що гр. Д. є неповнолітньою особою, зателефонував йому на мобільний телефон та під час розмови запропонував спільно з ним здійснити таємне викрадення чужого майна, вчинене за попередньою змовою групою осіб, поєднане з проникненням до іншого сховища. О 23.50 год. гр. О., перебуваючи у злочинній змові з неповнолітнім гр. Д. прийшли до домоволодіння, де правопорушники, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, через паркан проникли на територію домоволодіння, звідки викрали три металеві труби загальною вагою 120 кілограмів, завдавши потерпілому гр. С. матеріальних збитків³⁵⁹. Під час попередніх

---

³⁵⁷ Лук'янчиков Є.Д. Виклик на допит: правові, організаційні, тактичні аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 2. С. 228–232.

³⁵⁸ Шимановский ВВ. Процессуальные особенности расследования преступлений несовершеннолетних. Волгоград, ВСШ МВД СССР, 1980. 168 с.

³⁵⁹ Кримінальне провадження № 324/2131/16-к. Архів Полігівського районного суду Запорізької обл., 2017 р.

допитів гр. О. заперечував той факт, що він дзвонив гр. Д., вказуючи, що вони зустрілися безпосередньо перед домоволодінням. Але в ході одночасного допиту гр. О. змінив показання.

На основі узагальнення й аналізу матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень можна зробити висновок, що до типових помилок й прорахунків в тактиці одночасного допиту при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність можна віднести наступні:

- відсутність психологічного контакту з допитуваною особою – 61 %;
- нечітке формулювання запитань допитуваному – 43 %;
- зволікання з проведенням одночасного допиту – 29 %;
- не розпізнання надання неправдивих свідчень особою – 34 %³⁶⁰.

М. О. Карпенко, в ході проведеного дослідження відносно особливостей кримінальних проваджень щодо неповнолітніх були виявлені деякі недоліки та порушення закону, що допускаються у досудовому розслідуванні. Це проявлялись у тому, що слідчі, маючи докази причетності неповнолітніх до кримінального правопорушення, допитували їх як свідків, спрямовуючи такі допити насамперед для викриття їх у вчиненні кримінального правопорушення. Користуючись недостатньою юридичною поінформованістю неповнолітніх, слідчі отримували відомості, які у подальшому були спрямовані на доказування провини неповнолітніх³⁶¹.

Цілком підтримуємо твердження Н. Ш. Сафіна, який акцентує увагу на тому, що педагог, психолог під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії із неповнолітнім, зокрема допиту, виконує виховну й превентивну роль, тобто він повинен бути помічником слідчого у встановленні належного морально-психологічного контакту з неповнолітнім, у зв'язку з тим, що він є спеціалістом,

---

³⁶⁰ Приловський В.В. Окремі аспекти проведення одночасного допиту під час розслідування втягнення неповнолітніх в протиправну діяльність. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 16 трав. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 194–196.

³⁶¹ Карпенко М.О. Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 182 с.

який має спеціальні знання в галузі дитячої та юнацької психології, а також вікової педагогіки. Крім цього, педагог, психолог може сприяти слідчому, прокурору у забезпеченні та реалізації прав та законних інтересів неповнолітнього в повному обсязі³⁶².

Особливостями нормативного регулювання у цій категорії кримінальних проваджень є:

а) додатковою гарантією, яка забезпечує найбільш повну реалізацію прав неповнолітніх підозрюваних у кримінальному процесі;

б) дозволяють індивідуально, з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітнього, підійти до питання призначення йому найбільш доцільного заходу забезпечення кримінального провадження;

в) визначають особливий предмет доказування, під яким слід розуміти повноту відображення значущих саме для цієї категорії кримінальних проваджень обставин та забезпечення всебічності, повноти й неупередженості їх дослідження.

Така позиція знаходить підтримку і серед інших науковців та практиків³⁶³.

Констатуючи вищенаведене, можна зазначити, що одночасний допит раніше допитаних осіб є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією на подальшому етапі розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. Слід акцентувати увагу на необхідності обов'язкового використання відеозапису під час одночасного допиту за участі неповнолітнього. Крім того, для максимального ефективного його проведення потрібно використовувати відповідні тактичні прийоми (тактичні комбінації).

Під час здійснення заходів щодо планування проведення одночасного допиту двох раніше допитаних осіб у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність слідчим необхідно використовувати оперативну інформацію.

---

³⁶² Сафин Н.Ш. Допрос несовершеннолетнего подозреваемого в советском уголовном судопроизводстве : процессуальный и криминалистический аспекты проблемы. Казань : Изд-во Казан. Ун-та, 1990. 158 с.

³⁶³ Карпенко М.О. Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 20 с.

Вчасне використання оперативної інформації дозволить слідчому завчасно запобігати протидії досудовому розслідуванню та схилити несумлінного учасника слідчої (розшукової) дії до дачі правдивих показань.

На думку В. М. Тертишника, оперативні дані у різних ситуаціях можуть мати різне значення. В одних ситуаціях вони аналогічні доказам, які є у слідчого, і втрачають свою цінність; в інших – вказують на шляхи пошуку доказів, яких не вистачає; у третіх – надають слідчому можливість висунути й перевірити більш конкретну версію про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, про спосіб їх учинення та інші обставини, які мають важливе значення для визначення подальшого ходу розслідування та вибору тактики слідчих (розшукових) дій; у четвертих – можуть бути підставою для прийняття рішення про провадження слідчої (розшукової) дії; в п'ятих – можуть безпосередньо бути використаними як докази³⁶⁴.

У кримінальних провадженнях в одних випадках оперативні дані можуть бути процесуально закріплені шляхом виконання низки слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів, а в інших – такої можливості немає. Тому часто єдиним шляхом реалізації оперативних даних може стати правильно обрана тактика допиту³⁶⁵.

Враховуючи наведене, можна зазначити, що показання підозрюваних (неповнолітніх правопорушників) є найбільш змістовним джерелом інформації. Вони особисто зацікавлені у результатах кримінального провадження. До початку вчинення кримінальних правопорушень дана категорія осіб домовляється не видавати один одного у випадку затримання, а тому заздалегідь підготовлена до методичного заперечення своєї провини. В деяких випадках з перших допитів злочинці погоджуються на діалог зі слідчими, намагаючись таким завуальованим способом отримати інформацію про зміст показань допитаних

---

³⁶⁴Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. Дніпропетровськ, 2002. С. 247.

³⁶⁵Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монографія. Дніпропетровськ, 2009. С. 259.

раніше свідків, потерпілих або співучасників та заходи, що вживаються слідчим.

Загальна поведінка цієї категорії осіб спрямована на зменшення своєї ролі у вчинених кримінальних правопорушеннях, приховування минулої злочинної діяльності. Вони впливають на стійкі позиції потерпілих та свідків, зволікають терміни досудового слідства, створюють перешкоди досудовому розслідуванню, тому допит вказаних осіб та проведення між ними одночасних допитів є найвідповідальнішою слідчою (розшуковою) дією. Проведення допитів та одночасних допитів з такою категорією осіб багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами (комбінаціями) та застосування їх у практиці.

3.2. Організація і тактика пред'явлення для впізнання та слідчого експерименту

Особливу специфіку при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність має організація і тактика проведення слідчих (розшукових) дій для отримання інформації зі змішаних джерел, зокрема пред'явлення для впізнання та слідчий експеримент.

В цілому, подальший етап розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність характеризується проведенням низки слідчих (розшукових) дій, НСРД та інших процесуальних заходів, в основному спрямованих на перевірку відомостей, які отримані раніше (на попередніх його етапах). Звісно, нову доказову інформацію за результатами їх проведення працівники слідчих підрозділів Національної поліції також отримують, але основне завдання процесуальних дій подальшого етапу розслідування – підготувати матеріали кримінального провадження для направлення до суду з обвинувальним актом.

Одними з найбільш розповсюджених слідчих (розшукових) дій в досліджуваній категорії кримінальних проваджень є пред'явлення для впізнання підозрюваних у натурі та за фото-

графічними зображеннями, а також слідчий експеримент. Проведення цих процесуальних дій пов'язано з низкою організаційно-тактичних особливостей, які необхідно розглянути з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Слід зазначити, що процесуальні, психологічні та тактико-криміналістичні проблеми впізнання як окремої слідчої (розшукової) дії тривалий час перебувають у сфері уваги вітчизняних і зарубіжних науковців, якими здійснено низку важливих у теоретичному та практичному розумінні дисертаційних досліджень, наявність яких сприяє реалізації теоретичних положень криміналістики у практиці підготовки та проведення впізнання, використання його результатів у розслідуванні, що мало б істотно підвищувати якість цієї слідчої (розшукової) дії. Проте поява за останній час високоточних наукових засобів ідентифікації людини за матеріальними слідами-відображеннями показала низьку достовірність традиційно використовуваних способів впізнання особи, застосування яких у багатьох випадках призводило до отримання недостовірних результатів і тягло за собою засудження невинних осіб, яких у подальшому доводилося реабілітувати. Це викликало інтерес вчених до причин помилкового впізнання та слугувало одним із чинників для продовження наукових пошуків у цьому напрямі криміналістичної тактики³⁶⁶.

З огляду на це, у науковій літературі вчені-криміналісти підходять до визначення поняття пред'явлення для впізнання та його основних завдань по-різному.

Так, на думку В. Г. Гончаренка і Є. М. Моїсеєва, пред'явлення для впізнання – це слідча (розшукова) дія, яка полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності чи групової належності³⁶⁷.

На думку інших учених (Р. І. Сибірня, Р. І. Благута, В. М. Бараняк та ін.), пред'явлення для впізнання являє собою слідчу (розшукову) дію, що полягає у пред'явленні особі певних об'єктів, які вона

---

³⁶⁶ Солодов І.А. Проблемы обеспечения достоверности опознания человека при расследовании. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия Право*. 2010. № 1. С. 499–505.

³⁶⁷ Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Моїсеєва. К. : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.

спостерігала раніше, у зв'язку зі злочинною подією з метою встановлення їхньої тотожності чи групової належності. Загальними підставами для пред'явлення для впізнання є:

а) заява особи під час допиту про те, що вона може впізнати об'єкт, який спостерігала раніше, і добре пам'ятає його ознаки та відмінності;

б) під час допиту особа називає лише загальні риси об'єкта, не може точно описати його відмінності, але висловлює впевненість, що зможе його впізнати, коли побачить³⁶⁸.

У свою чергу, Є. Д. Лук'янчиков акцентує увагу на тому, що впізнання припустимо розглядати як криміналістичну ідентифікацію, яка відбувається за ідеальними відображеннями (слідами пам'яті) зовнішніх ознак об'єктів. Під ознакою розуміють зовнішнє відбиття властивостей об'єкта. Якість – це те, що внутрішньо притаманне об'єкту та характеризує його. Сукупність властивостей об'єкта робить його якісно визначеним, індивідуальним. Протягом значного часу властивості об'єкта зберігаються незмінними, мають добру сталість, а ознаки його можуть відносно змінюватися. Це повинно враховуватися при проведенні пред'явлення для впізнання. Специфіка такої ідентифікації полягає у тому, що вона може здійснюватися лише тими особами, які особисто сприймали об'єкт; ідентифікованим виступає образ пам'яті об'єкта, який відбився у свідомості особи, що впізнає, та є недоступним для безпосереднього сприйняття іншими особами³⁶⁹.

Важливо наголосити, що пред'явлення для впізнання є унікальною слідчою (розшуковою) дією, яка ніколи не дублюється (не повторюється), тому уповноважені особи повинні ретельно готуватися до її проведення.

Отже, пред'явлення для впізнання – це самостійна слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою встановлення тотожності, схожості або відмінності наданих для ознайомлення предметів

---

³⁶⁸ Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. Є.В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.

³⁶⁹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник. Макіївка : Графіті, 1998. 104 с.

або окремих осіб з тими, які свідок, потерпілий або підозрюваний сприймав за певних обставин розслідуваної події³⁷⁰.

Сутність пред'явлення для впізнання полягає у тому, що особи пред'являють об'єкти, образи яких вона порівнює з уявними образами об'єктів, які спостерігала раніше, і вони пов'язані зі злочинною подією.

Виходячи з наведених визначень, більшість науковців виокремлюють основних суб'єктів впізнання – свідка, потерпілого та підозрюваного.

Враховуючи специфіку розслідування кримінальних правопорушень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, можна наголосити, що нерідко у кримінальних провадженнях цієї категорії потерпілі й свідки залишаються наодинці зі злочинцями.

Після початку кримінального провадження на них тиснуть, їх шантажують, погрожують, а інколи – вдаються до фізичної розправи. Це негативно впливає на освічених осіб, спонукає до відмови від показань, які давалися на початковому етапі розслідування, або суттєвої їхньої зміни. Враховуючи такі обставини, слідчі повинні враховувати можливості протидії під час підготовки та проведення пред'явлення для впізнання.

З приводу видів пред'явлення для впізнання, то ми поділяємо позицію В. М. Петренка, який відповідно до можливих об'єктів

---

³⁷⁰Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монографія. Дніпропетровськ, 2009. С. 277 ; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : монографія. Дніпропетровськ, 2002. С. 262 ; Тертишник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств : учебное пособие. Х., 1998. С. 193 ; Криминалистика / под ред. профессор Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. М., 1988. С. 117 ; Криминалистика : учебник / под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. М., 1984. С. 341 ; Криминалистика : учебник / под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. СПб., 2001. С. 559 ; Гутман Ю.Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений : учебно-методическое пособие. М., 1976. С. 25 ; Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. М., 1964. С. 158 ; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика : пособие для сдачи экзамена. М., 2006. С. 116 ; Следственная тактика : учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». М., 1982. С. 61 ; Белозерова И.И. Криминалистика. М., 2001. С. 117 ; Шерemet А.П. Криминалистика : навчальний посібник. К., 2005. С. 294 ; Біленчук П.Д. Криміналістика : підручник. К., 2001. С. 336 ; Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій. К., 2005. С. 66 ; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика : учебник. М., 2005. С. 447 ; Криминалистика : учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. М., 2001. С. 301 ; Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений : учебник. Волгоград, 2000. С. 17 ; Рашинов А.Р. Судебная психология для следователей : учебное пособие. М., 1967. С. 257.

виокремлює наступні: живих людей, речей, трупів та пред'явлення для впізнання за фотографією³⁷¹.

На підставі узагальнення даних опитування працівників слідчих підрозділів та матеріалів вивчення судово-слідчої практики встановлено, що у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність переважно для впізнання пред'являлися:

- а) особи (підозрювані, потерпілі) в натурі – 56 %;
- б) особи (підозрювані, потерпілі) за фотографічними зображеннями – 24 %;
- в) предмети та знаряддя кримінального правопорушення – 12 %;
- г) інші види пред'явлення для впізнання (за голосом, трупів, окремих ділянок місцевості, шляхом поза візуального спостереження та ін.) – 8 %.

Пред'явлення для впізнання, як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія складається з трьох основних етапів:

- а) підготовчий – підготовка до проведення впізнання;
- б) робочий – безпосереднє пред'явлення для впізнання;
- в) заключний – фіксація ходу та результатів впізнання.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність ретельна й всебічна підготовка до проведення впізнання є обов'язковою умовою³⁷², що дозволяє якісно та ефективно проводити слідчу (розшукову) дію.

До основних організаційно-підготовчих заходів до проведення впізнання можна віднести такі елементи:

- попередній допит особи, яка впізнає (потерпілий, свідок);
- прийняття рішення про проведення впізнання;
- отримання згоди неповнолітнього на участь у процесуальній дії;
- визначення місця, часу та способу проведення впізнання;

---

³⁷¹ Петренко В.М. Предъявление для опознания при расследовании преступлений. М. : МВД СССР Всесоюзный научно-исследовательский институт, 1975. 64 с.

³⁷² Криміналістика : мультимедійний підручник. Режим доступу: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lecture_3.22.html (дата звернення – 11.09.2021).

- визначення черговості пред'явлення для впізнання (якщо кілька підозрюваних, неповнолітніх);
- створення оптимальних умов для проведення слідчої (розшукової) дії;
- визначення способу фіксації ходу та результатів впізнання;
- підготовка необхідних науково-технічних засобів;
- забезпечення безпеки осіб, які приймають участь у слідчій (розшуковій) дії, у випадку тиску на учасників кримінального процесу;
- залучення (у необхідних випадках) спеціалістів або перекладача;
- підбір об'єктів (статистів), серед яких необхідно провести впізнання;
- складання плану проведення впізнання;
- залучення понять;
- проведення (за необхідності) інструктивної наради серед усіх учасників процесуальної дії.

У разі потреби пред'явлення якої-небудь особи (інших об'єктів) для впізнання свідкові, потерпілому чи підозрюваному слідчий спочатку допитає їх про зовнішній вигляд та прикмети цієї особи (інших об'єктів), а також про обставини, за яких особа, яка впізнає, бачила цю особу (інші об'єкти), про що складається відповідний протокол. Допит впізнаючого є обов'язковою умовою проведення впізнання. Слідчий повинен запропонувати впізнаючому пригадати якомога більше ознак, що характеризують зовнішні прикмети злочинця. У тих випадках коли особа, яка впізнає, не може описати ознаки об'єкта, що підлягає впізнанню, однак стверджує, що зможе його упізнати, то недоцільно відмовлятися від проведення даної слідчої (розшукової) дії³⁷³.

Доречно в розрізі цього вказати думку вчених, які наводять перелік об'єктивних факторів, що можуть впливати на повноту, об'єктивність і правильність сприйняття об'єкта під час проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії.

---

³⁷³ Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К.О. Чаплинський та інші. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 419 с.

- Так, Л. Д. Удалова виокремлює наступні об'єктивні фактори:
- тривалість сприйняття (спостереження) об'єкту;
  - особливості метеорологічних умов (заметіль, сильний туман, дощ);
  - умови освітлення (сонячний день, штучне освітлення);
  - місце звідкіля здійснювалося спостереження за об'єктом;
  - кількість об'єктів, що спостерігалися;
  - відстань до визначених об'єктів та ін.³⁷⁴

Вказані фактори відіграють на підготовчому етапі до пред'явлення для впізнання важливе значення. Адже з огляду на них уповноважена особа повинна визначити день та час проведення слідчої (розшукової) дії.

Так, 22.03.2016 року приблизно о 15 годині 30 хвилин, гр. О. за попередньою змовою із неповнолітнім гр. Ж. помітили малолітнього гр. Х., який сидів на лавці та тримав у руках мобільний телефон «НТС» чорного кольору. В цей час у дорослого злочинця виник умисел на відкрите викрадення майна, а саме мобільного телефону у малолітнього хлопця. Гр. О. запропонував це зробити гр. Ж., розуміючи, що останній неповнолітній, діючи згідно розробленого плану та розподілених ролей відкрито викрасти мобільний телефон у малолітнього гр. Х.. Відповідно до розподілених ролей гр. О. мав спостерігати за навколишньою обстановкою та подати неповнолітньому спілнику сигнал, а той повинен був підійти до малолітнього хлопця та відкрито викрасти з рук мобільний телефон «НТС». Реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на відкрите викрадення чужого майна, гр. О. залишився неподалік від лавки, а неповнолітній злочинець підійшов до малолітнього хлопця, який сидів на лавці та дочекавшись сигналу від дорослого, шляхом ривка відкрито викрав з рук малолітнього гр. Х. мобільний телефон. В ході проведення пред'явлення для впізнання під час розслідування кримінального правопорушення малолітньому потерпілому було пред'явлено по черзі обох

---

³⁷⁴ Удалова Л.Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Украинская академия внутренних дел. Киев, 1992. 25 с.

підозрюваних при денному світлі у відповідний час. Останній їх упізнав.³⁷⁵

Також у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність нерідко вникає необхідність надання попередньої психологічної допомоги допитуваному.

Так, надання попередньої психологічної допомоги неповнолітньому-впізнаючому здійснюється шляхом таких дій:

- налаштування неповнолітнього на давання правдивих показань та подолання почуття страху від зустрічі з підозрюваним (організатором злочинної групи);
- роз'яснення основних завдань слідчої (розшукової) дії (пред'явлення для впізнання);
- залучення психолога чи педагога (для надання психологічної підтримки).

Такі заходи доцільно застосовувати уповноваженим особам (слідчим) у кримінальних провадженнях щодо шахрайств. Оскільки у складі кримінальних угруповань їхні лідери мають значний вплив на неповнолітніх осіб (зокрема, в групах різних національних меншин, які вчиняють вказані протиправні діяння).

Цілком можна погодитися з думкою О. М. Моїсеєва і Є. Д. Лук'янчикова, які наголошують, що попередній допит потерпілих (свідків) не тільки є необхідним етапом у підготовці до пред'явлення для впізнання, а ще й обставиною, яка забезпечує прийняття правильного рішення про доцільність проведення цієї слідчої (розшукової) дії, її успішний хід, отримання належних результатів та їх наступну оцінку³⁷⁶.

Важливим заходом підготовчого етапу при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є створення сприятливих умов проведення пред'явлення для впізнання та дотримання нормативних приписів, що сприятиме результативності проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Під час прийняття рішення про проведення впізнання за участю неповнолітнього слідчий повинен встановити наявність

---

³⁷⁵ Кримінальне провадження № 753/2753/17. Архів Дарницького районного суду м. Києва, 2020 р.

³⁷⁶ Лук'янчиков Є.Д., Моїсеєв О.М. Пред'явлення для впізнання : навчальний посібник. Макіївка : Графіті, 1998. С. 30.

обставин, що унеможливають проведенню слідчої (розшукової) дії, у тому числі:

- чи знаходиться впізнаючий у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння;
- чи має впізнаючий фізичні або психічні вади;
- чи знаходиться суб'єкт впізнання у стані афекту або сильного душевного хвилювання;
- чи приймав участь впізнаючий в інших слідчих (розшукових) діях, під час яких спостерігав відповідний об'єкт;
- чи упізнавав впізнаючий під час проведення оперативно-розшукових заходів або випадково відповідний об'єкт;
- чи має об'єкт, який підлягає впізнанню, індивідуальні властивості за яким можливе його впізнання та ін.³⁷⁷

Якщо у кримінальному провадженні будуть встановлені такі обставини, то слідчий повинен відмовитися від пред'явлення для впізнання та провести інші слідчі (розшукові) дії та окремі процесуальні заходи.

До обов'язкових учасників пред'явлення для впізнання можна віднести такі категорії осіб:

- особу, яка проводить слідчу (розшукову) дію;
- особу, яка буде упізнавати (свідок, потерпілий, підозрюваний).

Суб'єктами пред'явлення впізнання можуть бути не тільки дорослі особи, а й неповнолітні. Законодавець не встановлює мінімального віку з якого можна надавати показання. Але при цьому необхідно враховувати ступінь розвитку неповнолітнього, можливості умов сприйняття та оцінки тих чи інших процесів (явищ):

- особу, яка підлягає пред'явленню для впізнання;
- не менше двох понятих;
- не менше двох статистів.

Кримінально-процесуальний закон вказує, що об'єкти (статисти) повинні пред'являтися в групі у кількості не менше трьох. Максимальна їх кількість визначається слідчим.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти моральності нерідко трапляються випадки, в яких статисти не

---

³⁷⁷ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

просто були знайомі з особою, яка впізнає, а отримували від неї послуги інтимного характеру, про що, звичайно, вони не повідомлять органи досудового розслідування. Вивчення можливих зв'язків між цими учасниками процесу є досить важливою умовою до проведення досліджуваної процесуальної дії³⁷⁸. У свою чергу, втягнення неповнолітніх у заняття протиправною діяльністю також може характеризуватися можливими знайомствами між статистами та неповнолітніми. Це, звичайно, по-перше, може спричинити негативні емоції у впізнаючи неповнолітніх осіб та, по-друге, взагалі зробити вказану слідчу (розшукову) дію недійсною.

В якості необов'язкових учасників пред'явлення для впізнання у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність можуть залучатися педагоги, психологи, медичні працівники та інші спеціалісти різного профілю.

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що нерідко працівники слідчих підрозділів ігнорують застосування техніко-криміналістичних засобів фіксації пред'явлення для впізнання. Зокрема, під час впізнання підозрюваних фотозйомка застосовувалася лише в 11 % випадках, а відеозапис – у 6 %.

Після здійснення усіх підготовчих заходів до пред'явлення для впізнання слідчий переходить до робочого його етапу, який складається з низки тактичних заходів, які передують самому акту впізнання та супроводжують його.

Правильно обрана тактика пред'явлення для впізнання зумовлює його об'єктивність та ефективність проведення.

При розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність свідки і потерпілі переважно запрошуються для впізнання наступних об'єктів:

а) безпосередньо підозрюваних, які вчинили кримінальне правопорушення (співучасників протиправних дій, організаторів злочинної групи);

---

³⁷⁸ Єфімов М.М. Підготовчий етап пред'явлення особи для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 1/2 (33/34). С. 186–189.

- б) викрадених речей, предметів та цінностей;
- в) засобів учинення кримінальних правопорушень;
- г) інших об'єктів, які вони спостерігали у зв'язку із протиправною подією.

У слідчій практиці існують випадки коли для впізнання запрошуються і інші особи, наприклад, підозрювані та обвинувачені. Таким особам можуть бути пред'явлені для впізнання потерпілі, свідки, співучасники протиправних діянь, викрадені речі, предмети, що залишені ними на місці події, та інші об'єкти, що мають значення для кримінального провадження³⁷⁹.

З огляду на зазначене, вкажемо на те, що при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність найбільш доцільно проводити впізнання одразу після виявлення та затримання втягувача зменшуючи ймовірність його впливу на неповнолітню особу.

При наявності загрози тиску на сумлінних учасників кримінального процесу, пред'явлення для впізнання з метою гарантування безпеки учасників кримінального судочинства повинно проводитися шляхом поза візуального спостереження. У даному випадку слідчий повинен забезпечити відповідні умови для проведення слідчої (розшукової) дії.

Отже, ефективність застосування у досліджуваній категорії кримінальних проваджень положення п. 2 ч. 1 ст. 232 КПК України (впізнання в режимі відеоконференції) для забезпечення безпеки неповнолітніх від злочинців (членів організованих груп, їх лідерів) є беззаперечною.

Проте, зазначений вид пред'явлення особи для впізнання майже не застосовується через відсутність належного технічного забезпечення практичних підрозділів Національної поліції (79 % опитаних респондентів).

У тих випадках, коли з тактичних міркувань недоцільно проводити впізнання підозрюваних безпосередньо, вдаються до пред'явлення їх свідкам і потерпілим опосередковано – за фотознімками або відеозображенням.

---

³⁷⁹ Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання : навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2007. 92 с.

Пред'явлення особи для впізнання за фотознімками або відеозображенням дозволить слідчому значно заощадити час та сили. Втім, слідчий повинен намагатися пред'являти для впізнання об'єкти безпосередньо, а не за фотознімками, оскільки фотографія – це лише площинна копія, яка у повній мірі не відображує усіх ознак об'єктів.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність найбільш поширеними об'єктами пред'явлення для впізнання є різноманітні предмети та документи.

Об'єктами пред'явлення для впізнання можуть виступати речові докази, які виявлені на місці події, різноманітні предмети, викрадені речі, засоби учинення кримінального правопорушення, речі та інші об'єкти, які пов'язані зі злочинною подією та мають значення для кримінального провадження.

Знаряддя протиправного діяння доцільно пред'являти не тільки неповнолітньому, але й підозрюваному та іншим особам, які могли бачити цей предмет. Особливо це стосується кримінальних проваджень щодо вчинення неповнолітніми крадіжок з проникненням. Адже знаряддя зламу можна пред'являти різним категоріям осіб.

У слідчій практиці нерідко виникає необхідність пред'являти особу для впізнання за голосом та особливостями мови. В правоохоронній практиці такий вид впізнання застосовується досить давно, особливо при розслідуванні таких видів кримінальних правопорушень як вимагання, викрадення людей та ін.

Зважаючи на це, в правоохоронній практиці нерідко виникають ситуації, коли свідки-очевидці кримінального правопорушення не спостерігають особисто візуально протиправну подію, а тільки чують, що відбувається: голоси, які лунають із сусідньої квартири, розмову, що відбувається у під'їзді будинку; або, знаходячись у громадському місці, в кафе, ресторані, – діалоги між клієнтами та звідником. У зв'язку з цим виникає можливість проведення впізнання по голосом та особливостями мови. Тактика впізнання по голосу і мові дещо відрізняється від інших видів. Насамперед, необхідно правильно підготуватися до проведення цієї слідчої

(розшукової) дії, оскільки від цього залежить успіх пред'явлення для впізнання в цілому. У таких випадках при проводиться додатковий допит у зв'язку з: необхідністю точного переказу сприйнятого, уточнення умов сприйняття (наскільки сильний був шум, при якому була почута розмова або голос, товщина міжкімнатних перекриттів, акустика під'їзду), складністю правильно описати раніше почуте, застосовуючи при цьому необхідні терміни. Для досягнення мети такого допиту, зокрема для одержання відомостей про характеристику сприйнятої мови і голосу, може бути запрошений фахівець (у галузі лінгвістики або фоноскопії). Його допомога може бути використана у формі одержання консультацій, участі (підготовці та проведенні) у слідчій (розшуковій) дії. Тактичні прийоми, що використовуються при проведенні впізнання за голосом, як правило, інші, ніж ті, що застосовуються при впізнанні інших ознак зовнішності людини. У них є подібність з тактичними прийомами проведення слідчого експерименту, а саме – у повторюваності демонстрації об'єктів³⁸⁰.

В цілому, за звуковими слідами впізнання можливе не лише людей, а й інших об'єктів, які є джерелами звуку, зокрема, предмети, агрегати, машини, будь-які механізми, тварини тощо.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність існують випадки пред'явлення для впізнання окремих ділянок місцевості, приміщень, споруд, будівель та інших об'єктів. Такий вид впізнання може проводитися з метою встановлення певного місця, що має значення для кримінального провадження, та перевірки показань допитаної особи.

Необхідність у проведенні того впізнання виникає у тих випадках, коли допитаний пам'ятає прикмети об'єкта, але не знає точної адреси та шляхів руху до нього, або називає ту чи іншу адресу, яка не відповідає дійсності. Слідчий же, або має версію стосовно даного об'єкта і розраховує встановити його за допомогою допи-

---

³⁸⁰ Степанов В.В. Тактика пред'явления для опознания в сложных ситуациях. *Проблемы повышения качества следствия в органах прокуратуры* : матер. науч.-метод. конф. (г. Саратов, 21–22 апр. 1994 г.). Саратов : СГАП, 1994. С. 126–131.

таної особи (неповнолітнього), або йому достовірно відоме місцезнаходження об'єкта, але необхідно перевірити з цього приводу показання допитаного.

На підставі узагальнення даних опитування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції, а також матеріалів кримінальних справ і кримінальних проваджень, можна виокремити тактичні помилки й прорахунки, яких припускаються слідчі під час проведення пред'явлення для впізнання:

- належна організація слідчої (розшукової) дій – 71 %;
- зволікання з пред'явлення підозрюваного для впізнання – 59 %;
- недотримання правил щодо добору статистів – 68 %;
- поверхневе проведення попереднього допиту неповнолітнього – 45 %;
- ігнорування використання техніко-криміналістичних засобів фіксації процесуальної дії – 18 %;
- недотримання криміналістичних рекомендацій з проведення слідчої (розшукової) дій – 16 %.

Підводячи підсумок, зазначимо, що пред'явлення для впізнання у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є важливою слідчою (розшуковою) дією на подальшому етапі розслідування.

Слідчий повинен чітко визначитися із обсягом доказової інформації, що підлягає розголошенню під час проведення впізнання, адже у процесуальній дії присутня значна кількість сторонніх осіб, яких з тактичних або етичних міркувань ознайомлювати з деякими фактичними даними не бажано чи не доцільно. Звідси слідчий повинен вживати заходів щодо запобігання витоку інформації, що має значення для кримінального провадження.

Окрім того, необхідно виважено підходити до аналізу й оцінки результатів пред'явлення для впізнання, висновку про його достовірність, об'єктивність та доказове значення. Якщо факт впізнання не викликає ніяких сумнівів у вірогідності, але не відповідає або суперечить іншим фактичним даним, що встановлені у кримінальному провадженні, то діяльність слідчого повинна

бути спрямована на виявлення нових доказів і перевірку наявних у справі, з метою усунення прогалин та протиріч.

При неможливості дотримання усіх кримінально-процесуальних й організаційно-тактичних умов пред'явлення для впізнання, слідчий повинен відмовитись від нього та провести інші слідчі (розшукові) дії та окремі процесуальні заходи.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність найбільш складною в розрізі організації і тактики проведення слідчих (розшукових) дій виокремлюють слідчий експеримент. Адже значна кількість учасників експерименту, можливість задіяти додаткові пристрої (манекени, макети, автомобілі) є в загальному обсязі не в порівнянні з іншими процесуальними діями. Зважаючи на це, слідчий експеримент потребує більш чіткої підготовки та планування кожного етапу свого проведення.

Слідчий експеримент необхідно відрізнити від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, який використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій та процесуальних заходів.

Експеримент (від лат. слова *experimentum* – іспит, дослідження) – це штучна систематична зміна умов явища, що знаходиться під наглядом, та його зв'язків з іншими явищами.

В юридичному словнику експеримент трактується як дослідження, намагання зробити щось³⁸¹. А будь-яке дослідження, на думку Ф. В. Глазиріна і А. П. Круглікова, полягає у відтворенні будь-якого явища, створення чогось нового за певних умов. Це, безумовно, потребує певних практичних дій, які і є основою експерименту³⁸².

У свою чергу В. Ю. Шепітько вважає, що слідчий експеримент є окремою слідчою (розшуковою) дією, яка полягає у здійсненні дослідів з метою перевірки, чи могли відбутися за певних умов ті або інші події, та яким саме чином, а результати цих дослідів

---

³⁸¹ Ожегов С.И. Словарь русского языка. М., 1973. С. 417, 832.

³⁸² Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент : учеб. пособие. Волгоград, 1981. С. 7.

і є тими фактичними даними, що дозволяють дійти висновку про обставини, що мають значення для розкриття кримінального правопорушення³⁸³.

Відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань³⁸⁴.

В цілому, слідчий експеримент є універсальною слідчою (розшуковою) дією, яка дозволяє вирішити значне коло завдань, всебічно перевірити наявні дані, глибше дослідити ті або інші факти, насамкінець, за допомогою цієї процесуальної дії, зокрема експериментальних дій, можна реально отримати нові важливі докази, використовуючи більш широку систему методів пізнання.

Слідчий експеримент є сильним засобом психологічного впливу на його учасників (неповнолітніх, організаторів конкретних кримінальних правопорушень, лідерів злочинних груп), оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість (неможливість) існування певних фактів, явищ чи подій, а спростувати їх підозрюваним буває досить складно.

Зважаючи на це, у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність слідчий експеримент є необхідним, а нерідко незамінним способом перевірки й отримання нових доказів у кримінальному провадженні.

Загалом, слідчий експеримент належить до похідних слідчих (розшукових) дій і переважно проводиться на подальших етапах досудового розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Цілком можна погодитися із думкою Ш. Ш. Ярамиш'яна і С. І. Новікова, що несвоєчасне проведення слідчого експерименту

---

³⁸³ Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

³⁸⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Електронний ресурс : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення - 23 серпня 2021 року).

негативно позначається на якості досудового розслідування, особливо у тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані із видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка може швидко змінюватися³⁸⁵.

Зважаючи на це, у таких випадках слідчий експеримент повинен проводитися вже на початковому етапі розслідування – у системі першочергових слідчих (розшукових) дій.

Під час розслідування втягнення неповнолітніх в протиправну діяльність, у багатьох випадках об'єктивна перевірка і оцінка отриманих доказів можлива лише шляхом проведення слідчого експерименту. Адже наведена процесуальна дія дозволяє уповноваженій особі перевірити достовірність отриманих у кримінальному провадженні відомостей, переконатися в правильності своїх гіпотез та висновків. Крім того, його проведення дає можливість відтворити в цілому обстановку та обставини події з урахуванням взаємних зв'язків, різноманітних деталей і особливостей. Від того, наскільки грамотно слідчий спланує експериментальні дії, багато у чому залежить успіх проведення подальших слідчих (розшукових) дій в цілому, оскільки доказовою базою слугуватимуть оформлені протоколом результати експерименту (як позитивні, так і негативні)³⁸⁶.

Можна погодитися є думкою Є. Ю. Буждиганчук, яка зазначає, що на подальшому етапі розслідування можуть проводитися різноманітні слідчі (розшукові) дії. В той же час, їх вибір буде залежати як від самого складу кримінального правопорушення, так і від початкових дій та заходів, здійснених працівниками правоохоронних органів. Авторка, ведучи мову про розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою, наголосила на тому, що подальший етап розслідування по даним кримінальним провадженням характеризується певною складністю. Це пов'язано з тим, що всі підозрювані в більшості випадків по різному співпрацюють зі слідством. Так, деякі члени організованих груп

---

³⁸⁵Новиков С.И., Ярамышьян Ш.Ш. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учебное пособие. К., 1986. С. 10.

³⁸⁶Рубан А.С. Следовательный эксперимент: теория и практика : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2009. 26 с.

дають правдиві показання, а інші взагалі вибирають конфліктну позицію. Тому проведення слідчих експериментів з добросовісними учасниками провадження є важливою дією для перевірки та уточнення показань на подальшому етапі розслідування³⁸⁷.

Отже, головною метою слідчого експерименту у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є встановлення, перевірка, уточнення та оцінка тих чи інших фактів, що мають значення для кримінального провадження.

Узагальнення оперативної та судово-слідчої практики, а також аналіз наукових поглядів учених³⁸⁸ дозволяє дійти висновків, що до основних завдань слідчого експерименту можна віднести наступні:

- визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців (неповнолітніх) про злочинні події;
- отримання нових доказів, перевірка або уточнення наявних у кримінальному провадженні;
- встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення;
- встановлення можливості сприймати особою будь-які явища в певних умовах;
- перевірка можливості існування певних фактів або явищ;

---

³⁸⁷ Буждиганчук Є.Ю. Підготовчий етап проведення слідчого експерименту під час розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Вип. 6. Том 2. С. 31–35.

³⁸⁸ Біленчук П.Д. Криміналістика : підручник. К., 2001. С. 305 ; Возгрин І.А., Іванов І.І., Кузьминых К.С. Криміналістика. Схеми і термінологія : учебное пособие. СПб., 2001. С. 69 ; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики : курс лекцій. Вінниця, 2001. С. 33 ; Аленин Ю.П., Тищенко В.В., Аркуша Л.І. Расследование тяжких преступлений : научно-практическое пособие. Х., 2006. С. 60 ; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в поняттях і термінах : учебное пособие. М., 2006. С. 151 ; Шульга Л.В. Криміналістика : учебное пособие. М., 2003. С. 37 ; Криміналістика : учебник. СПб., 2001. С. 491 ; Криміналістика : курс лекцій. М., 2005. С. 150 ; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учебное пособие. М., 2004. С. 68 ; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика : пособие для сдачи экзамена. М., 2006. С. 111 ; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика : учеб. пособ. Мн., 1997. С. 159 ; Белозерова И.И. Криміналістика. М., 2001. С. 55 ; Данилова С.И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя : монография. М., 2003. С. 46 ; Криміналістика : мультимедійний підручник. К., 2008 ; Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : академічний курс. К., 2007.

– перевірка та оцінка висунутих уповноваженою особою слідчих версій;

– виявлення причин й умов, що сприяли або перешкоджали учиненню кримінального правопорушення;

– встановлення й усунення суперечностей в показаннях підозрюваних, свідків та потерпілих;

– перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих першочергових слідчих (розшукових) дій, зокрема, слідчих оглядів, допитів, одночасних допитів двох раніше допитаних осіб, обшуків, впізнання тощо³⁸⁹.

У кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність підготовка до проведення слідчого експерименту має важливе значення.

Підготовчий етап слідчого експерименту є найбільш складним серед усіх слідчих (розшукових) дій, які передбачені КПК України. У криміналістичній літературі³⁹⁰ цьому важливому питанню присвячено достатньо наукових розробок, що підкреслює його актуальність та потребу подальшого дослідження.

До підготовчих заходів проведення слідчого експерименту науковці підходять по-різному.

Так, на думку О. М. Васильєва, підготовчі дії до проведення слідчого експерименту повинні включати у себе наступні заходи:

– прийняття рішення про проведення слідчого експерименту;
– визначення мети та обрання способів слідчої (розшукової) дії;

– визначення часу і місця проведення експерименту;

– забезпечення умов, максимально наближених до тієї обстановки, що перевіряється;

– добір учасників слідчого експерименту;

– підготовка об'єктів, необхідних для проведення певних експериментальних дій (дослідів);

---

³⁸⁹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних груповань. Дніпропетровськ, 2010. С. 253–254.

³⁹⁰ Єфімов М.М. Підготовчий етап слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпроп. державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 199–206.

– складання плану експерименту і забезпечення охорони місця його проведення³⁹¹.

У свою чергу, О. О. Ексархопуло серед організаційно-підготовчих заходів до досліджуваної слідчої (розшукової) дії окреслює наступні:

- визначення основних цілей слідчого експерименту;
- з'ясування умов проведення процесуальної дії (місце, час, обстановка);
- з'ясування змісту експериментальних дій та їх послідовності;
- підготовка реквізиту та реконструкція обставин;
- визначення кола учасників слідчого експерименту;
- підготовка техніко-криміналістичних засобів;
- складання плану слідчого експерименту³⁹².

Зі свого боку, А. М. Ларін наводить дещо інший перелік заходів проведення слідчого експерименту, зокрема визначення:

- кола обставин та послідовність питань, які необхідно з'ясувати;
- складу учасників слідчої (розшукової) дії та осіб, які надають допомогу слідчому;
- місця та часу проведення процесуальної дії;
- попередніх і наступних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, технічних й організаційних заходів, проведення яких забезпечить успіх слідчого експерименту;
- перелік матеріалів кримінального провадження та науково-технічних засобів, які можна (необхідно) використовувати під час слідчого експерименту;
- доповнення та зміна загального плану у кримінальному провадженні та планів інших слідчих (розшукових) дій³⁹³.

Слід зазначити, що ми підтримуємо позицію Ю. А. Чаплинської, яка акцентує увагу на те, що спільним для слідчого експерименту й огляду місця події є те, що ці обидві слідчі (розшукові) дії

---

³⁹¹ Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. М. : Юрид. лит., 1981. 112 с.

³⁹² Эксархопуло А.А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учебное пособие / СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

³⁹³ Ларин А.М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М. : Юрид. лит., 1970. 224 с.

проводяться на місці, розташування та обстановка якого має значення для кримінального провадження, а також те, що під час їх проведення широко застосовується такий пізнавальний прийом, як спостереження. Відмінність між цими слідчими (розшуковими) діями виявляється як у підставах їх проведення, так і у процесуальному порядку. Так, якщо для проведення огляду місця події достатньо відомостей про те, що в певному місці відбулась певна подія, яка має ознаки кримінального правопорушення, то підставами слідчого експерименту є достатні відомості, що вказують на необхідність перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для кримінального провадження. При цьому якщо огляд місця події в невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, то слідчий експеримент – тільки після такого внесення. Очевидно, саме цей факт, а також підстави проведення стали підставою для висновку про те, що слідчий експеримент належить до похідних слідчих (розшукових) дій³⁹⁴.

На основі вивчення кримінальних проваджень, аналізу наукових поглядів учених та даних анкетування працівників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції можна дійти висновків, що у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність необхідно використовувати наступний перелік організаційно-підготовчих заходів до провадження слідчого експерименту, зокрема:

- вивчення матеріалів кримінального провадження – 71 %;
- визначення мети слідчого експерименту та фактів, що підлягають з'ясуванню – 92 %;
- повторний або додатковий допит особи, показання якої перевірятимуться – 34 %;
- визначення місця та часу проведення слідчого експерименту – 85 %;
- визначення учасників слідчої (розшукової) дії – 73 %;
- підготовка допоміжних засобів та транспортних засобів – 22 %;

---

³⁹⁴Чаплинська Ю.А. Проблемні питання слідчого експерименту. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 251.

– підготовка засобів фіксації процесуальної дії – 48 %.

Розглядаючи місце проведення слідчого експерименту, на основі вивчення судово-слідчої практики з'ясовано, що слідчий експеримент при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність переважно (96 %) проводився за місцем здійснення протиправних дій за участю неповнолітнього.

Зокрема, при вчиненні крадіжок зі способом проникнення через вікна неповнолітніх, з огляду на їх антропометрію, використовують саме для цього.

Так, 17 березня 2018 року приблизно о 02:00 годині гр. Д., гр. О., гр. З. вступили між собою у злочинну змову з метою вчинення крадіжки кабелю ПАТ «Укртелеком» по вул. Одеській в смт. Веселинове, яку домовилися вчинити відразу в темну пору доби, щоб не бути поміченими сторонніми особами. Реалізуючи задумане, діючи умисно, із корисливих спонукань та переслідуючи ціль незаконного збагачення, з метою таємного викрадення чужого майна прийшли до визначеного телефонного колодязя. Вказані злочинці таємно викрали 70 метрів кабелю марки ТПП 100x2x0,4 вартістю 10 733 грн 80 коп та 35 метрів кабелю марки ТПП 200x2x0,4 вартістю 10 759 грн 35 коп загальною вартістю 21 493 грн 15 коп, який винесли за межі телефонного колодязя та в подальшому розпорядилися викраденим майном на власний розсуд, спричинивши матеріальні збитки потерпілому ПАТ «Укртелеком» на загальну суму 21 493 грн 15 коп. Відповідно до протоколу проведення слідчого експерименту за участю підозрюваного гр. Д. провів слідчий експеримент, яким встановив: місцем слідчого експерименту є смт Веселинове, вул. Одеська. Підозрюваний гр. О. пояснив, що він разом з гр. Д. та гр. З. пішли по дорозі в напрямку залізничного мосту до телефонного колодязя. Даний колодязь знаходився поряд з лікарнею та лісосмугою. гр. Д. подав йому кабель з колодязя. Поряд з ним стояв гр. З. Потім підозрюваний пішов до іншого колодязя і показав, як саме вони витягували кабелі з колодязя. Потім гр. О. пішов до лісосмуги і показав, де вони лишили кабель³⁹⁵.

---

³⁹⁵ Кримінальне провадження № 472/453/18. Архів Веселинівського районного суду Миколаївської обл., 2019 р.

Після повного та ретельного вивчення матеріалів кримінального провадження уповноважена особа може прийняти рішення про проведення слідчого експерименту.

Для цього необхідна наявність фактичних і юридичних підстав його провадження. Питання про достатність підстав для проведення експерименту вирішується слідчим виходячи з аналізу зібраної інформації та урахування особливостей слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування³⁹⁶.

Наголосимо, що у слідчій ситуації, що характеризується відсутністю певної інформації про головні обставини створення або утримання місць розпусти і звідництва та осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, проведення слідчого експерименту спрямовано на досягнення досить суттєвої тактичної мети: отримання від свідка, підозрюваного правдивих показань шляхом проведення окремо або у поєднанні двох самостійних слідчих (розшукових) дій – перевірки показань на місці – з метою їх уточнення та доповнення, або експериментальної перевірки правдивості та точності показань (наприклад, чути, бачити, виконувати певні дії, тощо)³⁹⁷. Тому ми вважаємо обов'язковим підготовчим заходом у досліджуваній категорії кримінальних проваджень проведення допиту особи, чиї показання будуть перевірятися шляхом експерименту. Адже попередній допит сприяє актуалізації пам'яті особи, чиї показання планується перевірити, та дозволяє ефективніше провести слідчу (розшукову) дію³⁹⁸.

На основі дослідження кримінальних проваджень було виявлено чинники, що ускладнюють проведення слідчого експерименту, зокрема:

- тривалість процесуальної дії – 62 %;
- залучення до експериментальних дій значної кількості осіб – 48 %;

---

³⁹⁶Єфімов М.М. Підготовчий етап слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 199–206.

³⁹⁷Уголовно-процесуальный кодекс Украины : научн.-практ. комментарий / под общ. ред. В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина. Х. : ООО «Одиссей», 2005. 968 с.

³⁹⁸Коновалова В.Е. Психология в расследовании преступлений. Х., 1978. 288 с.

– підбір і застосування відповідних знарядь й засобів для багатократного проведення випробувань у різних умовах – 51 %.

До обов'язкових учасників слідчого експерименту можна віднести наступних осіб:

а) особу, яка проводить дану слідчу (розшукову) дію;

б) особу, чиї дії уточнюються або перевіряються, якщо участь цієї особи під час проведення дослідів (експериментальних дій) є обов'язковою;

в) не менше двох понять. За необхідності спостерігати за ходом та результатами експерименту одночасно у кількох місцях (наприклад, місце проведення пострілів і місце сприйняття звуків пострілів) у кожному з них повинно бути не менше двох понять. Тобто, залежно від кількості місць експериментальних дій, понять необхідно залучати у кількості 2, 4, 6 і т. п.

Слід зазначити, що учасником експерименту, спрямованого на встановлення можливості бачити або чути при визначених умовах, повинна бути тільки особа, чиї показання перевіряються, оскільки чутливість слухових, зорових та інших форм сприйняття і спостереження досить різна і суцільно суб'єктивна. Вона залежить від фізичних, фізіологічних та інших якостей особи, у низці випадків навіть від її спеціальності або професійних навичок та вмінь. Наприклад, те, що може розрізнити з досить великої відстані, пілот або професійний шофер, якість зору яких загострена відповідними навичками, може не розглянути звичайна людина; професійний музикант або акустик можуть розрізняти звуки, що не сприймаються іншими, тощо³⁹⁹. Адже це дозволить слідчому встановити умови, в яких відбувалася подія, коло осіб, які причетні до кримінального правопорушення, а звідси правильно спланувати експеримент і визначити коло обставин, які підлягають з'ясуванню⁴⁰⁰.

До необов'язкових учасників слідчого експерименту можна віднести осіб, які залучаються для якісного проведення цієї

---

³⁹⁹ Баев О.Я. Тактика следственных действий : учеб. пособ. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1992. 208 с.

⁴⁰⁰ Очеретяний В.А. Організація і тактика проведення слідчого експерименту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2015. 226 с.

слідчої (розшукової) дії, зокрема для застосування науково-технічних засобів, охорони й спостереження, надання технічної та іншої допомоги під час проведення дослідів (експериментальних) дій.

На підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування співробітників оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції і органів прокуратури можна зробити висновок, що до найбільш розповсюджених видів слідчого експерименту при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність вони відносять такі експерименти:

– по встановленню можливості спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища – 14 %;

– по встановленню можливості існування якого-небудь факту чи явища – 6 %;

– по встановленню можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах – 21 %;

– по встановленню наявності або відсутності у конкретної особи певних професійних вмінь та навичок – 7 %;

– по встановленню можливості учинення тих або інших дій за визначений час – 12 %;

– по встановленню послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів – 13 %;

– по встановленню меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство – 27 %.⁴⁰¹

У свою чергу, М. В. Салтевський запропонував такі види слідчого експерименту:

а) уточнення окремих обставин (де, коли та хто перебував, звідки і хто з'явився, що та куди переміщувалося);

б) пошук ще не віднайдених слідів протиправної події, які повинні існувати;

в) «випробування на обізнаність», тобто перевірка на знання про події, обстановку та ін.;

г) перевірка об'єктивних протиріч, які виникли під час допиту двох і більше осіб⁴⁰².

---

⁴⁰¹ Чаплинський К.О. Організаційно-тактичні основи слідчого експерименту. *Право і суспільство*. 2010. № 6 (44). С. 233–237.

⁴⁰² Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. К. : Кондор, 2005. 558 с.

С. О. Шейфер акцентує увагу на тому, що слідчий експеримент можна класифікувати за характером прийому його проведення наступним чином: 1) правильність показань перевіряється шляхом пошуку ще не виявлених слідів події, які повинні бути, якщо в показаннях правильно відтворено хід події; 2) правильність показань перевіряється шляхом виявлення таких об'єктів на місцевості, наявність яких може вплинути на хід події, що робить її можливою чи неможливою; 3) правильність показань перевіряється шляхом виявлення «конкретної поінформованості» допитуваного; 4) правильність показань перевіряється за допомогою протиставлення та поєднання деталей злочинного діяння, вказаного різними його учасниками⁴⁰³.

На основі судово-слідчої практики розкрито основні види слідчого експерименту, який проводиться за участі неповнолітнього потерпілого, а саме:

- черговості розвитку події та механізму злочинного діяння чи окремих його елементів (64 %);
- можливості реалізації певної дії у конкретних умовах (41 %);
- спроможності вчинення певних дій за визначений час (12 %).

З огляду на тривалість дослідів і залучення значної кількості учасників експериментальних дій, аргументовано необхідність проведення процесуальної дії у два етапи – до виїзду на місце проведення дослідів і на місці їх проведення.

Також має значення сама підготовка місця до проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії. Так, Н. Рогатинська наголошує на тому, що під час вибору місця її проведення потрібно враховувати, що часто вона пов'язана з демонстрацією способу вчинення кримінального правопорушення, тому доступ сторонніх повинен бути виключений. У таких випадках необхідно вживати заходів щодо забезпечення охорони місця проведення. Так, для запобігання втечі підозрюваного залучаються працівники правоохоронних органів⁴⁰⁴.

---

⁴⁰³ Шейфер С.А. О познавательной сущности и пределах применения проверки показаний на месте. *Вопросы борьбы с преступностью*. М., 1978. № 28. С. 116–133.

⁴⁰⁴ Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2. 2016. С. 149–153.

Так, 01 червня 2018 року близько 19 год. 40 хв., гр. Ж. разом з неповнолітньою гр. Ш., маючи злочинний умисел на таємне викрадення чужого майна, прибули до магазину «Брусничка № 02379 ТОВ «Український рітейл», який знаходиться по проспекту Героїв Дніпра, 19/11 в місті Горішні Плавні, Полтавської області. Реалізуючи свій злочинний умисел, гр. Ж., перебуваючи у зазначеному магазині, скориставшись тим, що за їх діями ніхто не спостерігає, шляхом вільного доступу, викрали 2 банки слабоалкогольного напою Бора-бора «Шейк» та 3 банки ікри лососевої зернистої (форелі) марки «Марочка». В подальшому підозрювані викраденим майном розпорядилися на власний розсуд, чим спричинили ТОВ «Український рітейл» матеріального збитку. Згідно із протоколом проведення слідчого експерименту від 09.07.2018 за участю обвинуваченої гр. Ж., знаходячись у приміщенні магазину «Брусничка», остання показала, що у м'ясному відділі даного магазину вона кожного разу замовляла у продавця м'ясо різною вагою та взявши пакет йшла до ковбасно-сирного відділу з метою його сховати до сумки чи свого пакету поки неповнолітня обвинувачена гр. Ш. її прикривала у куті. Після чого, обвинувачена показала на холодильники зі слабоалкогольними напоями та пояснила, що саме тут вона викрала «Бір-мікс», який сховала аналогічним чином. Разом з тим, вона вказала на вітрину із цигарками, розташованої біля каси № 1 у зазначеному магазині, звідки викрала декілька упаковок цигарок. Вказала також, що після того як вона розраховувалась на касі за дрібні товари, а в сумці чи пакеті лежали викрадені нею товари, вона покидала приміщення магазину через центральні двері. Зі слів обвинуваченої, «анти-вандалні» стойки, які розміщені за касами, не спрацьовували на товар зі штрих-кодами, оскільки вони спрацьовують лише на товар із бирками⁴⁰⁵.

Ми підтримуємо позицію авторів, які вказують на те, що при розслідуванні кримінальних правопорушень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність винні особи можуть привносити в обстановку злочинного події помилкові елементи,

⁴⁰⁵ Кримінальне провадження № 534/986/18. Архів Комсомольського міського суду Полтавської обл., 2019 р.

викладати обставини по заздалегідь придуманому сценарієм. Адже завжди існує можливість перевірити істинність цієї інформації за допомогою відтворення показань на місці або слідчого експерименту. Тактика їх проведення у кримінальних провадженнях даної категорії має свою специфіку, яка полягає, перш за все, в підготовці до проведення даних слідчих (розшукових) дій і участі в них неповнолітніх. Якість виконання підготовчих заходів багато в чому визначає результат розглянутих процесуальних дій⁴⁰⁶.

Серед основних тактичних умов проведення слідчого експерименту можна визначити наступні:

- проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, в яких відбувалася протиправна подія, факт або явище;
- використання під час слідчого експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час протиправної події;
- неодноразове (багатократне) проведення дослідів;
- поетапне (стадійне) проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінюваних умовах;
- проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій (випробувань), максимально схожих з тими, що мали місце у дійсності;
- обмежена кількість учасників слідчої (розшукової) дії;
- залучення свідка, потерпілого або підозрюваного до проведення експерименту;
- проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо;
- забезпечення безпеки учасників слідчого експерименту⁴⁰⁷.

Стосовно фіксації загальної картини проведення слідчого експерименту ми підтримуємо думку Ю. В. Гавриліна, який зазначає, що максимальна подібність обставин його проведення

---

⁴⁰⁶ Сажаев А.М. Методика расследования вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Омская академия МВД. Омск, 2002. 258 с.

⁴⁰⁷ Чаплинский К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

з умовами вчиненого кримінального правопорушення обумовлюється наступними факторами:

1) реконструкцією обстановки для проведення дослідів (розташування предметів на місці проведення експерименту у тій кількості і в тому порядку, в якому вони знаходились на момент вчинення кримінального правопорушення;

2) проведення слідчого експерименту у тому ж місці, де відбувалась протиправна подія, що перевіряється;

3) проведення дослідів у той час доби, що і подія, яку розслідують (за необхідності – забезпечення схожості метеорологічних, кліматичних умов, характеру освітлення та шуму);

4) використанням оригінальних чи подібних (аналогічних) предметів;

5) врахуванням тих, що змінилися та не підлягають реконструкції умов;

6) відтворюванням (моделюванням) суб'єктивних психофізіологічних факторів⁴⁰⁸.

Враховуючи специфіку розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, встановлено, що переважна більшість експериментальних дій за участю підозрюваних (76 %) відбувається у конфліктних ситуаціях.

Враховуючи конфліктність ситуації, доведена необхідність прийняття рішення слідчого за цих обставин відмовитися від вказаної слідчої (розшукової) дії.

Окрім того, для подолання протидії з боку підозрюваних під час проведення слідчого експерименту на основі опитування респондентів доцільно використовувати наступні тактичні прийоми:

– цілеспрямоване спостереження за поведінкою осіб, чії показання перевіряються (неповнолітнього, підозрюваного) – 75 %;

– підтримання постійного психологічного контакту з усіма учасниками слідчого експерименту – 83 %;

– проведення експериментальних дій з кожним учасником (неповнолітнім, підозрюваним) окремо – 94 %.

---

⁴⁰⁸ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учебное пособие. М. : Книжный мир, 2004. 332 с.

Під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність типовою тактичною умовою незалежно від виду слідчого експерименту буде активізація пам'яті. У даному аспекті ми підтримуємо групу науковців (В. Г. Лукашевича, В. М. Стратонова), які наголошують на тому, що нерідко виникають випадки, коли особа надає досить конкретні показання під час допиту, але, опинившись на місці, починає плутатися, не все розповідати. Тут або особа себе обмовила, або існує інша причина. Часом, особливо при встановленні обставин щодо статевих злочинів, особа соромиться в присутності великої кількості людей деталізувати, показувати, демонструвати ті дії, які відбувалися в момент злочину⁴⁰⁹. Для досліджуваної категорії протиправних діянь вказані обставини є досить розповсюдженими.

У більшості випадків під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність слідчий експеримент проводився для встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення. У даному випадку необхідно, по можливості, відновити колишні умови, якщо вони були порушені, попередити власників відповідних приміщень про час передбачуваного експерименту. У деяких випадках бажано попередньо ознайомитися з місцем проведення, щоб визначити найбільш доцільне розміщення учасників експерименту, необхідність використання між ними засобів зв'язку⁴¹⁰.

При розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність важливе значення має і якість фіксації ходу і результатів проведення слідчого експерименту.

За підсумками проведення слідчого експерименту слідчий складає протокол, який є основним засобом фіксації. У протоколі відбивається увесь хід та результати слідчого експерименту. До додаткових засобів фіксації слідчого експерименту можна віднести: складання схем, планів, застосування фотозйомки та відео-запису.

---

⁴⁰⁹ Лукашевич В.Г., Стратонов В.М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів : навчальний посібник. Херсон : ХЮІ НУВС, 2002. 192 с.

⁴¹⁰ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : науково-практичний посібник. К. : Атіка, 2009. 64 с.

Застосування відеозапису доцільне при проведенні складних експериментально-дослідницьких дій, оскільки повторний перегляд відеозапису дозволяє слідчому виявити не зафіксовані у протоколі обставини, що мають важливе значення для кримінального провадження, а також встановити прогалини й помилки під час проведення слідчої (розшукової) дії.

Негативний результат слідчого експерименту свідчить про неможливість існування того чи іншого явища (факту) або здійснення певних дій за певних умов. Але, на думку Є. І. Макаренка, такий висновок не завжди є достовірним. Наприклад, можливість пройти (пробігти) певну відстань або виконати задану роботу протягом якогось періоду часу обумовлюється індивідуальними психофізіологічними особливостями тієї або іншої особи, зокрема, здібностями, станом здоров'я, наявністю професійних вмій й навичок. Ці особливості необхідно враховувати, оцінюючі хід та результати слідчого експерименту⁴¹¹.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність слідчий експеримент є досить складною та найбільш трудомісткою процесуальною дією, оскільки у ній бере участь значна кількість осіб. При розслідуванні багатоепізодних кримінальних проваджень, складних кримінальних правопорушень, особливо вчинюваних організованими групами та злочинними організаціями, слідчим необхідно пам'ятати, що вони мають масштабний за територіальністю характер, що ускладнює проведення слідчого експерименту. Експериментальні дії необхідно намагатися проводити за усіма виявленими епізодами протиправної діяльності.

Результати правильно проведеної слідчої (розшукової) дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у протиправній діяльності.

---

⁴¹¹Макаренко Є.І. Тактика слідчого експерименту : лекція. Дніпропетровськ : Юридична академія МВС, 2004. 24 с.

ВИСНОВКИ

В монографічному дослідженні здійснено теоретичний аналіз та розв'язання наукового завдання з розробки й наукового обґрунтування концептуальних основ методики розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність.

Розслідування у кримінальних провадженнях щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність обґрунтовано відносять до одного зі складних й специфічних видів правоохоронної діяльності.

Слідча діяльність здійснюється в чіткій відповідності до вимог діючого кримінально-процесуального законодавства та практичних (тактичних) рекомендацій, що розроблені на його основі.

Враховуючи неухильне зростання злочинності неповнолітніх, і у першу чергу найбільш суспільно небезпечних її форм, перед науковцями і практичними працівниками Національної поліції постає завдання розробки та застосування принципово нових технологій розслідування кримінальних правопорушень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність взагалі та провадження слідчих (розшукових) дій, НСРД та окремих процесуальних засобів зокрема, які спрямовані на виявлення, вилучення, збирання та дослідження доказової інформації.

Зважаючи на це, одним із основних завдань розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність є повне й швидке розкриття та розслідування вказаних кримінальних правопорушень, для вирішення яких працівники слідчих підрозділів повинні вживати усіх передбачених законом заходів до встановлення злочинної події та осіб, винних у їх здійсненні, для притягнення до кримінальної відповідальності.

Виявлення усієї структури організованої злочинної групи, встановлення усіх причетних до протиправної діяльності неможливе без застосування слідчими певних знань, умінь й навичок, які одержані під час професійної підготовки та практичної діяльності.

Розслідування кримінальних правопорушень щодо втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність вимагає також використання глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла. Зважаючи на це, особливе значення у тактичному забезпеченні досудового розслідування вказаних кримінальних правопорушень має використання «спеціальних знань».

Останнім часом розслідування кримінальних правопорушень проти моральності, як правило, супроводжується формуванням несприятливих ситуацій, які суттєво перешкоджають швидкому і повному розкриттю та розслідуванню втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, а також викриттю усіх винних у їх вчиненні та притягненню до кримінальної відповідальності.

До таких ситуацій переважно можна віднести наступні: 1) відсутність слідів кримінального правопорушення; 2) нечисленність свідків протиправної події; 3) наявність незначного обсягу або відсутність інформації про злочинну подію; 4) негативний вплив на сумлінних учасників кримінального судочинства з боку злочинців; 5) відмова свідків або потерпілих від попередніх показань; 6) використання корумпованих зв'язків в державних органах влади й управління, правоохоронних органах; 7) активна протидія досудовому розслідуванню та ін.

Наведене вимагає від працівників слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України вчасного вжиття усіх необхідних організаційно-тактичних заходів, адекватних сучасному рівню злочинності, а також обрання найбільш ефективної тактики провадження досудового розслідування в цілому.

Тактика діяльності слідчого – це вміння переграти суперника, який опирається досягненню мети досудового розслідування. З урахуванням цього необхідно чітко розмежувати практичні аспекти організації і тактики проведення слідчих (розшукових) дій та окремих процесуальних заходів через те, що перші – це, насамперед, правила виконання роботи, які не складні для засвоєння й оволодіння, а тактика – це те, що вимагає творчого підходу до оцінки специфічної слідчої ситуації, здібності підібрати відповідні прийоми і засоби її вирішення (нерідко в умовах тактичного ризику) і швидко скоригувати їх у випадку застосування невід-

повідних прийомів, а також уміння розгадати та нейтралізувати тактичні ходи противника⁴¹².

Ефективність проведення досудового розслідування в цілому і тактики провадження окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та процесуальних заходів прямо пропорційна рівню тактичного забезпечення такої діяльності, якості професійної підготовки і практичного досвіду працівників правоохоронних органів.

---

⁴¹²Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацішин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник. К., 2004. С. 103.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

---

1. Александров Г. Н. Версия. *Социалистическая законность*. 1959. № 10. С. 21–28.
2. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминология : курс лекцій. К. : МАУП, 2002. 296 с.
3. Алексеев С. С. Теория права. М., 1993. 344 с.
4. Аленин Ю. П. О структуре методики расследования преступлений. *Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя юридичного ін-ту ОДУ)* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт. 1997. С. 244–250.
5. Антонян Ю. М., Ткаченко А. А. Сексуальные преступления. Чикатило и другие. М. : Амальтея, 1993. 320 с.
6. Астахова О. О. Значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. № 7. 2015. С. 91–98.
7. Бабаєва Е. У. Довідник слідчого. Вип. 2 (Практична криміналістика: розслідування окремих видів злочинів). М. : Юрид. літ., 1990. 592 с.
8. Бабай А. Особливості втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 277–283.
9. Баев О. Я. Тактика следственных действий : учеб. пособ. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1992. 208 с.
10. Балашов Д. Н., Балашов Н. М., Маликов С. В. Криминалистика : учебник. М. : ИНФРА-М, 2005. 503 с.
11. Батюк О. В., Лисиченко В. К. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1988. Вып. 36. С. 4–9.
12. Бахін В. П., Лук'янчиков Б. Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. № 1 (4). С. 39–43.
13. Белкин Р. С. Криминалистика : учебник для вузов. М. : Изд. гр. НОРМА-ИНФРА, 1999. 693 с.
14. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. Т. 3. М., 1979. 408 с.

15.Бесчастний В. Взаємодія міліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку / В. Бесчастний, Г. Гребеньков. *Віче*. 2013. № 12. С. 40–48.

16.Біленчук П. Д., Клименко Н. І., Лисиченко В. К. Криміналістика : підручник 2-ге вид., випр. і доп. К. : Атіка, 2001. 544 с.

17.Блум М. И. Вопросы борьбы с преступностью : ученые записки / отв. ред. А. Лиеде. Рига : Изд-во Латвийского гос. ун-та, 1974. Вып. 212. С. 3.

18.Борідько О. А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Запорізький юридичний інститут. Запоріжжя, 2005. 191 с.

19.Борідько О. А. Сутність сучасної концепції профілактики злочинів органами внутрішніх справ. *Актуальні проблеми розбудови кримінально-процесуального судочинства України* : зб-к наук. статей. Херсон : Мрія, 2003. С. 173–175.

20.Брич Л. Місце вчинення злочину і його значення у розмежуванні складів злочинів та відмежуванні їх від складів інших правопорушень. *Вісник Львів. нац. ун-ту. Імені Івана Франка*. Серія: юридична. 2011. Вип. 52. С. 267–280.

21.Брылев В. И. Типичные следственные ситуации по делам о вовлечении несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий. *Общество и право*. 2012. № 1 (38). С. 204–209.

22.Буждиганчук Є. Ю. Деякі аспекти способу вчинення сутенерства організованою групою. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20-21 берез. 2020 р.). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 129–133.

23.Буждиганчук Є. Ю. До питання типових слідчих ситуацій при розслідуванні сутенерства, вчиненого організованою групою URL: https://openscilab.org/wp-content/uploads/2020/03/aktualni_problemi_nauki_osviti_ta_virobnictva_mizhgaluzevi_disputi_2020_03_10_tezu.pdf (дата звернення – 29.10.2020).

24.Буждиганчук Є. Ю. До питання типових слідчих ситуацій при розслідуванні сутенерства, вчиненого організованою групою. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2 (23). Том 3. С. 283–287.

25. Буждиганчук Є. Ю. Підготовчий етап проведення слідчого експерименту під час розслідування сутенерства, вчиненого організованою групою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Вип. 6. Том 2. С. 31–35.

26. Букаева И. Н. Обстановка совершения преступления, получение и использование информации о ней при расследовании уголовных дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Тюмень : РГБ, 2006. 222 с.

27. Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2017. 298 с.

28. Валеев М. Х. Криминалистическая характеристика и особенности первоначального этапа расследования вымогательств : дис. ... канд. юрид. наук. Уфа, 1997. 24 с.

29. Варава В. В. Концептуальні підходи та шляхи усунення конфлікту слідчої та оперативно-розшукової діяльності. *Вісник АМСУ. Серія: «Право»*. 2015. № 1 (14). С. 122–126.

30. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. 72 с.

31. Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий. М. : Юрид. лит., 1981. 112 с.

32. Винокуров С.И. Основные вопросы методики расследования преступных нарушений правил обращения со взрывчатыми материалами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1967. 24 с.

33. Владимиров Э. В., Зильберквит Г. А., Каценельсон Ю. Д. Уголовная профилактика. М. : УРКМ, 1934. 879 с.

34. Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. 2. Харків. 1997. С. 26–37.

35. Волобуєв А. Ф. Профілактична діяльність при розслідуванні злочинів у сфері підприємництва. *Вісник Університету внутрішніх справ*. № 12. Ч.1, 2000. С. 62–69.

36. Волобуєв А. Ф. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні злочинів : лекція для всіх форм навчання. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2003. 23 с.

37. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск, 1985. 246 с.

38. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск, 1985. 333 с.

39. Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие. М. : Книжный мир, 2004. 332 с.

40. Гаврилин Ю. В. Расследование преступлений против личности и собственности : учебное пособие. М. : «Ось-89», 2006. 384 с.

41. Галаган В. И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 1992. 20 с.

42. Гацелюк В. О. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: історія трансформації законодавчої ініціативи. *Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі: вітчизняний та міжнародний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (2 червня 2010 р. Донецьк, 2010). С. 53–57.

43. Герасимов И. Ф. Криминалистическая идентификация и особенности расследования преступлений в зависимости от места совершения преступных действий. *Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений* : межвуз. сб. научн. тр. Свердловск, 1980. С. 9.

44. Грибовський О. В. Взаємодія оперативних і слідчих підрозділів під час виявлення, припинення та розслідування неправомірної вигоди. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 246–254.

45. Гуковская Н. И. Деятельность следователя и суда по предупреждению преступлений несовершеннолетних. М. : «Юридическая литература», 1967. 112 с.

46. Гуров В. И. Орудия и средства совершения преступления в советском уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Юрид. ин-т им. Р. А. Руденко. Свердловск, 1983. 182 с.

47. Даньшин И. Н. К вопросу о понятии личности преступника. *Проблемы социалистической законности*: Resp. межвед. науч. сб. 1980. Вып. 6. С. 117–126.

48. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів в криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.08. Х., 2000. 20 с.

49. Дікунов А. И. Криміналістический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М., 2005. 186 с.

50. Довгань А. І. Методика розслідування втягнення неповнолітнього у заняття жебрацтвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. Львів, 2019. 212 с.

51. Драпкин Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций. *Следственные ситуации и раскрытие преступлений* : сб. науч. тр. 1975. Вып. 41. С. 27-29.

52. Драпкин Л. Я. Предмет доказывания и криміналістические характеристики преступлений : межвуз. сб. науч. тр. Свердловск, 1978. Вып. 69. С. 17.

53. Дубинский А. Я. Взаимодействие следователя с органом дознания. К. : КВШ МВД СССР, 1970. 134 с.

54. Дубинский А. Я. Організація і діяльність слідчо-оперативної групи / А. Я. Дубинский, Ю. І. Шостак. Київ : КВШ МВС СРСР, 1981. 49 с.

55. Дубовицкая Л. П., Лузгин И. М. Планирование расследования. М. : ВШ МВД СРСР, 1972. 53 с.

56. Духно Н. А., Корухов Ю. Г. Расследование экологических преступлений : лекция. М. : Юрид. ин-т МИИТа, 2001. 34 с.

57. Електронний ресурс : URL: https://tsn.ua/ukrayina/mayzhe-2-milyoni-ukrayinciv-potrebuyut-psihiatrichnoyi-ta-narkologichnoyi-dopomogi-moz-921697.html?utm_source=page&utm_medium=readmore (дата звернення – 14.07.2019).

58. Ермолович В. Ф. Криміналістическая характеристика преступлений. Минск : Амалфея, 2001. 304 с.

59. Євдокимов В. М. Особливості застосування тактичних прийомів щодо розкриття вбивств, вчинених із застосуванням кримінальних вибухів / В. М. Євдокимов, В. В. Літвін. *Право і суспільство* : наук. журнал. 2006. № 2. С. 15–27.

60. Єфімов М. М. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти моральності: наукові та прагматологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 392 с.

61. Єфімов М. М. Окремі аспекти протидії злочинам проти моральності підрозділами Національної поліції України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Харків, 01 грудня 2017 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 209–212.

62. Єфімов М. М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словачької Республіки)*. 2017. № 1 (ч. 2). С. 65–70.

63. Єфімов М. М. Організація і тактика розслідування хуліганства : навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 125 с.

64. Єфімов М. М. Підготовчий етап пред'явлення особи для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 1/2 (33/34). С. 186–189.

65. Єфімов М. М. Підготовчий етап слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 2. С. 199–206.

66. Єфімов М. М. Типові слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1. Том 4. С. 171–176.

67. Єфімов М. М., Лазарєв В. О. Теоретичні засади методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 232 с.

68. Журавель В. А. Допрос потерпевшего при виктимном поведінні. *Криміналістика и судебная экспертиза*. Вып. 26. К. : Вища шк., 1983. С. 46–51.

69. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції. Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.

70. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : науково-практичний посібник. Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. 112 с.

71. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 20 с.

72. Зуйков Г. Г. Криміналістическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. .... докт. юрид. наук : 12.00.09. М., 1970. 31 с.

73. Игнатов А. Н. Проблемы правовой борьбы с проституцией. *Проституция и преступность*. М., 1991. С. 139–148.

74. Изучение следователем психологии обвиняемого : метод. пособ. / М. М. Коченов, Н. И. Ефимова, А. С. Кривошеев, О. Д. Ситковская. М. : ВНИИПП, 1987. 52 с.

75. Ікаєв А. Р. Джерела криміналістично значущої інформації під час розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020 № 43. С. 168–171.

76. Ікаєв А. Р. Особа злочинця та особа потерпілого у структурі криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 5, том 2. С. 241–246.

77. Ікаєв А. Р. Особа злочинця у структурі криміналістичної характеристики та методики розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Том 2. С. 91–97.

78. Ікаєв А. Р. Розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ, 2020. 20 с.

79. Ікаєв А. Р. Типові слідчі ситуації розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Держава та регіони*. 2020. № 1 (67) том 2. С. 122–126.

80. Іщенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (05 листопада 2010 р., м. Запоріжжя); у 3-х ч. Ч. 1. Запоріжжя, 2010. С. 180–182.

81. Іщенко А., Щербаков Г. Проблема слідчих ситуацій, як складова навчального курсу криміналістики. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2003. № 2. С. 57–63.

82. Карпенко М. О. Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 182 с.

83. Карпенко М. О. Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 20 с.

84. Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції : Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%CA> (дата звернення – 18.09.2020).

85. Кириченко О. В. Кримінальна поліція як суб'єкт оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 254–260.

86. Кириченко О. В. Шляхи удосконалення діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо протидії злочинам проти громадської безпеки. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 8 листоп. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 12–15.

87. Кирюха Д. Є. Особливості профілактичної діяльності слідчого за матеріалами розслідування створення або утримання місць розпусти і звідництва. *Криміналістика у протидії злочинності* : тези доповідей науково-практичної конференції (м. Київ, 16 жовтня 2009 р.). К. : «Хай – Тек Прес», 2009. С. 353–359.

88. Кирюха Д. Є. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академія адвокатури України. Київ, 2019. 283 с.

89. Козьяков І. М. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 9. С. 88–92.

90. Кокошко М. Предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 2. 2016. С. 10–18.

91. Колесник В. А. Криміналістична тактика в забезпеченні діяльності оперативних та слідчих підрозділів СБ України з виявлення й розкриття злочинів : монографія. К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. Ч. 2. 378 с.

92. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

93. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекции. Харьков : Харьков. юрид. ин-т, 1967. 28 с.

94. Колмаков В. П. Значение для расследования точного установления способов совершения и сокрытия преступлений против жизни. *Труды Харьков. гос. мед. ин-та*. Харьков, 1956. Вып. 5. С. 193–196.

95. Комаров И. М. Криминалистические операции и криминалистическая характеристика раскрытия, расследования и предотвращения преступлений. *Известия Алтайского государственного университета*. 2003. № 2. С. 51–56.

96. Кондратов Д. Ю. Відмежування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) від суміжних складів злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 5–62.

97. Коновалов С.И. Актуальные проблемы теории и методологии криминалистики : монография. Ростов-на-Дону, 2010. 232 с.

98. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Х. : Консум, 2000. 234 с.

99. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений. Х., 1978. 288 с.

100. Коновалова В. Е. Тактика производства очной ставки. *Ученые записки Харьковского юридического института*. 1955. Вып. 6. С. 121–126.

101. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография. Харьков : Факт, 2001. 156 с.

102. Кононенко Н. О. Особливості проведення допиту підозрюваних під час розслідування хуліганства, що вчинене при проведенні спортивно-масового заходу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : збірник наукових праць. 2014. № 1. С. 331–337.

103. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монография. Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 412 с.

104. Коршик М. Г., Степичев С. С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. М. : Юрид. лит., 1969. 20 с.

105. Кригер Г. А. Квалификация хищений социалистического имущества. М. : «Юрид. лит», 1971. 358 с.

106. Криминалистика : учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. 718 с.

107. Криминалистика : учебник / под ред. А. Г. Филиппова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Спарк, 2000. 687 с.

108. Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М. : Юрид. лит., 1984. 438 с.
109. Криміналістика : учебник для вузов / под ред. А. Ф. Волинского. М. : Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 615 с.
110. Криміналістика : учебник для вузов / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. М. : Высш. шк., 1994. 528 с.
111. Криміналістика. Учебник для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. ; под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА), 2000. 990 с.
112. Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. 718 с.
113. Криминология : учебник для вузов. М. : Юрид. лит., 1979. 304 с.
114. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько та ін. Х. : Право, 2008. 464 с.
115. Криміналістика : мультимедійний підручник. Режим доступу : https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lecture_3.22.html (дата звернення – 11.09.2020).
116. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. К. : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
117. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. К. : Атіка, 2012. 496 с.
118. Криміналістика : навчальний посібник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
119. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський та інші. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 419 с.
120. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.
121. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
122. Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Атіка, 2001. 544 с.
123. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

124. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

125. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

126. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х. : Право, 1998. 376 с.

127. Криміналістика : курс лекцій (ч. 1) / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. 466 с.

128. Кримінальне право України. Особлива частина / за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Юрінком-Інтер Право, 2001. 496 с.

129. Кримінальне право. Загальна частина : мультимедійний навч. посіб. URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/ (дата звернення – 17.09.2018).

130. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення – 20.08.2020)

131. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар у 2 т. / За заг. ред. В. Я. Тація. Х. : Право, 2012. Т. 2. 664 с.

132. Криминологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / за заг. ред. О. М. Джузи. К. : Юрінком Інтер, 2002. 352 с.

133. Криминологія: Загальна та Особлива частини : підручник / за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х. : Право, 2009. 288 с.

134. Кубарєв І. В. Поняття взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів. *Наук. вісн. Дніпропетров. держ. ун-ту внутр. справ.* 2010. № 2. С. 181–185.

135. Кудрявцев В. Н. Генезиспреступления. Опыт криминологического моделирования. М. : ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. 215 с.

136. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку і моральності : практ. посіб. К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2007. 160 с.

137. Куликов В. И. Обстановка совершения хищения государственного и общественного имущества как объект специального криминалистического исследования. *Методика и психология расследования хищений государственного и общественного имущества* : сб. науч. тр. Свердловск, 1986. С. 42–48.

138. Куратченко М. В. Криміналістичний аналіз обстановки учинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку у досудовому розслідуванні* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 81–84.

139. Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2017. 20 с.

140. Куратченко М.В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутрішніх справ: зб. наук. праць*. 2017. № 2. С. 227–234.

141. Курс криміналістики : учеб. пособие для вузов, 3-е изд., доп. М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право. 2001. 846 с.

142. Курс кримінології : Загальна частина : підручник у 2 кн. / за заг. ред. О. М. Джужи. Кн. 1. К. : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

143. Курс советского уголовного права. Часть Общая. В 5-ти томах. Т. 1./ Отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1968. 646 с.

144. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 2007. 424 с.

145. Кучерук С. А. Тактика и взаимодействие органов следствия и дознания при раскрытии и расследовании преступлений в особо сложных условиях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2002. 218 с.

146. Лазарев В. О. Деякі аспекти обстановки втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Тенденції розвитку юридичної науки в інформаційному суспільстві* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Одеса, 29–30 грудня 2017 року). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 226–228.

147. Лазарев В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 4. С. 178–185.

148. Лазарев В. О. Криміналістичний аналіз способу втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки* : матеріали науково-практичного семінару (м. Дніпро, 16 травня 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 101–104.

149. Лазарев В. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 251 с.

150. Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2005. 227 с.

151. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование, организация. М. : Юрид. лит., 1970. 224 с.

152. Левендаренко О. О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2003. 226 с.

153. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (Теорія та практика) : монографія. К. : Логос, 2004. 324 с.

154. Лісогор В. Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: наук.-практ. посібник. Дніпропетровськ, 2005. С. 124–125.

155. Логінова В. В. Поняття та значення особи злочинця в методиці розслідування тілесних ушкоджень. *Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах* : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 5 листоп. 2010 р.) у 2-х ч. Ч. 1. Запоріжжя : ЗЮІ ДДУВС. 2010. С. 115–118.

156. Лозова С. М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Х., 2004. 20 с.

157. Лошицький М. В. Удосконалення охорони громадського порядку в сучасних умовах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. К., 2009. № 4. С. 165–171.

158. Лук'янчиков Є. Д. Виклик на допит : правові, організаційні, тактичні аспекти. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 2. С. 228–232.

159. Лук'янчиков Є. Д., Моїсєєв О. М. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник. Макіївка : Графіті, 1998. 104 с.

160. Лукашевич В. Г., Стратонов В. М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів : навчальний посібник. Херсон : ХЮІ НУВС, 2002. 192 с.

161. Лушечкина М. А. О направлениях, задачах и понятии криминалистического изучения личности. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11. Право.* 1999. № 3. С. 42–45.

162. Ляш А. О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. *Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю* : матеріали наук.-практ. конф. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2000. С. 123–127.

163. Майгур О. С. Психологічні та педагогічні проблеми роботи з делінквентами. *Юридична психологія та педагогіка.* 2013. № 1. С. 227–233.

164. Макаренко И. А. Криминалистическое учение о личности несовершеннолетнего обвиняемого : автореф. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Науч. рук. А. А. Эксархопуло. Саратов, 2007. 42 с.

165. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления : Энциклопедия уголовного права. Т. 4: Состав преступления. СПб : Издание профессора Малинина В. Б, 2005. С. 237–502.

166. Мальяга В. М. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами в системі методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 289 с.

167. Малярова В. О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2015. Серія: Право. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 111–113.

168. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 238 с.

169. Марков М. М. Взаємодія оперативних та слідчих підрозділів при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні питання організації та розвитку наукової, науково-технічної й науково-педагогічної діяльності в Україні* : збірник тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Київ, 30 серп. 2016 р.). К. : ДНДІ МВС України, 2016. С. 106–108.

170. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Харьков: Консум, 1999. 480 с.

171. Миньковский Г. М. О некоторых общих положениях криминологического изучения личности. *Теоретические проблемы учения о личности преступника* : сб. науч. тр. М. : Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. С. 24–33.

172. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») : Міжнародний документ ООН від 29.11.1985. Збірник законодавчих актів і нормативних документів з питань соціально-правового захисту дітей. К. : Столиця, 1998. С. 10–35.

173. Назаренко К. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 190 с.

174. Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2016. 221 с.

175. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 728 с.

176. Никифорчук Д. Й. Проблемні питання взаємодії в розкритті злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* : науково-практичний журнал. № 5. К., 2002. С. 151–154.

177. Однолько І. В. Запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 146–154.

178. Охріменко І. М., Лигун Н. В. Утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: психологічні детермінанти. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 179–188.

179. Очередин В. Т. Доказательства в уголовном процессе : сущность, источники, способы собирания. М. : Юрлитинформ, 2008. 248 с.

180. Очеретяний В. А. Організація і тактика проведення слідчого експерименту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутр. справ. Дніпропетровськ, 2015. 226 с.

181. Петренко В. М. Предъявление для опознания при расследовании преступлений. М. : МВД СССР Всесоюзный научно-исследовательский институт, 1975. 64 с.

182. Поликашина О. В. Расследование вовлечения несовершеннолетних в совершение преступлений и антиобщественных дей-

ствий : автореф. дис. .... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Государственное учреждение «Всероссийский научно-исследовательский институт Министерства внутренних дел России». Москва, 2004. 26 с.

183. Prylovskiy V. V. Issues of typical investigative situations in the investigation of involvement of minors in illegal activities. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2020. Special Issue № 1. P. 302–307.

184. Приловський В. В. Підготовительний етап проведення одночасного допиту при розслідуванні вовлечення неповнолітніх в протиправну діяльність. *KELM*. 2020. № 5. С. 209–213. (Республіка Польща)

185. Приловський В. В. Алгоритми дій працівників правоохоронних органів при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 290–295.

186. Приловський В. В. Деякі аспекти визначення типових слідчих ситуацій при розслідуванні втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 236–238.

187. Приловський В. В. До питання здійснення профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів стосовно виявлення та усунення причин і умов втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Юридична наука*. 2019. № 11. С. 191–197.

188. Приловський В. В. До питання сутності методики розслідування втягнення неповнолітніх в протиправну діяльність. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 207–209.

189. Приловський В. В. Криміналістична характеристика як елемент методики розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 5. С. 190–196.

190. Приловський В. В. Криміналістичне забезпечення проведення одночасного допиту під час розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Юридична наука*. 2019. № 7. С. 167–172.

191. Приловський В. В. Окремі аспекти проведення одночасного допиту під час розслідування втягнення неповнолітніх в проти-правну діяльність. *Актуальні питання теорії та практики криміналістичної науки* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 16 трав. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 194–196.

192. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму верховного суду України № 2 від 27.02.2004. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text> (дата звернення – 12.09.2021).

193. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. Електронний ресурс : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення – 27.07.2020).

194. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14/page#Text> (дата звернення – 08.03.2019).

195. Пчолкін В. Д. Поняття, сутність та завдання взаємодії оперативних підрозділів ОВС / В. Д. Пчолкін, В. М. Ечченко. *Вісн. Луганськ. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України* : спецвипуск. 2004. Вип. 3. Ч. 1. С. 109–121.

196. Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: лекция. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.

197. Ривман Д. Криминальная виктимология / СПб. : Питер, 2002. 304 с.

198. Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 2. 2016. С. 149–153.

199. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості : навчально-практичний посібник / колектив авторів. Київ, 2012. 167 с.

200. Рубан А. С. Следовательный эксперимент: теория и практика : автореф. дис. .... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Владимир, 2009. 26 с.

201. Савельева М. В., Смушкин А. Б. Криминалистика : учебник. М. : Издательский дом «Дашков и К». 2009. 608 с.

202. Сажаяев А. М. Методика расследования вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий :

дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Омская академия МВД России. Омск, 2002. 258 с.

203. Сажаев А. М. Методика расследования вовлечения несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий : учебное пособие. Омск : Омская академия МВД России, 2004. 148 с.

204. Саїнчин О. С. Криміналістичні умови розкриття умисних вбивств. *Правова держава*. Одеса : ОНУ, 2008. № 10. С. 267–273.

205. Салтевский М. В. Криминалистика (в современном изложении юристов) : учеб. и практич. пособие. Харьков : Рубикон, 1997. 432 с.

206. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. К. : Кондор, 2005. 588 с.

207. Сафин Н. Ш. Допрос несовершеннолетнего подозреваемого в советском уголовном судопроизводстве : процессуальный и криминалистический аспекты проблемы. Казань : Изд-во Казан. Ун-та, 1990. 158 с.

208. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. юрид. акад. України. Харків, 2005. 20 с.

209. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1966. 24 с.

210. Сіренко О. В. Визначення обстановки вчинення злочинів в криміналістиці. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/28_NII_2012/Pravo/11_118104.doc.htm (дата звернення – 18.07.2020)

211. Следственная тактика : учеб. пособие по курсу «Основы криминалистики» / отв. ред. И. Ф. Пантелеев. М., 1982. 78 с.

212. Сова Ф. П. Криминалистическая техника : методические указания и практикум. М., 1965. 118 с.

213. Сокол Е. В. Организационно-тактические особенности расследования вовлечения несовершеннолетних в совершение преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Краснодарский университет МВД России. Краснодар, 2006. 213 с.

214. Сокол Ю. В. К вопросу о способах вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий. *Вестник Краснодарского университета МВД России*. 2009. № 4. С. 120–123.

215. Соловьев А. Б. Очная ставка М., 2006. 30 с.

216. Соловьев В. С. Предупреждение вовлечения несовершеннолетних в занятие проституцией (по материалам Центрального

федерального округу) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Воронежский институт Министерства внутренних дел Российской федерации. Воронеж, 2013. 18 с.

217. Солодов И. А. Проблемы обеспечения достоверности опознания человека при расследовании. *Вестник Воронежского гос. ун-та. Серия Право*. 2010. № 1. С. 499–505.

219. Сорока С. О. Взаємодія слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування / С. О. Сорока, Г. С. Римарчук. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 825. С. 347–354.

219. Справа № 140/1157/18. Архів Немирівського районного суду Вінницької обл., 2018 р.

220. Справа № 194/1387/16-к. Архів Тернівського міського суду Дніпропетровської обл., 2017 р.

221. Справа № 210/2264/15-к. Архів Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської обл., 2017 р.

222. Справа № 289/736/18. Архів Радомишльського районного суду Житомирської обл., 2018 р.

223. Справа № 324/2131/16-к. Архів Пологівського районного суду Запорізької обл., 2017 р.

224. Справа № 330/475/18, Архів Якимівського районного суду Запорізької обл., 2018 р.

225. Справа № 331/7224/16-к. Архів Жовтневого районного суду м. Запоріжжя, 2018 р.

226. Справа № 446/633/17. Архів Кам'янка-Бузького районного суду Львівської обл., 2018 р.

227. Справа № 460/2507/17. Архів Яворівського районного суду Львівської обл., 2018 р.

228. Справа № 472/453/18. Архів Веселинівського районного суду Миколаївської обл., 2019 р.

229. Справа № 496/1373/18, Архів Біляївського районного суду Одеської обл., 2018 р.

230. Справа № 534/986/18. Архів Комсомольського міського суду Полтавської обл., 2019 р.

231. Справа № 671/607/17. Архів Волочиського районного суду Хмельницької обл., 2017 р.

232. Справа № 753/2753/17. Архів Дарницького районного суду м. Києва, 2020 р.

233. Справа № 589/3601/18. Архів Шосткинського міськрайонного суду Сумської обл., 2020 р.
234. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посіб. К. : НВТ «Правник» НАВСУ, 1997. 42 с.
235. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : науково-практичний посібник. К. : Атіка, 2009. 64 с.
236. Степанов В. В. Тактика предъявления для опознания в сложных ситуациях. *Проблемы повышения качества следствия в органах прокуратуры* : матер. науч.- метод. конф. (г. Саратов, 21–22 апр. 1994 г.). Саратов : СГАП, 1994. С. 126–131.
237. Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і Безпека*. 2011. № 4 (41). С. 154–158.
238. Стукатулин В. Б. Характеристика личности квартирного вора, как необходимый элемент криминалистической характеристики квартирных краж. *Рос. следователь*. М. : Юрист, 2004. № 3. С. 43–47.
239. Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 90–94.
240. Техніка, тактика, організація і методика розслідування злочинів / під ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацького. А. Г. Філіппова. Волгоград : ВСШ МВС Росії, 1994. 559 с.
241. Тищенко В. В. Корыстно насильственные преступления : криминалистический анализ. О., 2002. 186 с.
242. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 34 с.
243. Тищенко В. В. Криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. Вип. 44. Одеса : Юридична література, 2008. С. 18–24.
244. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
245. Топольскова І. О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби з втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2003. 184 с.
246. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового слідства з оперативними підрозділами у розкритті та розслідуванні злочинів. *Взаємодія*

оперативних підрозділів з іншими суб'єктами протидії злочинам : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 12 грудня 2012 р.). К. : ФОРМ Кандиба, 2012. С. 49–53.

247. Трубников Н. Н. О категориях «цель», «средство», «результат». М. : Высшая Школа. 1968. 148 с.

248. Уголовно-процессуальный кодекс Украины : научн.-практ. комментарий / под общ. ред. В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. Х. : ООО «Одис. ...», 2005. 968 с.

249. Уголовный процесс : учебник / под ред. С. А. Колосовича, Н. А. Зайцевой. М. : ИМЦ-ГУК МВД России, 2003. 348 с.

250. Удалова Л. Д. Тактико-психологические основы предъявления для опознания и достоверность его результатов : автореф. дис. ... юрид. наук : 12.00.09. Украинская академия внутренних дел. Киев, 1992. 25 с.

251. Уткин М. С. Особенности расследования и предупреждения хищений в потребительской кооперации. Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1975. 62 с.

252. Федик Е. Н. Ответственность за действия связанные с проституцией: уголовно-правовой и криминологический аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Уральская государственная юридическая академия. Екатеринбург, 2003. 16 с.

253. Федченко В. М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2005. 20 с.

254. Флоря Д. Ф. Расследование вовлечения несовершеннолетних в совершение преступлений : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Московская академия МВД России. Москва, 2002. 195 с.

255. Хоменко А. Н. Связь личности преступника, как элемента криминалистической характеристики преступлений с другими ее элементами. *Актуальные вопросы правоведения в период совершенствования социалистического общества*. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1989. С. 221–222.

256. Хоменко С. Я. Особливості очної ставки за участі неповнолітнього. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 396–405.

257. Цыркун С. А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией :

автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Московская государственная юридическая академия. Москва, 2004. 21 с.

258. Чаплинська Ю. А. Проблемні питання слідчого експерименту. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 251.

259. Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи слідчого експерименту. *Право і суспільство*. 2010. № 6 (44). С. 233–237.

260. Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання : навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2007. 92 с.

261. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

262. Черкасов С. В. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Одеса, 2005. 245 с.

263. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 240 с.

264. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. К., 2010. 610 с.

265. Шейфер С. А. О познавательной сущности и пределах применения проверки показаний на месте. *Вопросы борьбы с преступностью*. № 28. Москва, 1978. С. 116–133.

266. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. К. : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

267. Шершньова В. О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/26721/%D8> (дата звернення – 13.08.2020).

268. Шимановский В. В. Процессуальные особенности расследования преступлений несовершеннолетних. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1980. 168 с.

269. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений : учеб. пособ. М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. 464 с.

270. Шумило М. Є. Основні напрями реформування досудового провадження в новому КПК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару. Вип. 2. Харків : Оберіг, 2010. С. 269–276.

271. Эксархопуло А. А. Криминалистика в схемах и иллюстрациях : учебное пособие. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 450 с.

272. Юрченко О. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 18 с.

273. Яблоков Н. П. Криминалистическая методика расследования. М. : Издат-во МГУ, 1985. 120 с.

274. Яблоков Н. П., Головин А. Ю. Криминалистика: природа и система. М. : Юристъ, 2005. 458 с.

275. Яковлев О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 1. 2017. С. 217–224.

276. Ярош О.В. Судово-психологічна експертиза неповнолітніх обвинувачуваних за агресивні злочини : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008. 20 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати узагальнення оперативної, слідчої та судової практики за 2010–2022 рр., а саме 134 кримінальних справ та 315 кримінальних проваджень за фактами втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність

№	Досліджувані питання	%
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА		
1	Обстановка вчинення кримінального правопорушення:	
	Час вчинення злочину:	
	1) з 24 до 6 години	14
	2) з 18 до 24 годин	51
	3) з 6 до 12 години	12
	4) з 12 до 18 години	23
	5) будні дні	31
	6) у вихідні дні	69
	7) влітку	29
	8) восени	26
	9) взимку	21
	10) навесні	24
	Місце втягнення неповнолітніх у заняття протиправною діяльністю:	
	1) розважальні заклади	19
	нічні клуби	14
	кафе	1
	бари	1
	ресторани	3
	2) місця відпочинку	8
	бази відпочинку	6
	готелі	2
	3) місця проживання злочинця або неповнолітнього	34
	квартири	21
	будинки	13
	4) місця навчання неповнолітнього	12
	школи	9
	технікуми	1
	заклади вищої освіти	2

	5) місця проведення громадянами вільного часу	27
	парки	16
	сквери	9
	ігрові майданчики	2
2	Способи втягнення неповнолітніх у заняття протиправною діяльністю:	
	Підготовка до вчинення:	96
	1) планування протиправного діяння	97
	2) вибір об'єкту посягання	76
	3) підбір неповнолітніх осіб, яких необхідно втягнути у протиправну діяльність	91
	4) вибір засобів втягнення	46
	5) добір співучасників кримінального правопорушення	32
	6) розподіл ролей між співучасниками	56
	7) створення у неповнолітнього мотивації до заняття протиправною діяльністю	65
	Способи безпосереднього втягнення неповнолітніх у заняття протиправною діяльністю:	100
	1) використання або погроза використання фізичного насильства (побиття, завдання тілесних ушкоджень)	49
	2) психічний примус (погроза завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, залякування)	58
	3) зловживання особою матеріальною або іншою залежністю від неї неповнолітнього	44
	4) компрометація чи шантажування (погроза видати компрометуючу інформацію інтимного чи особистісного характеру)	23
	5) обіцянка винагороди за вчинене протиправне діяння	79
	6) розпалювання низьких почуттів (помсти, заздрості)	34
	Використання різних способів у певній сукупності	92
	Способи приховування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність:	98
	1) зникнення з місця події	91
	2) знищення слідів протиправного діяння	72
	3) використання компрометуючих матеріалів	32
	4) висунення неправдивого алібі	43
	5) давання неправдивих показань	52
	6) відмова від дачі свідчень	34
	7) вплив на сумлінних учасників кримінального процесу, насамперед свідків і потерпілих	38
3	Відомості про «слідову картину»:	
	1) сліди рук	39
	2) сліди крові та інших органічних речовин	32

	3) сліди знарядь учинення кримінального правопорушення	28
	Сліди втягнення неповнолітніх у заняття протиправною діяльністю:	
	1) на місці вчинення діяння	79
	2) поза місцем вчинення діяння	21
	Вузлові ділянки, де можуть бути зосереджені сліди кримінального правопорушення:	
	1) безпосереднього вчинення неповнолітніми протиправних діянь	78
	2) проживання злочинця	26
	3) проживання неповнолітнього	39
	4) вчинення дій щодо втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність	56
4	Дані про потерпілого:	
	Вік:	
	1) до 18 років	98
	2) на межі 18-річного віку	2
	Стать:	
	1) чоловіча	86
	2) жіноча	14
	Сімейний стан:	
	1) у шлюбі	1
	2) ні	99
	Рід занять:	
	1) навчався	99
	2) працюючі	3
	Віктимологічні групи неповнолітніх, втягнутих в заняття протиправною діяльністю:	
	1) особи із неблагополучних або неповних сімей (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування)	82
	2) особи, які проживають в родині з низьким рівнем достатку	74
	3) безпритульні	19
	4) особи, які навчаються далеко від місця проживання батьків	12
	5) особи з чітко вираженими нервово-патологічними рисами та патохарактерологічними реакціями	7
	6) особи з низьким рівнем інтелектуального розвитку, що зумовлює труднощі в спілкуванні з однолітками	11
	7) особи, які проживають в зоні проведення Операції об'єднаних сил	53
	Морально-психологічні характеристики неповнолітніх потерпілих:	
	1) схильність до вживання алкоголю	23
	2) схильність до вживання наркотичних засобів	9

	3) різноманітні психічні відхилення	11
5	Дані про осіб, які втягують неповнолітніх у протиправну діяльність:	
	Стать втягувача:	
	1) чоловіча	92
	2) жіноча	8
	Вік правопорушника:	
	1) від 18 до 25 років	29
	2) від 25 до 35 років	38
	3) 35–45 років	21
	4) від 45 років і старші	12
	Рівень освіти злочинця:	
	1) середня освіта	13
	2) середня спеціальна	24
	3) базова вища	39
	4) вища	21
	5) інша	3
	Сімейний стан:	
	1) у шлюбі	71
	2) ні	29
	При втягненні неповнолітніх у протиправну діяльність дорослі особи перебували у таких стосунках з ними:	
	1) родичі	24
	2) близькі	17
3) знайомі	42	
4) інші	13	
Територіальна належність:		
1) місцевий мешканець	94	
2) мешканець іншої області (регіону)	6	
Були раніше засудженими	23	
Перебування на обліку у лікаря:		
1) психіатра	4	
2) нарколога	19	
Кримінальне правопорушення вчинено у стані сп'яніння:		
1) алкогольного	16	
2) під дією наркотичних або психотропних засобів	4	
	ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СРД	
6	Початкові відомості, які є підставою для внесення відомостей в ЄРДР за фактом учинення кримінального правопорушення, кваліфікованого за ст. 304 КК України, надходять до правоохоронних органів з таких джерел:	
	1) заяви, листи і повідомлення, що надійшли від громадян	68
	2) повідомлення працівників установ та організацій	5

	3) матеріали органів досудового розслідування, виділені з інших кримінальних проваджень	19
	4) матеріали, отримані під час проведення НСРД та розшукових заходів	8
7	Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування:	
	1) особу, яка втягнула неповнолітнього у протиправну діяльність, відомо та затримано, є достатня кількість матеріальних й особистісних доказів, що свідчать про конкретні умови кримінального правопорушення, для повідомлення їй підозри	15
	2) особу, яка втягнула неповнолітнього у протиправну діяльність, відомо, але матеріальних і особистісних доказів недостатньо для повідомлення їй про підозру	52
	3) особу, яка втягнула неповнолітнього у протиправну діяльність, відомо, є достатня кількість матеріальних й особистісних доказів, але вона переховується від правоохоронних органів	23
	4) виявлено факт втягнення неповнолітнього у протиправну діяльність, але особу злочинця не встановлено	10
8	Огляд:	
	Види огляду, що проводився під час розслідування:	
	1) огляд місця події	100
	2) огляд живих осіб (освідування)	21
	3) огляд комп'ютерної техніки	1
	4) огляд предметів і документів	37
	Оформлювались додатки до протоколу огляду:	46
	- фототаблиці	37
	- плани и схеми	17
9	Освідування проводилось:	
	1) так	21
	2) ні	79
	3) з підозрюваним	5
	4) з потерпілим	94
	5) зі свідком	1
10	Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб проводився:	71
	За кількісним показником:	
	1) два допитуваних	96
	2) три	3
	3) чотири і більше	1
	Учасниками були:	
	1) неповнолітній потерпілий і підозрюваний	61
	2) неповнолітній потерпілий і свідок	9

3) підозрювані (втягувачі)	12
4) підозрювані та свідки	11
5) потерпілі	4
6) свідки	3
Одночасний допит за участі підозрюваних та неповнолітніх проводиться у конфліктних ситуаціях:	
1) так	89
2) ні	11
В ході одночасного допиту було усунуто протиріччя:	
1) так	22
2) ні	78
Типовими помилками в тактиці одночасного допиту були:	
1) неточне формулювання запитань	41
2) відсутність психологічного контакту з допитуваними	59
3) зволікання з проведенням допиту	43
4) не розпізнання надання неправдивих показань	31
11 Пред'явлення для впізнання:	
Об'єкти:	
1) підозрювані в натурі	78
2) підозрювані за фотографічними зображеннями	34
3) предмети й знаряддя злочину	15
4) приміщення та окремі ділянки місцевості	1
Під час впізнання застосовувалася:	
1) фотозйомка	14
2) відеозапис	16
Тактичні помилки, яких припускаються слідчі під час пред'явлення особи для впізнання:	
1) відсутність належної організації процесуальної дії	69
2) поверхнєве проведення попереднього допиту неповнолітнього	45
3) відсутність належного використання техніко-криміналістичних засобів фіксації процесуальної дії	27
4) недотримання криміналістичних рекомендацій з проведення процесуальної дії	21
5) зволікання з пред'явлення підозрюваного для впізнання	34
12 Слідчий експеримент:	
Проводився за місцем здійснення протиправних дій за участю неповнолітнього:	95
Чинники, що ускладнюють проведення слідчого експерименту:	
1) тривалість процесуальної дії	62
2) залучення до експериментальних дій значної кількості осіб	48

3) підбір і застосування відповідних знарядь й засобів для багаторатного проведення випробувань у різних умовах	51
Види слідчого експерименту, який проводиться за участі неповнолітнього потерпілого:	
1) визначення черговості розвитку події та механізму злочинного діяння чи окремих його елементів	64
2) визначення можливості реалізації певної дії у конкретних умовах	41
3) визначення спроможності вчинення певних дій за визначений час	12
Наявність конфліктних ситуацій:	
1) так	75
2) ні	25

Додаток Б

**Зведені результати опитування 98 працівників прокуратури,
205 слідчих, 311 працівників оперативних підрозділів
Національної поліції та 67 працівників експертних установ
МВС України**

№	Запитання	%
1	Вкажіть, в якому підрозділі Ви працюєте:	
	прокуратура	14
	слідчі підрозділи	30
	оперативні підрозділи	46
2	Вкажіть стаж практичної роботи:	
	до 1 року	6
	від 1 до 3 років	38
	від 3 до 5 років	32
	від 5 до 10 років	15
більше 10 років	9	
3	Чи зустрічались у Вашій практиці випадки втягнення неповнолітніх в протиправну діяльність?	
	так	100
	ні	0
4	Чи є необхідність розробки окремої методики розслідування втягнення неповнолітніх в протиправну діяльність?	
	так	96
	ні	4
5	Чи необхідно для підвищення ефективності розслідування розробляти сукупність окремих кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики?	
	так	94
	ні	6
6	Які, на Вашу думку, причини низької якості розслідування протиправних діянь досліджуваної категорії:	
	недостатня координація взаємодії уповноважених осіб з оперативними підрозділами та громадськими організаціями	74
	неналежний рівень наукових розробок щодо форм і методів діяльності уповноважених осіб (дознавача, слідчого, прокурора) у досліджуваних кримінальних провадженнях	68
	невчасне проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій	72

	відсутність планування й систематичності в організації початкового етапу розслідування	57
7	Які, на Вашу думку, фактори високої латентності втягнення неповнолітніх в протиправну діяльність?	
	небажанням працівників правоохоронних органів вносити відомості щодо їх вчинення	94
8	Вкажіть чинники, внаслідок яких більшість злочинних діянь залишається не розкритими	
	Об'єктивного характеру:	
	відсутність свідків і очевидців протиправного діяння	52
	прихований характер злочинної діяльності	87
	знищення слідів, знарядь і засобів злочину	58
	відсутність у неповнолітніх бажання йти на контакт зі слідчим	21
	активна протидія розслідуванню, тиск на сумлінних учасників кримінального процесу	32
	Суб'єктивного характеру:	
	невчасний виїзд СОГ на місце події	19
	поверхневе проведення огляду місця події та інших першочергових дій	72
	відсутність планування й послідовності в організації початкового етапу розслідування	27
	неточності у сприйнятті наявних доказів	34
	відсутність науково-технічних засобів при виявленні слідів злочину	87
9	Вкажіть, будь ласка, які, на Вашу думку, типові засоби втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність застосовуються злочинцями:	
	спекулювання на почуттях хибного товариства або шляхетності	45
	використання мотивуючих засобів щодо швидкого збагачення (жадібність, скупість, матеріальна забезпеченість)	71
	використання емоційної залежності шляхом демонстрації уявної поваги, заступництва	49
	застосовування психічного стану особи	53
	використання алкогольної чи наркотичної залежності	34
	створення особистого прикладу дорослого	62
10	Які умови, на Вашу думку, сприяють втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність?	
	відсутність моральних принципів, етичних норм, основ виховання	65
	розповсюдження через ЗМІ або мережу Internet пропаганди протиправної діяльності	98

11	Вкажіть найбільш ефективний та незамінний спосіб виявлення й фіксації нових доказів:	
	огляд місця події	34
	допити неповнолітніх потерпілих	64
	допити свідків	26
	допити підозрюваних	18
	одночасні допити	88
	пред'явлення для впізнання	69
	слідчий експеримент	81
	використання спеціальних знань	39
12	Найбільша ефективність одночасного допиту має місце при проведенні	
	між двома особами	97
	між трьома особами	3
	між чотирма та більше	-
13	Які, на Вашу думку, основні завдання одночасного допиту в досліджуваній категорії проваджень?	
	з'ясування причин суперечностей в показаннях допитаних та їх усунення	82
	посилення позиції сумлінних учасників допиту, які надали правдиві показання	41
	викриття одного з допитуваних у дачі неправдивих показань	59
	додаткова перевірка й закріплення свідчень неповнолітнього та злочинця	28
14	Вкажіть, чи враховуються Вами вольові якості допитуваних при проведенні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб	
	так	75
	ні	25
15	Чи відмовляються неповнолітні потерпілі давати будь-які свідчення та співпрацювати з працівниками правоохоронних органів, побоюючись розголошення злочинної події:	
	так	56
	ні	44
16	Чи застосовувалось у Вашій практиці пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції?	
	так	7
	ні	2
	ні, через відсутність належного технічного забезпечення	81
	ні в зв'язку зі складністю підготовки й проведення процесуальної дії	10

17	Підготовка до пред'явлення для впізнання здійснюється та повинна включати такі заходи:	91
	додаткове вивчення матеріалів провадження	100
	встановлення загальних ознак зовнішності підозрюваного	100
	підбір статистів	100
	залучення понять	100
	попередній допит особи, яка буде впізнавати	100
	залучення відповідних спеціалістів	76
	визначення необхідних технічних засобів фіксації процесуальної дії	47
	допомоги суміжних служб (оперативних підрозділів, працівників підрозділів превентивної діяльності, ювенальної превенції) в організації та проведенні	72
	забезпечення безпеки учасників	65
18	Вкажіть найбільш розповсюджені організаційно-підготовчі заходи до слідчого експерименту при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень:	
	вивчення матеріалів кримінального провадження	28
	визначення мети слідчого експерименту та фактів, що підлягають з'ясуванню	59
	повторний або додатковий допит особи, показання якої перевірятимуться	89
	визначення місця та часу проведення слідчого експерименту	61
	визначення учасників СРД	74
	підготовка допоміжних засобів та транспортних засобів	18
	підготовка засобів фіксації	48
19	Для подолання протидії з боку підозрюваних під час проведення слідчого експерименту які тактичні прийоми Ви пропонуєте використовувати?	
	цілеспрямоване спостереження за поведінкою особи, чиї показання перевіряються (неповнолітнього, підозрюваного)	72
	підтримання постійного психологічного контакту з усіма учасниками слідчого експерименту	81
	проведення експериментальних дій з кожним учасником (неповнолітнім, підозрюваним) окремо	92

Наукове видання

**ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович
ЄФІМОВ Микола Миколайович
ПРИЛОВСЬКИЙ Володимир Володимирович**

**НАУКОВІ ТА ПРАКТИЧНІ
ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ
ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ
У ПРОТИПРАВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ**

Монографія

Верстання
Дизайн обкладинки

*Тихон Мартиненко
Валерія Савельєва*

Г Е Л Ь В Е Т И К А
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 04.04.2022 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Cambria. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 16,16. Тираж 300.
Замовлення № 0522м-079.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.